# การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ ในสังคมไทย



พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๖

# A CRITICAL STUDY OF THE BELIEF IN THE BUDDHA'S RELICS IN THAI SOCIETY

Phramaha Somchai Theerapabhaso (Boonkliang)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา




..........................................

( พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ )

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..........................................ประธานกรรมการ

( พระสุธีวรญาณ )

..........................................กรรมการ

( พระเมธีรัตนดิลก )

..........................................กรรมการ

( ศ.พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ )

..........................................กรรมการ

( รศ.สิริวัฒน์ คำวันสา )

..........................................กรรมการ

( ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา )

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

| | |
|---|---|
| พระเมธีรัตนดิลก | ประธานกรรมการ |
| รศ.สิริวัฒน์ คำวันสา | กรรมการ |
| ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา | กรรมการ |

**ชื่อวิทยานิพนธ์** : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย

**ผู้วิจัย** : พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง)

**ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)

**คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**

: พระเมธีรัตนดิลก ป.ธ.๙, พ.ม., M.A.,M.Phil.,Ph.D.

: รศ.สิริวัฒน์ คำวันสา ป.ธ.๖, พธ.บ.

: ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ศ.บ.(โบราณคดี), M.A.,Ph.D.

**วันสำเร็จการศึกษา**: ๒๒ มีนาคม ๒๕๔๖

## บทคัดย่อ

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย เป็นการศึกษาวิจัยด้านเอกสารและวิจัยภาคสนามที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน

วัตถุประสงค์หลักของการศึกษามีดังต่อไปนี้คือ ๑.เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา คุณลักษณะ และความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ ๒.เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและวิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย ๓.เพื่อศึกษาทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็น ๕ บท ดังต่อไปนี้

บทที่ ๑ กล่าวถึง ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการวิจัย คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย และประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

บทที่ ๒ กล่าวถึง ความหมาย ประวัติความเป็นมา ประเภทและลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุ ความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ การสร้างที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และคติความเรื่องพระบรมสารีริกธาตุหลังสมัยพุทธกาล

บทที่ ๓ กล่าวถึง พระบรมสารีริกธาตุเข้าสู่ประเทศไทย ความเชื่อเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ และอิทธิพลความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุที่มีต่อสังคมไทย

บทที่ ๔ กล่าวถึง ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลโดยแบ่งเป็น ๔ ส่วน

บทที่ ๕ กล่าวถึง การสรุปผล การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยภาคเอกสาร ได้ผลสรุปว่า พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยมีความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุอย่างสูงยิ่ง นอกจากนั้นยังเชื่อมั่นในอานุภาพของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในพระสถูปเจดีย์ และพบว่า ผู้มีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาจะมีความสุขความเจริญในชีวิต ดังนั้น พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงพยายามประพฤติปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เพราะเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า

ผลการศึกษาวิจัยภาคสนาม ได้ผลสรุปว่า พื้นฐานความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน มีสาเหตุมาจากความเชื่อเดิมที่สืบทอดกันมา และส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ เคยเห็นแต่ไม่รู้จักบทสวดอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ และมีความเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นวัตถุพิเศษสามารถแสดงปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติได้

Thesis Title : A CRITICAL STUDY OF THE BELIEF IN THE BUDDHA'S RELICS IN THAI SOCIETY

Researcher : Phramaha Somchai Theerapabhaso (Boonkliang)

Degree : Master of Arts (Buddhist Stadies)

Thesis Supervisory Committee:

1. Phra Meteerattanadilok Pali Ix, B.A., M.A., M.Phil., Ph.D.
2. Assoc.Prof.Siriwat Khamwansa Pali Vi, B.A.,
3. Asst.Prof.Dr.Chirapat Prapandvidya B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation: March 22, 2003

## ABSTRACT

A critical study of the belief in the Buddha's relics in Thai society is a documentary and field study about the belief in Buddha's relics of the Buddhists in Thai society nowadays.

The main purposes of the study were : 1 to study the history of the Buddha's relics their characteristics and the relics' importance ; 2 to analyse the Buddhists' belief and performance according to the principle of Buddhism ; 3 to study the Buddhists' attitude towards the belief in Buddha's relics in Thai society.

This thesis was divided into 5 chapters:

Chapter I deals with history, the importance of the research problem, the purpose of the research, the limitation of the research, the definition of the research, the methods of the research, and the outcome of the research.

Chapter II deals with the meaning, history, development and kinds of Buddha's relics, the importance of Buddha's relics the constructing of monuments for Buddha's relics, and the belief in Buddha's relics after Buddha' s passing away.

Chapter III deals with the advert entrance of Buddha's relics to Thailand, the belief in a miracle of Buddha's relics, the practice to Buddha's relics, and the influence of believing in Buddha's relics towards Thai society.

Chapter IV deals with the results of studies and the analysis of information's that was divided into 4 parts.

Chapter V deals with are the conclusion discussion and suggestion for further research.

The results from the analysis of a documentary research was concluded that : An attitude and belief in Buddha's relics was highly faithful in Thai society. Moreover, it was found that Buddhists believe in the power of Buddha's relics which was contained in Buddhist monuments and those who pay respect to these Buddha's relics would obtain happiness and be prosperous in their lives. Most of them, therefore, lead their life in a good way. Worshiping Buddha's relic is considered to be the worshipping of those thin that represent the Buddha Himself.

The results from the analysis of a questionnaire can be concluded that : The Thai Buddhists' belief in Buddha's relics was based on their old continuous belief. Most of them had the knowledge and understanding of Buddha's relics. They believed that the Buddha's relics were the special substance that can bring about supernatural phenomena.






# กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จลงด้วยดี เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จากบรรดาคณาจารย์ และผู้มีพระคุณ ดังต่อไปนี้ :

กราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อ อาจารย์พระเมธีรัตนดิลก และขอเจริญพรขอบคุณ รศ.สิริวัฒน์ คำวันสา ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ในฐานะที่เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษา เสนอแนะ ข้อคิดเห็น และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ผู้ที่มีส่วนกระตุ้นเตือนและให้กำลังใจ คือ อาจารย์พระมหาเทียบ สิริญาโณ ผู้ให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ อาจารย์ปิ่นทอง ใจสุทธิ ภาควิชาสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และพระมหาสันทัด จันทร์ทาทอง ที่ช่วยแก้ไขเพิ่มเติมในส่วนที่บกพร่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้ถวายความอุปถัมภ์ในการพิมพ์วิทยานิพนธ์ คือ พระครูนายกบุราภิรักษ์ เจ้าคณะอำเภอเมืองนครนายก พระครูโสภณพรหมคุณ พระครูสิทธิคีรีรักษ์ พระมหาสุรพิษ คุณนัฐชยา ใจทรง และ คุณครูอุไร ใจทรง

และท่านที่มีส่วนสำคัญในชีวิต คอยให้กำลังใจอย่างเสมอต้นเสมอปลายทั้งในยามสุขและทุกข์ คือคุณโยมบิดามารดา และอาจารย์ชรินทร์ จุลคประดิษฐ์ ผู้เป็นแบบอย่างให้ต่อสู้ชีวิต ตลอดถึงเพื่อน ๆ รุ่น ๑๑ ทุกท่าน เป็นเพื่อนที่แสนดี

ผู้เขียนขอขอบคุณ สถาบันการศึกษา และท่านผู้เกี่ยวข้องที่กล่าวนามข้างต้นและไม่ได้กล่าวนามไว้ ซึ่งมีส่วนช่วยให้วิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงด้วยดี และขออุทิศความทุ่มเททั้งหมดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ แก่ผู้มีพระคุณทุกท่าน และให้ทุกท่านมีความสุขตลอดไป

พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง)

๒๒ มีนาคม ๒๕๔๖




# สารบัญ

เรื่อง | หน้า

# สารบัญตาราง

## คำอธิบายการใช้สัญลักษณ์และคำย่อ

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงฬากรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถา และฎีกาปกรณวิเสส ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มของคัมภีร์ตามระบบการอ้างอิง ดังนี้

### อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

ใช้ระบบการอ้างอิง (เล่ม/ข้อ/หน้า) ตัวอย่าง ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๓๗/๑๔๕. หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวคฺค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๒๓๗ หน้า ๑๔๕ ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๘๘–๑๙๒/๙๒. หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมบท พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๑๘๘–๑๙๒ หน้า ๙๒ เป็นต้น

### อักษรย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส

ใช้ระบบการอ้างอิง (เล่ม/หน้า) ตัวอย่าง ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี มหาวคฺคอฏฺฐกถาเล่ม ๒ หน้า ๒๑๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๓๔๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง คัมภีร์ ปรมตฺถมญฺชุสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา เล่ม ๑ หน้า ๓๔๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น

**พระไตรปิฎก**

| อักษรย่อ | ชื่อคัมภีร์ |
|---|---|
| ที.ม. (บาลี) | สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาลิ (ภาษาบาลี) |
| ที.ม. (ไทย) | สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย) |
| สํ.ข.(บาลี) | สุตฺตนฺตปิฎก สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺคปาลิ (ภาษาบาลี) |
| สํ.ข.(ไทย) | สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค (ภาษาไทย) |
| องฺ.ติก. (บาลี) | สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี) |
| องฺ.ติก. (ไทย) | สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย) |

| | |
|---|---|
| องฺ.จตุกฺก.(บาลี) | สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี) |
| องฺ.จตุกฺก.(ไทย) | สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย) |
| องฺ. ปญฺจก.(บาลี) | สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาตปาลิ(ภาษาบาลี) |
| องฺ. ปญฺจก.(ไทย) | สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย) |
| องฺ.ฉกฺก. (บาลี) | สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตรนิกาย ฉกฺกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี) |
| องฺ.ฉกฺก. (ไทย) | สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต (ภาษาไทย) |
| องฺ.อฏฺฐก.(บาลี) | สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี) |
| องฺ.อฏฺฐก.(ไทย) | สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต (ภาษาไทย) |
| ขุ.ธ. (บาลี) | สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย ธรรมปทปาลิ (ภาษาบาลี) |
| ขุ.ธ. (ไทย) | สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย) |
| ขุ.อป.(บาลี) | สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย อปทานปาลิ (ภาษาบาลี) |
| ขุ.อป.(ไทย) | สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย) |
| ขุ.พุทฺธ.(บาลี) | สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย พุทฺธวํสปาลิ (ภาษาบาลี) |
| ขุ.พุทฺธ.(ไทย) | สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ (ภาษาไทย) |
| ขุ.จริยา.(บาลี) | สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย จริยาปิฏกปาลิ (ภาษาบาลี) |
| ขุ.จริยา.(ไทย) | สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก (ภาษาไทย) |

## อรรถกถา ฎีกา และปกรณวิเสส

| **อักษรย่อ** | **ชื่อคัมภีร์** |
|---|---|
| ที.ม.อ.(บาลี) | ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี มหาวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี) |
| ที.ม.อ.(ไทย) | ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย) |
| มิลินฺท.(บาลี) | มิลินฺทปญฺหปกรณ (ภาษาบาลี) |
| มิลินฺท.(ไทย) | มิลินทปัญหาปกรณ์ (ภาษาไทย) |
| วิสุทฺธิ. (บาลี) | วิสุทฺธิมคฺคปกรณ (ภาษาบาลี) |
| วิสุทฺธิ. (ไทย) | วิสุทธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย) |

# บทที่ ๑

# บทนำ

## ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสังคมไทยเมื่อประเทศไทยได้รับพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ได้มีการสร้างพระสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นเป็นหลักของวัดตามคติความเชื่อของชาวพุทธประเทศศรีลังกา และมีการเขียนตำนานพระบรมสารีริกธาตุกำกับไว้ด้วย ทำให้ชาวพุทธเชื่อว่าบรรดาพระบรมสารีริกธาตุที่แจกไปยังเมืองต่างๆ เมื่อครั้งถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ได้รับการรักษาและสักการบูชาสืบมาโดยลำดับ ในประเทศไทยก็มีการสร้างพระสถูปเจดีย์สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชา และการสร้างพระเจดีย์นี้ ถือเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างหนึ่งของไทยซึ่งได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุ โดยความหมายก็คือ พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า[๑] หรือกระดูกของพระพุทธเจ้า รวมถึงพระธาตุที่นับเนื่องหรือเป็นส่วนร่างกาย หรือพระวรกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า[๒] หมายถึง พระเกศา (ผม) พระโลมา (ขน) พระนขา (เล็บ) พระทันตา (ฟัน) พระอัฐิ(กระดูก) พระทาฐธาตุ(พระเขี้ยวแก้ว) พระอักขธาตุ(พระรากขวัญ) พระคีวธาตุ (พระอัฐิก้านพระศอ) ของพระพุทธเจ้า[๓]

ในมหาปรินิพพานสูตรได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ว่า

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๘๓๓.

[๒] ธนิต อยู่โพธิ์, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ**, (กรุงเทพมหานคร : มปท.,๒๕๒๙), หน้า ๔๖.

[๓] ทองสืบ ศุภะมาร์ค, **ตำนานพระธาตุของพระพุทธเจ้าและพระสาวก**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๑), หน้า ๑.

เมื่อพระเพลิงไหม้พระสรีระของพระผู้มีพระภาค พระอวัยวะคือ พระฉวี (ผิวนอก) พระจัมมะ (หนัง) พระมังสา (เนื้อ) พระนหารู (เอ็น) พระลสิกา (ไขข้อหรือไขกระดูก) ไม่ปรากฏเถ้า ไม่ปรากฏเขม่าเลย คงเหลืออยู่แต่พระสรีระ[๔] เท่านั้น เปรียบเหมือนเมื่อไฟไหม้เนยใสและน้ำมัน ก็ไม่ปรากฏเถ้า ไม่ปรากฏเขม่า ฉันใด เมื่อพระเพลิงไหม้พระสรีระของพระผู้มีพระภาค พระอวัยวะ คือ พระฉวี พระจัมมะ พระมังสา พระนหารู หรือพระลสิกา ไม่ปรากฏเถ้า ไม่ปรากฏเขม่า คงเหลืออยู่แต่พระสรีระ[๕] เท่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน[๖]

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ขยายความเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุที่พระเพลิงมิได้ไหม้ ทั้งประเภท ลักษณะ และขนาดไว้ ดังนี้

๑. ประเภทของพระบรมสารีริกธาตุ มี ๒ คือ ที่กระจายออกจากกัน และที่ไม่กระจายออกจากกัน

๒. ลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุ มี ๓ คือ ลักษณะเหมือนสีดอกมะลิตูม ลักษณะเหมือนสีแก้วมุกดาที่เจียระไนแล้ว และลักษณะเหมือนสีจุณหรือผงทองคำ

๓. ขนาดของพระบรมสารีริกธาตุ มี ๓ คือ ขนาดเล็ก ประมาณเท่าเมล็ดพรรณผักกาด ขนาดกลาง ประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหัก และขนาดใหญ่ ประมาณเท่าเมล็ดถั่วแตก[๗]

---

[๔] แต่ในอรรถกถา สุมังคลวิลาสินี ใช้ ธาตุ

[๕] **พระสรีระ** ในที่นี้หมายถึงพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

[๖] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๕/๑๗๖.,ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๓๕/๑๔๓

[๗] ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๑๒-๒๑๓. "กตี ปนสฺส ธาตุโย วิปฺปกิณฺณา กตี น วิปฺปกิณฺณาติ... สุมนมกุลสทิสา จ โธตมุตฺตสทิสา จ สุวณฺณจุณฺณสทิสา จ ธาตุโย อวสิสฺสึสูติ อตฺโถ... ตตฺถ สพฺพขุทฺทกา ธาตุ สาสปวีชมตฺตา อโหสิ มหาธาตุ มชฺเฌ ภินฺนตณฺฑุลมตฺตา อติมหตี มชฺเฌ ภินฺนมุคฺคมตฺตาติ"

พระบรมสารีริกธาตุ ชาวพุทธถือว่าเป็นธาตุพิเศษอันเกิดมาแต่พระสรีรกายของพระพุทธเจ้า[๘] เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยพระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณ เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว และอันตรธานได้เกิดขึ้นแล้ว พุทธภาวะย่อมเป็นสภาพว่างเปล่า ไม่มีสภาวะบัญญัติอื่นใดปรากฏอยู่[๙] ยังปรากฏอยู่เพียงพระบรมสารีริกธาตุเท่านั้น แต่ชาวพุทธถือว่า พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ดังที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่า "ดูรา สัปปุริสะทั้งหลาย พระพุทธเจ้าแห่งเรานิพพานไปแล้ว ยังไว้แต่ธาตุ ตราบใด แม้ยังประมาณเท่าพันธุ์ผักกาดนั้นก็ดี ก็เรียกว่าพระพุทธเจ้ายังธรมาน(ทรง)อยู่แล"[๑๐] แม้ว่าพระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่คุณความดีทั้งหลายของพระองค์ก็ยังปรากฏให้พุทธศาสนิกชนได้รำลึกถึงและบูชาพระคุณของพระองค์อยู่เสมอ[๑๑] และชาวพุทธถือคติว่า การสร้างพุทธเจดีย์ก็เพื่อบูชาพระพุทธคุณ พุทธเจดีย์ในพระพุทธศาสนา มีตำรากำหนดว่าเป็น ๔ อย่างต่างกัน คือ ธาตุเจดีย์อย่าง ๑ ปริโภคเจดีย์อย่าง ๑ ธรรมเจดีย์อย่าง ๑ อุเทสิกเจดีย์อย่าง ๑[๑๒]

ในพุทธเจดีย์ ๔ ประเภทนี้ พุทธศาสนิกชนส่วนมากนับถือพระธาตุเจดีย์ เพราะเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า จึงพยายามแสวงหาพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วสร้างสถูปและเจดีย์ขึ้นบรรจุไว้เป็นที่สักการบูชา[๑๓] พระธาตุเจดีย์หรือพระสถูปเจดีย์ที่เป็นปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนาที่เราเห็นในปัจจุบันส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นรูปจอมแหบ้าง เป็นเหลี่ยมบ้าง เป็นรูปทรงกลมบ้าง มียอดแหลมฐานกว้าง ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่บรรจุพระธาตุ(พระบรมสารีริกธาตุ) หรือสิ่งเคารพต่างๆ[๑๔]

---

[๘]คะนอง เนินอุไร, **พระธาตุปาฏิหาริย์**, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนโลกทิพย์, มปป.), หน้า ๑๙๘.

[๙]ประโยชน์ ส่งกลิ่น. "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๐.

[๑๐] กรมศิลปากร. **ตำนานมูลศาสนา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๙), หน้า ๒๘๓.

[๑๑] ประโยชน์ ส่งกลิ่น. "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า", หน้า ๒.

[๑๒] กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพุทธเจดีย์**, (ธนบุรี: รุ่งพัฒนา, ๒๕๑๓), หน้า ๓.

[๑๓] ธนิต อยู่โพธิ์, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ**, (กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๒๙), หน้า ๔๒.

[๑๔] ราชบัณฑิตสถาน, **ศิลปกรรมไทย : พระพุทธปฏิมา พระบรมมหาราชวัง วัด, เรือนไทยภาคกลาง** พิมพ์ครั้งที่ ๒(กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตสถาน, ๒๕๔๑), หน้า ๘๕.

ประเภทที่มีลักษณะและรูปแบบแตกต่างกันนั้น ก็อยู่ที่วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น และยุคสมัยนั้นๆ บรรดาสถูปหรือเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งประดิษฐานในประเทศไทยนี้มีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น พระปฐมเจดีย์ (จังหวัดนครปฐม) พระบรมบรรพต (ภูเขาทอง) พระธาตุดอยตุง (จังหวัดเชียงราย) พระธาตุหริภุญชัย (จังหวัดลำพูน) พระธาตุลำปางหลวง (จังหวัดลำปาง) พระธาตุพนม (จังหวัดนครพนม) พระธาตุวัดมหาธาตุ (จังหวัดนครศรีธรรมราช) พระธาตุดอยสุเทพ (จังหวัดเชียงใหม่) พระธาตุแช่แห้ง (จังหวัดน่าน) เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุมีมาตั้งแต่หลังพุทธกาล เช่นในประเทศอินเดีย หรือประเทศลังกา หรือแม้แต่ในประเทศไทยความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุก็มีเช่นกัน ดังที่ปรากฏประจักษ์แก่พระมหากษัตริย์ไทยและเจ้าผู้ครองนครหลายพระองค์ เช่น การปรากฏแก่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้ารวม ๔ ครั้งโดยปรากฏเป็นแสงสดใสลอยมาอย่างน่าอัศจรรย์มีขนาดต่างๆ เป็นผลมะพร้าวปอกบ้าง ผลส้มบ้าง[๑๕] ดังนั้น นอกจากพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ที่มอบไว้ให้เป็นสมบัติของชาวพุทธบริษัทจะได้นำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสแล้ว สมบัติอันล้ำค่าอีกอย่างหนึ่ง ที่พุทธศาสนิกชนควรกราบไหว้บูชา เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ก็คือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่า บรรดาปูชนียวัตถุต่าง ๆ ที่พุทธศาสนิกชนสักการบูชากันอยู่ทั่วหน้า ในปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็นพระเครื่อง พระบูชา ฯลฯ หรือปูชนียวัตถุอื่น ๆ ไม่ว่าจะสร้างขึ้นในยุคใดสมัยใด ไม่ว่าจะสร้างขึ้นด้วยวัตถุธาตุชนิดใด ทั้งสัมฤทธิ์ ชิน ดิน ว่าน ผง ตลอดกระทั่งเงิน ทองคำ หรืออัญมณีอันสูงค่ายิ่งใดๆ ก็ตาม หาได้มีความสำคัญหรือมีความศักดิ์สิทธิ์เท่ากับพระบรมสารีริกธาตุไม่ เพราะปูชนียวัตถุเหล่านั้น เป็นแต่เพียงสิ่งที่ชาวพุทธสมมติกันขึ้นมา เพื่อประโยชน์แก่การสักการบูชาต่างองค์สมเด็จพระบรมศาสดาเท่านั้น ส่วนพระบรมสารีริกธาตุนี้ บังเกิดขึ้นมาจากพระสรีระขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตรง ดังนั้น พระบรมสารีริกธาตุ จึงเป็นปูชนียวัตถุพิเศษ ยิ่งกว่าปูชนียวัตถุอื่นใดในโลกนี้ทั้งสิ้น เพราะอุบัติมาแต่ปูชนียบุคคลที่สูงสุดในโลก[๑๖]

---

[๑๕] บุญช่วย สมพงษ์, **พระธาตุ พระบรมธาตุ**, หน้า ๑๘-๒๒.

[๑๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๐.

ชาวพุทธบางกลุ่มมีความเชื่อต่อการกลับมาอุบัติของพระพุทธเจ้า เป็นความเชื่อที่มีหลังพุทธกาล ความเชื่อเกี่ยวกับการเสด็จกลับมาของพระพุทธเจ้านี้ มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวพุทธอย่างมาก ทำให้ชาวพุทธที่มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระบรมสารีริกธาตุอยู่แล้ว ยิ่งเกิดมีความเคารพนับถือและปฏิบัติตามความเชื่อที่ตนมีอยู่อย่างมั่นคง เช่น การสักการบูชาและสวดคาถาอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น แต่สำหรับชาวพุทธอีกส่วนหนึ่งก็ยังแคลงใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ จนเกิดปัญหาสงสัยเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุในสถานที่ต่าง ๆ ว่า ทำไมจึงมีมากมายนัก ชวนให้สงสัยว่าเป็นของจริงหรือไม่ และมีวิธีสังเกตอย่างไร

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ[๑๗] ได้ทรงแสดงข้อคิดเห็นไว้ว่า "ด้วยคิดดูปริมาณพระธาตุที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานทุกแห่ง ถ้ารวมแต่ที่อ้างว่าเป็นพระบรมธาตุพระพุทธเจ้าเข้าด้วยกันทั้งหมด พระพุทธองค์เห็นจะใหญ่โตเกินขนาดมนุษย์มากที่เดียว"

ในอดีตกาลนั้น ความพยายามที่จะมีพระบรมสารีริกธาตุไว้ในครอบครองก็ดี ความเชื่อความศรัทธาในพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันตสาวกก็ดี ล้วนแต่มีวัตถุประสงค์และมีความเชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น เพื่อใช้เป็นสิ่งช่วยเจริญพุทธานุสสติ การระลึกถึงพระพุทธเจ้า[๑๘] การน้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาถึงคุณของพระองค์ ดังพุทธดำรัสว่า

> ดูกรภิกษุทั้งหลาย...อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ระลึกถึงพระตถาคตว่า "แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค" สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระตถาคตแล้ว สมัยนั้น จิตของเธอ ย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม เป็นจิตดำเนินไปตรงทีเดียว เป็นจิตออกไป พ้นไป หลุดไปจากความกำหนัด คำว่า "กำหนัด" นี้เป็นชื่อของกามคุณ ๕ ภิกษุทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้ทำพุทธานุสสติแม้นี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมบริสุทธิ์ ได้ด้วยประการฉะนี้"[๑๙]

---

[๑๗] อ้างใน คะนอง เนินอุไร, **พระธาตุปาฏิหาริย์**, หน้า ๑๘๖.

[๑๘] องฺ.ปญฺจก.(ไทย) ๒๒/๙/๔๒๐.

[๑๙] องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๒๕๖.

ในปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนก็ยังให้ความสนใจที่จะสักการบูชา และต้องการจะมีพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันตสาวกไว้ครอบครอง เพื่อจุดประสงค์ต่าง ๆ กัน เช่น เพื่อการสักการบูชา เพื่อเป็นสิริมงคลที่มีพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่บ้าน โดยจัดวางไว้บนโต๊ะหมู่บูชา หรือเก็บรักษาไว้ในที่อันเหมาะสม เนื่องจากมีความเชื่อว่า หากผู้ใดมีพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์อยู่ในครอบครองแต่รักษาไว้ไม่ดี เช่น เก็บรักษาไว้ในที่ไม่เหมาะสม หรือขาดการถวายสักการบูชา พระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์นั้นจะอันตรธานไปจากที่นั้น ในขณะที่บางคนก็เชื่อว่า ผู้ที่มีพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ไว้ในครอบครองมาก ๆ จะเป็นการวัดคุณธรรมของผู้นั้นว่าเขามีกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์สะอาด มีบุญญาบารมีมาก เป็นต้น[๒๐] ด้วยเหตุนี้จึงมีการสวดคาถาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ และมีวิธีการประพฤติปฏิบัติตนในกรรมวิธีต่าง ๆ ซึ่งก็แล้วแต่ผู้ใดจะปฏิบัติแล้วได้ผลก็จะบอกต่อ ๆ กันมา

อย่างไรก็ตาม เรื่องประวัติพระบรมสารีริกธาตุนี้ ยังไม่เป็นที่กระจ่างนักในแง่ประวัติศาสตร์ เนื่องจากมีกล่าวไว้หลายแห่งด้วยกัน จึงเป็นประเด็นปัญหาที่น่าจะศึกษาค้นคว้าให้กระจ่างมากขึ้นต่อไป และจากความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชนในปัจจุบัน ยากที่จะอธิบายให้เข้าใจได้ เพราะเป็นเรื่องความศรัทธาเคารพนับถืออย่างมั่นคงต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุ ในประเด็นนี้เอง ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวิจัยว่าพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน มีความรู้เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุอย่างไร มีความเชื่อและวิธีการปฏิบัติต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าอย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงประสงค์จะศึกษาถึงประวัติความเป็นมา คุณลักษณะและความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา ศึกษาความเชื่อและวิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย และศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติที่มีต่อพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน

---

[๒๐] คะนอง เนินอุไร, **พระธาตุปาฏิหาริย์**, หน้า ๑๙๑.

## ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา คุณลักษณะ และความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและวิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน

## ๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา คุณลักษณะ และความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ ความเชื่อและวิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา และศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research) สอบถามความรู้ ทัศนะความเชื่อ และการวิธีปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวนประมาณ ๒๐๐ คน และแบ่งกลุ่มที่ศึกษาเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มกรุงเทพมหานครกับกลุ่มจังหวัดขอนแก่น สถานที่ละ ๑๐๐ คนเท่าๆ กัน เพื่อนำมาสนับสนุนในการวิเคราะห์ข้อมูล

## ๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

**ธาตุ** หมายถึง กระดูกของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ โดยทั่วๆ ไป เรียกรวม ๆ ว่า พระธาตุ, ถ้าเป็นกระดูกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระบรมธาตุ หรือ พระบรมสารีริกธาตุ, ถ้าเป็นกระดูกของพระอรหันต์ เรียกว่า พระธาตุ, ถ้าเป็นกระดูกส่วนใดส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้า ก็เรียกตามความหมายของคำนั้น ๆ ว่า เช่น พระอุรังคธาตุ พระทันตธาตุ, ถ้าเป็นผมของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระเกศธาตุ[๒๑]

---

[๒๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๔๒๒.

**สารีริกธาตุ** หมายถึง พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า.[๒๒]

**พระบรมสารีริกธาตุ** หมายถึง พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า หรือกระดูกของพระพุทธเจ้ารวมถึงส่วนที่นับเนื่องด้วยพระวรกายของพระพุทธเจ้า ที่เหลือจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพ และที่ชาวพุทธยอมรับนับถือว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เช่น พระอุรังคธาตุ เป็นต้น

**พุทธคุณ** หมายถึง พลังพุทธานุภาพ (อานุภาพของพระพุทธเจ้า) หรือ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในวัตถุนั้น (พระบรมสารีริกธาตุ) ซึ่งสามารถทำให้ผู้ครอบครองวัตถุนั้นๆ เกิดความสุข มีความปลอดภัยในชีวิต หรือประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ซึ่งเป็นความเชื่อของแต่ละบุคคล

## ๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๕.๑ สำรวจเอกสารและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

๑.๕.๑.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ

๑.๕.๑.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ เอกสาร งานวิจัย และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๒ เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) มีดังนี้

๑.๕.๒.๑ แบบสอบถาม

๑.๕.๒.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑.๕.๒.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีคำนวณหาข้อมูลด้วยสถิติค่าร้อยละ โดยใช้โปรแกรม SPSS/PC

๑.๕.๒.๔ นำเสนอข้อมูลแบบอภิปรายผล (Description)

---

[๒๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓๓.

## ๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันยังไม่มีเอกสาร งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงเรื่องนี้โดยตรง มีเพียงเอกสาร งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับเรื่องนี้เท่านั้น คือ

**ประโยชน์ ส่งกลิ่น** ได้ทำการวิจัยเรื่อง "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน"[๒๓] ผู้วิจัยสรุปว่า พุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทนั้น เมื่อจะรำลึกถึงหรือจะบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศาสนิกชนเหล่านี้จะรำลึกถึงคุณธรรมหรือคุณสมบัติที่มีอยู่ในพระองค์ คือพระบริสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ อันถือเป็นเนื้อแท้ของพุทธรัตนะ การสักการบูชาพระพุทธรัตนะ มีเป้าหมายเพื่อน้อมใจให้เกิดศรัทธา ทำให้จิตใจ มีความอาจหาญในการประพฤติปฏิบัติธรรม โดยยึดถือพระพุทธองค์เป็นต้นแบบ เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชนเถรวาท จึงมิได้สักการบูชาตัวของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะสิ่งนี้(พระองค์)มิได้มีอยู่อีกต่อไปแล้ว ไม่ว่า ณ ที่ใดในปัจจุบันนี้ และพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท มีความคิดเรื่องพุทธภาวะหลังปรินิพพานว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว และธาตุอันตรธานได้เกิดขึ้นแล้ว พุทธภาวะย่อมเป็นสภาพว่างเปล่า ไม่มีสภาวะบัญญัติอื่นใดปรากฏอยู่ เราไม่สามารถจะหาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ปรินิพพานไปแล้วได้ ไม่ว่า ณ ที่ใดในจักรวาลนี้

พระพุทธองค์ทรงมีพระบริสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงแสดงธรรมแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ แม้ว่าพระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่คุณความดีทั้งหลายของพระองค์ ก็ยังปรากฏให้พระพุทธศาสนิกชนได้รำลึกถึงและบูชาพระคุณของพระองค์อยู่เสมอ

---

[๒๓] ประโยชน์ ส่งกลิ่น, "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๐.

**พระมหาเชิด เจริญรัมย์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "พระเครื่องกับสังคมไทย ในทัศนะของนักวิชาการพุทธศาสนาในสถาบันอุดมศึกษา"[๒๔] ผู้วิจัยสรุปว่า หลักคำสอนทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ไม่มีคำสอนเรื่องพระเครื่อง แต่ความเชื่อเรื่องพระเครื่องนี้ เกิดขึ้นจากความเชื่อและความเคารพในองค์พระพุทธรูปอันเป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้า และอาจได้รับอิทธิพลจากความเชื่อของนิกายมนตรยานซึ่งเชื่อว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับแนวความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในอาถรรพเวทของศาสนาพราหมณ์ จึงทำให้ชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบันมีความเชื่อว่า พระเครื่องเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิปาฏิหาริย์สามารถป้องกันอันตรายได้ ซึ่งลักษณะคล้ายไสยศาสตร์ ในขณะเดียวกันก็มีความเชื่อว่า พระเครื่องนี้เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า เพื่อระลึกถึงพระคุณของพระองค์เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้ทำความดีต่อไป และนักวิชาการพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เรื่องพระเครื่อง แต่มีความเชื่อว่าพระรัตนตรัยมีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์อยู่จริง รวมทั้งเชื่อว่า ความเชื่อเรื่องพระเครื่องนี้ไม่ใช่เรื่องนอกพระพุทธศาสนา และมีความสอดคล้องหรือสัมพันธ์กับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในระดับพื้นฐาน อันจะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมชั้นสูงต่อไป

**พระมหาปรม โอภาโส** (กองคำ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน"[๒๕] ผลจากการศึกษา ได้ข้อสรุปว่า ความเชื่อเป็นเรื่องทางจิตใจปุถุชนทุกคนจะต้องมีความคิดความเชื่ออยู่ในจิตใจทุกคน แต่ว่าจะเป็นความคิดความเชื่อส่วนตัว ส่วนรวม ลัทธิและศาสนาก็ขึ้นอยู่กับทัศนะของแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่มแต่ละลัทธิและศาสนา การพัฒนาความคิดความเชื่อของปุถุชนชาวพุทธไทยในปัจจุบันนี้ ควรมีแบบอย่างความคิดความเชื่อแบบพุทธศาสตร์มากกว่าแบบไสยศาสตร์ เพราะความเชื่อของชาวพุทธไทยในอดีตนั้น เป็นความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ โดยที่

---

[๒๔] พระมหาเชิด เจริญรัมย์, "พระเครื่องกับสังคมไทย", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

[๒๕] พระมหาปรม โอภาโส (กองคำ), "ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑..

ชาวพุทธไทยมีความคิดความเชื่อแบบไสยศาสตร์มาก่อนที่จะหันมานับถือพระพุทธศาสนา เช่น นับถือเทพเจ้า นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นับถือผี ประกอบพิธีกรรมตามลัทธิความเชื่อ เพราะเชื่อในสิ่งเหล่านั้นว่าจะช่วยคุ้มครองให้รอดปลอดภัยจากสิ่งชั่วร้าย จึงได้ปฏิบัติตามความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิมบ้าง และปฏิบัติตามความคิดความเชื่อแบบพุทธศาสตร์บ้าง จนเกิดการผสมผสมผสานกันระหว่างความเชื่อแบบไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์มาจนถึงทุกวันนี้

**พระมหามนตรี วลฺลโภ** (ป้อมสุข) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน"[๒๖] ผลจากการศึกษาเอกสารและแบบสัมภาษณ์ ได้ข้อสรุปว่าทัศนคติและความเชื่อในสังคมไทยปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลค่อนข้างสูง ทั้งยังเชื่อมั่นในอานุภาพของวัตถุมงคลที่ได้รับการปลุกเสกจากพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และเข้าใจว่าวัตถุมงคลเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนา จึงได้ยอมรับและศรัทธาต่อวัตถุมงคลอย่างสนิทใจ ทั้งยังทำให้เกิดความเชื่อต่อความขลังและศักดิ์สิทธิ์ ในด้านพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ และสังฆานุภาพ ต่อวัตถุมงคลว่าจะช่วยคุ้มครองให้รอดปลอดภัย ทำให้สังคมเกิดการสร้างสรรค์ในเชิงศิลปะ และพุทธพาณิชย์ แต่ก็มีผลกระทบต่อสังคมคือทำให้สังคมเปลี่ยนแนวคิดที่ว่า เพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา เพื่อการบุญการกุศล และเป็นอนุสสติมาเป็นการจัดสร้าง และผลิตเพื่อมุ่งรายได้มากกว่าการจัดสร้างด้วยศรัทธา

**วิโรจน์ นาคชาตรี** ได้ทำวิจัยเรื่อง "ความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในพุทธศาสนาและการอัศจรรย์ในคริสตศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปากน้ำ และคริสตจักรใจสมาน"[๒๗] ผู้วิจัยสรุปว่า การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้นั้น เป็นการแสดงออกถึงคุณลักษณะพิเศษของพระองค์เรียกว่า "บุญญาภินิหาร" ขณะการตรัสรู้เป็นการค้นพบวิชชา ๓ ที่ทำให้รู้แจ้งถึงความจริงของสรรพชีวิต และพบอริยสัจ ๔ ภายหลัง

---

[๒๖]พระมหามนตรี วลฺลโภ (ป้อมสุข), "อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

[๒๗]วิโรจน์ นาคชาตรี, "ความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในพุทธศาสนาและการอัศจรรย์ในคริสตศาสนา" **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๓๖.

การตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์ เพื่อการประกาศศาสนาและชี้ทางพ้นทุกข์ให้แก่มวลมนุษย์ ส่วนการศึกษาภาคสนามพบว่า พุทธศาสนิกชน เชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ค่อนข้างมาก ข้อค้นพบที่น่าสนใจสำหรับพระพุทธศาสนาประการสำคัญคือ พระสงฆ์ในปัจจุบันสร้างพระเครื่องรวมทั้งรูปของพระสงฆ์ที่เป็นที่เคารพนับถือ โดยนำเอาอำนาจพระพุทธคุณ อำนาจจิตจากการปฏิบัติกรรมฐานมาบรรจุไว้ เพื่อเป็นสื่อในการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

จากเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า แม้จะมีการกล่าวถึงเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และความเชื่อของพุทธศาสนิกชนต่อวัตถุมงคลต่างๆ รวมถึงคุณลักษณะทางวัตถุธรรมและนามธรรม ที่ส่งผลต่อความเชื่อความเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย แต่ยังไม่มีการกล่าวถึงโดยตรง ในเรื่องวัตถุธรรมของพระพุทธองค์ นั่นคือพระบรมสารีริกธาตุ จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยจะได้ศึกษาค้นคว้า ตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระของบทต่อไป

## ๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา คุณลักษณะ และความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ

๑.๗.๒ ทำให้ทราบความเชื่อและวิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย

๑.๗.๓ ทำให้ทราบทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน

ดังนั้น ในบทต่อไปจะกล่าวถึงพระบรมสารีริกธาตุจากหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสาร งานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาลักษณะต่างๆของพระบรมสารีริกธาตุ เช่น ความหมาย ประเภท และความสำคัญ เป็นต้น โดยใช้เป็นเกณฑ์ในการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งใช้เป็นเกณฑ์ในการศึกษาความรู้ความเข้าใจเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย เพราะความรู้ความเข้าใจ เป็นปัจจัยให้เกิดรูปแบบประเพณีและวิธีการปฏิบัติที่สืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน ซึ่งจะได้ศึกษาตามขอบเขตที่กำหนดไว้ต่อไป

# บทที่ ๒

# พระบรมสารีริกธาตุกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา

ในบทที่แล้วมา ผู้วิจัยได้กล่าวถึงประเด็นปัญหาต่างๆ ที่จะนำไปสู่การศึกษาวิจัยคุณลักษณะต่างๆ ของพระบรมสารีริกธาตุ ทั้งในด้านวัตถุธรรมและนามธรรมที่เชื่อมโยงถึงการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทย ดังนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอเนื้อหาสาระเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในเชิงความหมาย ประเภท คุณลักษณะต่างๆ รวมถึงคติความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธศาสนาเป็นต้น ซึ่งมีประเด็นต่างๆ ที่จะกล่าวถึง ดังนี้

## ๒.๑ ความหมายของพระบรมสารีริกธาตุและศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

คำว่า "พระบรมสารีริกธาตุ" แยกออกเป็น ๒ คือ "พระบรม" และ "สารีริกธาตุ" คำว่า "พระ" แปลว่า "ประเสริฐ" "บรม" แปลว่า "อย่างยิ่ง ที่สุด" เช่น บรมศาสดา บรมบพิตร บรมราชินี บรมมหาราชวัง[๒๘] "พระบรม" จึงอาจแปลได้ว่า "ผู้เลิศประเสริฐยิ่ง" หรือ "ผู้ประเสริฐอย่างยิ่ง"[๒๙] เช่น พระบรมศาสดา[๓๐] (พระผู้เป็นครูผู้ยิ่งใหญ่, พระผู้เป็นครูสูงสุด หมายถึง พระพุทธเจ้า)

ส่วนคำว่า "สารีริกธาตุ" ในพจนานุกรมบาลี-ไทย ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สารีริก"[๓๑] หมายถึง ส่วนที่เกี่ยวกับร่างกาย และคำว่า "สารีริกธาตุ" แปลว่า "พระธาตุส่วนย่อยซึ่งแยกออกจากพระสรีรกาย"[๓๒] หมายถึง พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า[๓๓]

---

[๒๘] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, หน้า ๔๖๐.

[๒๙] เสฐียรพงษ์ วรรณปก... 

[๓๐] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๘๓.

[๓๑] ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรมบาลี-ไทย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๙), หน้า ๖๖๓.

[๓๒] เสฐียร สุภโสภณ, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ ๑**, หน้า ๑๑

[๓๓] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, หน้า ๘๓๓.

ทองสืบ สุภะมาร์ค กล่าวว่า พระเกศา (ผม) พระโลมา (ขน) พระนขา (เล็บ) พระทันตา(ฟัน) พระทาฐะ (เขี้ยว) พระอัฐิ (กระดูก) เรียกว่า "พระบรมสารีริกธาตุ" แต่โดยมากหมายเอาพระอัฐิ และเรียกว่า "พระบรมสารีริกธาตุ" บ้าง "พระบรมธาตุ" บ้าง "พระธาตุ" บ้าง และแยกเรียกโดยเฉพาะอีกว่า "พระทาฐธาตุ" (พระเขี้ยวแก้ว) "พระอักขธาตุ" (พระรากขวัญ) "พระคีวธาตุ" (พระอัฐิก้านพระศอ)[๓๔]

เสถื่อน สุภโสภณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า พระบรมสารีริกธาตุ ก็คือ "พระธาตุส่วนย่อย ซึ่งแยกออกจากพระสรีรกายของพระบรมศาสดาผู้ประเสริฐสุด" ที่เรียกเช่นนี้ ก็เนื่องด้วยพระบรมสารีริกธาตุนั้น มีอยู่ ๒ ประเภทด้วยกัน คือที่กระจัดกระจายทั่วไป และไม่กระจัดกระจาย และที่ไม่เรียกพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าว่า "พระบรมอัฐิ" อย่างกระดูกของพระมหากษัตริย์ ก็เพราะพระบรมสารีริกธาตุมีคุณลักษณะพิเศษและอานุภาพผิดแปลกแตกต่างกับกระดูกของมนุษย์สามัญธรรมดาเป็นอันมาก โดยมีลักษณะเป็น "ธาตุ" ชนิดหนึ่งซึ่งเมื่อมองดูโดยผิวเผินแล้ว คล้ายหิน คล้ายแก้ว คล้ายเพชร ฯลฯ[๓๕]

และคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระบรมสารีริกธาตุ ที่ชาวพุทธรู้จักกันโดยทั่วไป คือคำว่า "พระธาตุ" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า

"ธาตุ" หมายถึง กระดูกของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ โดยทั่ว ๆไป เรียกรวม ๆ ว่า พระธาตุ, ถ้าเป็นกระดูกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระบรมธาตุ หรือ พระบรมสารีริกธาตุ, ถ้าเป็นกระดูกของพระอรหันต์ เรียกว่า พระธาตุ, ถ้าเป็นกระดูกส่วนใดส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้า ก็เรียกตามความหมายของคำนั้น ๆ เช่น พระอุรังคธาตุ พระทันตธาตุ, ถ้าเป็นผมของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระเกศธาตุ[๓๖]

---

[๓๔] ทองสืบ สุภะมาร์ค, **ตำนานพระธาตุของพระพุทธเจ้าและพระสาวก**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๑),หน้า ๑.

[๓๕] เสถื่อน สุภโสภณ, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ ๑**, หน้า ๑๒.

[๓๖] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๔๒๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายไว้ว่า "ธาตุ" หมายถึง กระดูกของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย เรียกรวมๆ ว่าพระธาตุ ถ้ากล่าวถึงกระดูกของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะเรียกว่า พระบรมธาตุ พระบรมสารีริกธาตุ พระสารีริกธาตุ หรือระบุชื่อกระดูกส่วนนั้น ๆ เช่น พระทาฐธาตุ[๓๗]

ส่วนธนิต อยู่โพธิ์ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า "พระธาตุ" ที่กล่าวมานั้น มีความหมายเป็น ๒ อย่างคือ พระธาตุซึ่งหมายถึงสถูปหรือเจดีย์ที่บรรจุพระสรีรธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่าง ๑ และพระธาตุซึ่งหมายถึงพระสรีรธาตุ หรือ พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าอย่าง ๑ เพื่อให้ความหมายแน่นอน จึงเรียกยกย่องพระสรีรธาตุของพระพุทธเจ้าว่า "พระบรมธาตุ"... เพื่อให้เข้าใจในเรื่องนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงได้บัญญัติคำเกี่ยวกับพระสรีรธาตุไว้ว่า "พระบรมสารีริกธาตุ"[๓๘]

ธรรมทาส พานิช ได้ให้ความหมายของพระธาตุและพระบรมธาตุไว้ว่า หมายถึงคุณธรรมที่ยังคงอยู่ของบุคคล ทางธรรม หมายถึงคุณธรรมที่ยังสามารถเป็นกำลังใจให้แก่บุคคลรุ่นหลังได้ แม้เพียงพระนามของท่าน เช่น คำว่า "พุทธ" "อรหัง"...ก็ทำหน้าที่เป็นพระธาตุ...[๓๙]

ดังนั้น การใช้ศัพท์เรียกกระดูกหรือส่วนที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าที่ยังเหลือจากการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ จึงได้มีการบัญญัติศัพท์ ใช้เรียกให้ชัดลงไปโดยเฉพาะว่า "พระบรมสารีริกธาตุ" หมายถึง "พระธาตุที่นับเนื่องหรือเป็นส่วนทางร่างกายหรือพระวรกาย ของพระองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับธาตุของพระอริยสาวก และมิได้หมายถึงพระธาตุเจดีย์ หรือธาตุสถูป"[๔๐]

---

[๓๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. หน้า ๑๑๓.

[๓๘] ธนิต อยู่โพธิ์, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ**, หน้า ๔๕-๔๖.

[๓๙] ธรรมทาส พานิช, **พระบรมธาตุในแดนไทย**, (กรุงเทพฯ : อรุณวิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐.

[๔๐] ธนิต อยู่โพธิ์, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ**, หน้า ๔๖.

กล่าวโดยสรุป "พระบรมสารีริกธาตุ" หมายถึง พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า หรือกระดูกของพระพุทธเจ้า รวมถึงส่วนที่นับเนื่องด้วยพระวรกายของพระพุทธเจ้าที่เหลือจากการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ และที่ชาวพุทธยอมรับนับถือว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เช่น พระอุรังคธาตุ เป็นต้น ซึ่งแยกออกจากพระสรีรกายของพระบรมศาสดาผู้ประเสริฐสุดโดยเฉพาะ

## ๒.๒ ประวัติ,เหตุการณ์อันเนื่องด้วยพระบรมสารีริกธาตุ

ภายหลังที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้เสด็จจาริกเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ[๑] ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษาโดยมิได้ว่างเว้น ในระหว่างพรรษาที่ ๔๕ ทรงจำพรรษา ณ เวฬุวัน กรุงเวสาลี และทรงพระประชวรด้วยโรคปักขันทิกาพาธ (โรคท้องร่วง)อย่างหนัก เกิดทุกขเวทนา แต่ทรงอดกลั้นทุกขเวทนานั้นไว้ได้ และได้ตรัสอิทธิบาท ๔ อันเป็นนิมิตโอภาสเครื่องดำรงพระชนม์อยู่ต่อไป แก่พระอานนท์ถึง ๓ ครั้ง แต่พระอานนท์ไม่ หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงปลงอายุสังขารโดยตรัสว่า "จากนี้ไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน"[๒]

หลังจากนั้น ก็ทรงเทศนาสั่งสอนผู้คนเรื่อยไป จนกระทั่งเสด็จถึงเมืองปาวา ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ พระองค์ทรงรับอาหารบิณฑบาตของนายจุนทะแล้วได้เสวย ทำให้อาการอาพาธของพระพุทธองค์เกิดกำเริบหนักขึ้น แต่พระองค์ก็ทรงอดกลั้นเสด็จดำเนินต่อไป จนถึงสาลวันอุทยานของพวกมัลลกษัตริย์ผู้ปกครองนครกุสินารา และทรงให้

---

[๑] คือกิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเป็นประจำในแต่ละวัน มี ๕ อย่าง คือ

| | |
|---|---|
| ๑. ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตญฺจ | เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต |
| ๒. สายณฺเห ธมฺมเทสนํ | เวลาเย็นทรงแสดงธรรม |
| ๓. ปโทเส ภิกฺขุโอวาทํ | เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ |
| ๔. อฑฺฒรตฺเต เทวปญฺหนํ | เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา |

๕. ปจฺจุสฺเสว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่

[๒] ที.ม. (บาลี)๑๐/๑๗๗/๑๐๒.,ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๗/๑๒๕.

พระอานนท์ปูลาดอาสนะระหว่างต้นสาละคู่หนึ่ง จากนั้นได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วประทานปัจฉิมโอวาทว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด"[๔๓] และก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ สถานที่แห่งนั้น

หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว เมืองกุสินาราจึงนับเป็นเมืองสำคัญในขณะนั้น เพราะเป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระและเป็นสถานที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ดังเหตุผลที่มีการกล่าวอ้าง ดังนี้

### ๒.๒.๑ เหตุผลที่ทรงเลือกเมืองกุสินาราเป็นที่ปรินิพพาน

การที่ทรงเลือกเมืองกุสินาราเป็นที่เสด็จปรินิพพานนั้น ก็ด้วยทรงคำนึงว่า เวลานั้นในชมพูทวีปมีอาณาจักรที่พระเจ้าแผ่นดินทรงราชอำนาจปกครองอยู่ ๑๖ อาณาจักร[๔๔] ในบรรดาแคว้นเหล่านั้น อาณาจักรมัลละอันเป็นที่ตั้งเมืองกุสินารา อันเป็นเมืองหลวงของพวกมัลละกษัตริย์ฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่เล็กที่สุด มีอำนาจน้อยกว่าอาณาจักรอื่น พระพุทธเจ้าทรงคาดการณ์ล่วงหน้าไว้ว่า พระบรมสารีริกธาตุจะเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน ถึงกับยื้อแย่งทำสงครามกันในหมู่ผู้ปกครองอาณาจักรต่างๆ เพราะผู้ปกครองอาณาจักรที่พระองค์เสด็จเข้าไปปรินิพพานคงจะถือสิทธิเป็นเจ้าของพระบรมสารีริกธาตุแต่เพียงผู้เดียว คงจะไม่ยอมแบ่งให้แก่แคว้นอื่นเช่นอาณาจักรมัลละที่มีอำนาจน้อยกว่า โดยเหตุที่เป็นเมืองเล็ก มีประชากรน้อยนั่นเอง

ในมหาปรินิพพานสูตรมีบางประเด็นที่ควรพิจารณา คือ เมื่อพระอานนท์พุทธอนุชากราบทูลพระพุทธเจ้าว่า เพราะเหตุใด พระพุทธองค์จึงทรงตั้งพระทัยจะเสด็จไปดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินาราซึ่งเป็นเมืองเล็กและอยู่ไกลด้วย การเดินทางไปก็ลำบากยิ่งเพราะพระองค์กำลังประชวรหนัก

---

[๔๓] ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๑๘/๑๓๕.,ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖. "หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว; วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ"

[๔๔] อังคะ มคธะ กาสี โกสละ วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโพชะ

พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลว่า ถึงกุสินาราจะเป็นเมืองเล็ก ๆ ในปัจจุบัน แต่ในอดีตอันยาวนานโพ้น กุสินาราเคยเป็นเมืองใหญ่ เป็นที่ประทับของพระเจ้าจักรพรรดิอันยิ่งใหญ่ ดังพุทธพจน์ว่า

> อานนท์ เธออย่ากล่าวอย่างนั้น อย่าพูดอย่างนั้นว่า กุสินาราเป็นเมืองเล็ก เมืองดอน เมืองกิ่ง อานนท์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า มหาสุทัสสนะผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีพระราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ[๕๕] กรุงกุสินารานี้มีนามว่า กรุงกุสาวดี ได้เป็นราชธานีของพระเจ้ามหาสุทัสสนะ...กรุงกุสาวดีเป็นราชธานีที่เจริญรุ่งเรือง มีประชากรมาก มีพลเมืองหนาแน่น เศรษฐกิจดีเหมือนกรุงอาฬกมันทา...อานนท์กรุงกุสาวดีเป็นราชธานีที่อึกทึกครึกโครมเพราะเสียง ๑๐ ชนิด ทั้งวันทั้งคืน ได้แก่ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียงตะโพน เสียงพิณ เสียงขับร้อง เสียงกังสดาล เสียงประโคมดนตรี และเสียงว่า ท่านทั้งหลายโปรดบริโภค ดื่ม เคี้ยวกิน[๕๖]

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการที่พระพุทธองค์เสด็จไปปรินิพพานที่เมืองกุสินาราไว้ว่า เผ่าศากยะอาจมิใช่อารยันแท้ๆ หากเป็นเผ่าคนผิวเหลือง (มองโกล) ซึ่งมีวัฒนธรรมเป็นของตน ไม่เหมือนพวกอารยันทั้งหลาย วัฒนธรรมเฉพาะตน เช่น

-ความหยิ่งในความบริสุทธิ์แห่งสายเลือดของตน ถือว่าพวกตนเป็นสายเลือดที่บริสุทธิ์ จะไม่ยอมให้ปะปนกับสายเลือดอื่น ๆ โดยการแต่งงานกันเองระหว่างพี่น้อง

-มีการปกครองเป็นของตนโดยเฉพาะ คือ ปกครองโดยระบบ "สัณฐาคาร" (รัฐสภา) เลือกตั้งประมุขขึ้นมาปกครองโดยสมาชิกรัฐสภา ตัดสินปัญหาโดยถือเสียงข้างมาก วิธีการนี้ พระพุทธเจ้าทรงนำมาปรับใช้กับการปกครองสงฆ์เรียกว่า "เยภุยยสิกา"

---

[๕๕] คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว คหบดีแก้ว ปริณายกแก้ว.

[๕๖] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๐/ ๑๒๘-๑๒๙.,ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๐/๑๕๘.

-มีประเพณีเฉพาะตัว เช่นประเพณีที่ผูกพันทางสายเลือดเวลาจะคลอดบุตร...ก็จะกลับไปคลอดที่ตระกูลบรรพบุรุษ เวลาจะตาย...ก็จะไปตายที่บ้านเกิดเมืองนอนหรือถิ่นบรรพบุรุษ เมื่อตายแล้วเผาศพเอากระดูกบรรจุเจดีย์ไว้บูชา ไม่นิยมฝัง

การที่พระองค์ทรงยืนยันจะไปปรินิพพานที่เมืองกุสินารา...นอกเหนือจากที่ตรัสบอกพระอานนท์คือทรงต้องการไปปรินิพพาน ณ ถิ่นบรรพบุรุษแล้ว (เหล่ามัลละกษัตริย์ก็ยังนับว่าเป็นเชื้อสายเดียวกันกับพระพุทธองค์ พระพุทธองค์เรียกพวกเขาว่า "วาเสฏฐะ" และที่ทรงต้องการปรินิพพาน ณ เมืองนี้คงมิใช่เพราะยึดประเพณีประจำเผ่า แต่คงต้องการกระทำ "ญาติสังคหะ" (การสงเคราะห์พระประยูรญาติ) ให้สมบูรณ์นั้นเอง[๕๗]

เมื่อกล่าวโดยสรุป การที่เสด็จมาปรินิพพานที่เมืองกุสินารา พระพุทธเจ้าทรงมีเหตุผล ๓ ประการ คือ

(๑) ทรงมีพระประสงค์ที่จะทรงแสดงมหาสุทัสสนสูตร อันเป็นสูตรที่ชี้ให้เห็นจริยาวัตรที่ทรงปฏิบัติในครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ อยู่ในฐานะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่ามหาสุทัสสนะ เมืองกุสินาราคือสถานที่แห่งเดียวกันกับเมืองกุสาวดี ราชธานีของพระเจ้ามหาสุทัสสนะในครั้งอดีต จึงเป็นสถานที่เหมาะแก่การแสดงมหาสุทัสสนสูตร

(๒) เพราะทรงประสงค์ที่จะวางแบบแผนเกี่ยวกับ "ติตถิยปริวาส" และทรงเล็งพระญาณเห็นปริพพาชกชื่อสุภัททะ ผู้เป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ทรงเล็งเห็นว่าปริพพาชกสุภัททะนี้จะมาเข้าเฝ้า ฟังธรรม บำเพ็ญกัมมัฏฐาน และได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในขณะที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนมชีพอยู่ และบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยต้องได้รับยกเว้นเป็นกรณีพิเศษเรียกว่า "ติตถิยปริวาส" (ปริวาสสำหรับนักบวชนอกพระพุทธศาสนา) ก่อนแล้ว จึงจะมีสิทธิบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ข้อนี้จะเป็นแบบอย่างของพระภิกษุสงฆ์ที่จะบวชให้กุลบุตรที่เคยนับถือและเป็นนักบวชในศาสนาอื่นมาก่อน ภายหลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว

---

[๕๗] เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์**, หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

(๓) เพราะทรงเล็งพระญาณเห็นว่า โทณพราหมณ์จะอยู่ที่นั่นและทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุโดยเรียบร้อย ปราศจากข้อวิวาทในหมู่กษัตริย์และผู้ปกครองบ้านเมืองจากอาณาจักรต่าง ๆ[๕๘]

### ๒.๒.๒ การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ท่านพระอนุรุทธะจึงให้พระอานนท์ไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานแก่พวกมัลลกษัตริย์ เมื่อเจ้ามัลละทั้งหลายทราบแล้ว จึงพร้อมกันเสด็จมาสักการบูชาพระสรีระ แล้วจัดการเกี่ยวกับพระพุทธสรีระอย่างที่พระพุทธองค์ทรงตรัสบอกพระอานนท์ คือให้ห่อพระสรีระด้วยผ้าใหม่ซับด้วยสำลีและห่อทำนองเดียวกันนี้ให้ครบ ๕๐๐ ชั้น เสร็จแล้วอัญเชิญลงประดิษฐาน ณ รางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ปิดด้วยฝา ประดับเชิงตะกอนด้วยบรรดาไม้หอมนานาชนิด แล้วอัญเชิญขึ้นประดิษฐาน ณ เชิงตะกอนไม้หอมนั้น เพื่อเตรียมจะถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

เมื่อประมุขเจ้ามัลละ ๔ องค์ ทรงสนานพระเศียรแล้วทรงพระภูษาใหม่ ตั้งใจจะจุดไฟที่จิตกาธานของพระผู้มีพระภาค แต่ไม่สามารถจุดติด พวกเจ้ามัลละจึงเรียนถามท่านพระอนุรุทธะถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้ไม่สามารถจะจุดไฟให้ติดได้ พระอนุรุทธะบอกถึงเหตุปัจจัยนั้นว่า

> วาเสฏฐะทั้งหลาย พวกเทวดามีความประสงค์อีกอย่างหนึ่ง... พวกเทวดามีความประสงค์ว่า ท่านพระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐รูป เดินทางไกลจากกรุงปาวามายังกุสินาราจิตกาธาน(เชิงตะกอน) ของพระผู้มีพระภาคจะยังไม่ลุกโพลง ตราบเท่าที่ท่านพระมหากัสสปะยังไม่ได้ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระพุทธองค์ด้วยเศียรเกล้า[๕๙]

---

[๕๘] สมจินต์ สมมาปญฺโญ. **พุทธสถานในอินเดีย**. หน้า ๓๓.

[๕๙] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๓/๑๗๕.,ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๓/๑๔๒-๑๔๓.

ต่อมา ท่านพระมหากัสสปะเข้าไปยังมกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละในกรุงกุสินารา ถึงที่จิตกาธานของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประณมมือ กระทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ เปิดผ้าคลุมทางพระบาท ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า แม้ภิกษุ ๕๐๐ รูป ก็ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประณมมือทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า เมื่อท่านพระมหากัสสปะและภิกษุ ๕๐๐ รูป ถวายอภิวาทเสร็จ จิตกาธานของพระผู้มีพระภาคได้ติดไฟลุกโพลงขึ้นเอง (ด้วยอานุภาพของเทวดา)

เมื่อพระเพลิงไหม้พระสรีระของพระผู้มีพระภาค พระอวัยวะ คือ พระฉวี (ผิวนอก) พระจัมมะ (หนัง) พระมังสา (เนื้อ) พระนหารู (เอ็น) และพระลสิกา (ไขข้อหรือไขกระดูก) ไม่ปรากฏเถ้าไม่ปรากฏเขม่าเลย คงเหลืออยู่แต่พระสรีระเท่านั้น เปรียบเหมือนเมื่อไฟไหม้เนยใสและน้ำมัน ก็ไม่ปรากฏเถ้า ไม่ปรากฏเขม่า ฉันใด เมื่อพระเพลิงไหม้พระสรีระของพระผู้มีพระภาค พระอวัยวะ คือ พระฉวี พระจัมมะ พระมังสา พระนหารู หรือพระลสิกา ไม่ปรากฏเถ้า ไม่ปรากฏเขม่า คงเหลืออยู่แต่พระสรีระเท่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน และบรรดาผ้า ๕๐๐ คู่นั้น มีเพียง ๒ ผืนเท่านั้นที่ถูกไฟไหม้ คือ ผืนในสุดและผืนนอกสุด[๕๐]

ในประเด็นเกี่ยวกับผ้า ๕๐๐ คู่ ที่ไฟไหม้และไม่ไหม้นี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ชาวพุทธคงมีความเห็นแตกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นว่าบรรดาผ้า ๕๐๐ คู่ ไฟไหม้ ๒ ผืน คือ ผืนในสุดกับผืนนอกสุด และฝ่ายที่เห็นว่าบรรดาผ้า ๕๐๐ คู่ ไฟไม่ไหม้ ๒ ผืนคือ ผืนในสุดกับผืนนอกสุด

---

[๕๐]ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๔–๒๓๕/๑๗๕–๑๗๖.,ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๔–๒๓๕/๑๔๓.

"ฌายมานสฺส โข ปน ภควโต สรีรสฺส ยํ อโหสิ 'ฉวี'ติ วา 'จมฺมนฺ'ติ วา 'มํสนฺ'ติ วา 'นหารู'ติ วา 'ลสิกา'ติ วา, ตสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายิตฺถ, น มสิ ; สรีราเนว อวสิสฺสึสุ. เสยฺยถาปิ นาม สปฺปิสฺส วา เตลสฺส วา ฌายมานสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายติ, น มสิ เอวเมว ภควโต สรีรสฺส ฌายมานสฺส ยํ อโหสิ 'ฉวี'ติ วา 'จมฺมนฺ'ติ วา 'มํสนฺ'ติ วา 'นหารู'ติ วา 'ลสิกา'ติ วา, ตสฺส เนว ฉาริกา ปญฺญายิตฺถ, น มสิ ; สรีราเนว อวสิสฺสึสุ. เตสญฺจ ปญฺจนฺนํ ทุสฺสยุคสตานํ เทฺว ว ทุสฺสานิ ฑยฺหึสุ, ยญฺจ สพฺพอพฺภนฺตริมํ ยญฺจ พาหิรํ"

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้นิพนธ์ไว้ในหนังสือปฐมสมโพธิกถาตอนหนึ่งว่า "ยังคงเหลือแต่ผ้าคู่หนึ่งซึ่งห่อหุ้มพระสรีรกายชั้นในผืนหนึ่ง กับผ้าที่หุ้มภายนอกผ้านั้นผืนหนึ่ง บมิได้ไหม้ด้วยเพลิง"[๕๑] ซึ่งก็ตรงกับพระบาลีว่า "เตสํ ปญฺจทุสฺสยุคสตานํ เทฺว ทุสฺสานิ น ฑยฺหึสุ ยญฺจ สพฺพํ อพฺภนฺตริมํ ยญฺจ พาหิรกํ"

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) ทรงเรียบเรียงไว้ว่า "เมื่อพระสรีระแห่งพระผู้มีพระภาคอันเพลิงไหม้อยู่นั้น...ส่วนที่เป็นพระสรีระ คือ พระอัฐิ และพระเกสา พระโลมา พระนขา พระทันตา ทั้งปวง เหลืออยู่สิ้นกับผ้าคู่หนึ่ง เหลือเป็นปกติอยู่เป็นเครื่องห่อพระสารีริกธาตุ นอกนั้นเพลิงเผาให้พินาศสิ้น"[๕๒] และพระองค์ได้ประทานข้อสังเกตว่า พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์(สังคายนา)ว่าไหม้ไป ๒ ผืน แต่ฉบับของพม่า ไม่ไหม้ ๒ ผืน

นอกจากนี้ ทองสืบ ศุภมาร์ค ยังได้แสดงทัศนะว่า ในครั้งพุทธกาล มีผ้าทนไฟชนิดหนึ่ง เรียกว่า "ผ้าอโธวิตะ" ไม่ต้องซักด้วยน้ำ ผ้าที่ห่อพระศพ ๕๐๐ ชั้นนั้น อาจห่อด้วยผ้าชนิดนี้ไว้ชั้นนอกชั้นใน...จึงไม่ถูกเผาไหม้เหมือนผ้าฝ้าย ๔๙๘ ชั้นนั้น[๕๓]

ผู้วิจัยเห็นว่า ในประเทศไทยเอง พระไตรปิฎกมีการสังคายนาหลายครั้ง ก็ยังมีพิมพ์เป็น ๒ นัยเช่นเดียวกันคือ ฉบับสังคายนา ฉบับสยามรัฐ ด้วยเหตุผลที่งานวิจัยนี้ ยึดเอาพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นสำคัญ จึงปริวรรตตามนี้ คือ "บรรดาผ้า ๕๐๐ คู่นั้น มีเพียง ๒ ผืนเท่านั้นที่ถูกไฟไหม้ คือ ผืนในสุดและผืนนอกสุด"[๕๔] ซึ่งตรงกับพระบาลีว่า "เตสญฺจ ปญฺจนฺนํ ทุสฺสยุคสตานํ เทฺว ว ทุสฺสานิ ฑยฺหึสุ. ยญฺจ สพฺพอพฺภนฺตริมํ ยญฺจ พาหิรํ"[๕๕] เกี่ยวกับประเด็นนี้ในอรรถกถามิได้อธิบายไว้ เป็นเหตุให้

---

[๕๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา ฉบับกรมการศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๕๗๒.

[๕๒] สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), **ปฐมสมโพธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า๒๔๒.

[๕๓]ทองสืบ ศุภมาร์ค, **ตำนานพระธาตุ**, หน้า ๓.

[๕๔]ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๔-๒๓๕/๑๗๕-๑๗๖.

[๕๕]ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๔-๒๓๕/๑๔๓.

นักสอนศาสนาไม่มีจุดยืนร่วมกันว่าจะใช้อย่างไหน จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาอย่างยิ่งสำหรับนักวิชาการและนักสอนศาสนาในประเทศไทย

### ๒.๒.๓ การแจกพระบรมสารีริกธาตุ

ภายหลังจากการที่พวกมัลลกษัตริย์ได้จัดการถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้าเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในขณะมีการฉลองพระบรมสารีริกธาตุอยู่นั้น ข่าวได้แพร่ไปยังอาณาจักรทั้งหลายภายนอกพระนคร จึงทำให้กษัตริย์และพราหมณ์จากอาณาจักรต่างๆ เหล่านี้ คือ

๑. พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตร แห่งกรุงราชคฤห์

๒. กษัตริย์ลิจฉวี แห่งเมืองเวสาลี

๓. กษัตริย์ศากยวงศ์และพระประยูรญาติ แห่งเมืองกบิลพัสดุ์

๔. กษัตริย์ถูละ แห่งเมืองอัลลกัปปะ

๕. กษัตริย์โกลิยะ แห่งเมืองรามคาม

๖. พราหมณ์เวฏฐทีปกะ แห่งเมืองเวฏฐทีปกะ

๗. กษัตริย์มัลละ แห่งเมืองปาวา

ครั้นทราบข่าวแล้ว กษัตริย์และผู้ปกครองบ้านเมืองเหล่านั้นต่างก็ส่งทูตและกองทัพไปขอส่วนแบ่งแห่งพระบรมสารีริกธาตุ ณ เมืองกุสินารา ในฝ่ายพวกที่เป็นกษัตริย์ก็กล่าวทำนองเดียวกันว่า "พระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์ แม้พวกเราก็เป็นกษัตริย์ จึงควรจะได้รับส่วนแบ่งแห่งพระพระบรมสารีริกธาตุบ้าง จะได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง"[๕๖]

ส่วนพราหมณ์ผู้ครองเมืองเวฏฐทีปกะ ก็กล่าวอ้างว่า "แม้พระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์ เราเป็นพราหมณ์ เราก็ควรจะได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุบ้าง จะได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง"[๕๗]

---

[๕๖] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๖/๑๗๗-๑๗๘.

[๕๗] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๖/ ๑๔๔.

เมื่อทูตของบรรดากษัตริย์ต่างๆ และพราหมณ์พูดอย่างนี้แล้ว พวกมัลลกษัตริย์แห่งเมืองกุสินาราได้กล่าวแก่คณะทูตเหล่านั้นว่า "พระผู้มีพระภาคเสด็จปรินิพพานในเขตบ้านเมืองของเรา พวกเราจะไม่ให้ส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ" หลังจากนั้นจึงเกิดความตึงเครียดขึ้น แต่เผอิญ โทณพราหมณ์ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วย เห็นเหตุการณ์ไม่ดีจึงได้กล่าวกับคณะทูตเหล่านั้นว่า

> ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โปรดฟังคำชี้แจงของข้าพเจ้าหน่อยหนึ่งเถิด พระพุทธเจ้าของพวกเราทรงถือหลักขันติธรรมไม่ควรที่จะประหัตประหารกันเพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นอุดมบุคคล
>
> ขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน พระสถูปจะได้แพร่กระจายไปยังทิศต่าง ๆ มีประชาชนจำนวนมาก ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักษุ[๕๘]

ท่านพุทธโฆษาจารย์ กล่าวอธิบายไว้ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินีว่า โทณพราหมณ์สดับเรื่องการวิวาทกันของกษัตริย์และพราหมณ์เหล่านั้น และดำริว่า พวกเจ้าเหล่านี้ก่อวิวาทกันในสถานที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพาน เป็นการไม่สมควร การทะเลาะควรจะพอกันที จำเราจักระงับการวิวาทนั้นเสียจึงไปกล่าวข้อความนั้นแก่หมู่คณะ โดยโทณพราหมณ์ยืนในที่ดอน ได้กล่าวคาถาที่ชื่อว่า โทณครรชิต ประมาณ ๒ ภาณวาร... เหตุการณ์จึงสงบลงด้วยความเรียบร้อย เพราะเหตุที่กษัตริย์เหล่านั้นเป็นศิษย์ของโทณพราหมณ์

พระพุทธเจ้าของพวกเรา แม้ในการบรรลุพุทธภูมิ ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย ไม่ทรงทำความโกรธคนอื่น ๆ ได้กระทำแต่ขันติอย่างเดียว ทรงสรรเสริญขันติอย่างเดียว จะเห็นว่า ทรงบำเพ็ญบารมีในพระชาติเป็นขันติวาทิดาบส สมัยเป็นธรรมปาลกุมาร สมัยเป็นพระยาช้างฉัททันต์ สมัยเป็นพญานาค ชื่อภูริทัตตะ สมัยเป็นพญานาค ชื่อจัมเปยยกะ สมัยเป็นพญานาค ชื่อสังขปาละ สมัยเป็นกระบี่ใหญ่ และในชาดกอื่น ๆ เป็นอันมาก ไม่จำเป็น

---

[๕๘] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๗/ ๑๔๕.,ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

ต้องกล่าวถึง ในสมัยที่พระพุทธเจ้าของพวกเราทรงบรรลุลักษณะความเป็นผู้คงที่ ในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ การที่พวกเราจะมาประหัตประหารกันในเรื่องการแบ่งส่วนพระสรีรธาตุของบุคคลผู้เป็นผู้สูงสุดนี้ไม่ดีเลย โทณพราหมณ์ได้กล่าวเหตุเป็นอันมาก เพื่อให้คณะเหล่านั้นเข้าใจว่า มิใช่พวกท่านพวกเดียวที่เลื่อมใส แม้พราหมณ์ก็เลื่อมใส ในชนเหล่านั้น ผู้ชื่อว่า ไม่ควรจะได้ส่วนแบ่งพระสรีระไม่มีแม้แต่คนเดียว[๕๙]

ครั้งแรกเจ้ามัลละไม่ยินยอมแบ่งให้ แต่ภายหลังโทณพราหมณ์ได้เจรจาประนีประนอมให้ตกลงกันได้ โดยแบ่งพระสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่าๆกัน บรรดาทูตานุทูตก็อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุกลับไปประเทศของตน ตั้งสักการบูชาแล้วสร้างสถูปบรรจุไว้ในบ้านเมืองของแต่ละประเทศ ส่วนโทณพราหมณ์ได้รับตุมพะ (ทะนานตวง) ที่ใช้ตวงพระบรมสารีริกธาตุไปสร้างสถูปบรรจุไว้สักการบูชา

ภายหลังเจ้าโมริยะแห่งเมืองปิปผลิวัน ส่งทูตมาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุบ้าง แต่เมื่อมาถึง การแบ่งพระบรมสารีริกธาตุได้เสร็จสิ้นไปแล้ว เจ้ามัลละแห่งกรุงกุสินาราจึงมอบพระอังคาร (เถ้าถ่าน) ให้ไป และนำไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้สักการบูชาที่ประเทศของตน

## ๒.๓ ประเภทและลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุ

### ๒.๓.๑ ประเภทของพระบรมสารีริกธาตุ

ประเภทของพระบรมสารีริกธาตุนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าวไว้ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี โดยจำแนกพระบรมสารีริกธาตุไว้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทที่กระจายออกจากกัน (วิปฺปกิณฺณา ธาตุโย)

๒. ประเภทที่ไม่กระจายออกจากกัน (น วิปฺปกิณฺณา)[๖๐]

---

[๕๙] ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗-๒๑๘.

[๖๐] ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓. "กตี ปนสฺส ธาตุโย วิปฺปกิณฺณา, กตี น วิปฺปกิณฺณาติ."

๑. ประเภทที่กระจายออกจากกัน คือ พระบรมสารีริกธาตุที่แยกกระจายออกจากกันเพื่อยังประโยชน์แก่มหาชนผู้นับถือและนิยมแสวงหาสักการบูชาด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งมีอยู่จำนวนมากมายกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่น ในอินเดีย ในลังกา ในจีน ในไทย ฯลฯ

พระบรมสารีริกธาตุประเภทที่กระจายออกจากกันนี้ แต่เดิมพวกมัลลกษัตริย์ต่างถือสิทธิหวงแหนยิ่งนัก แต่เมื่อจำเป็นต้องแบ่งให้กษัตริย์และพราหมณ์เมืองต่างๆ ถึง ๘ เมือง ตามตำนานพระบรมสารีริกธาตุปรากฏว่า สามารถตวงได้ ๑๖ ทะนานทอง คือ พระบรมธาตุขนาดใหญ่ เท่าเมล็ดถั่วแตกตวงได้ ๕ ทะนาน ขนาดกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหักตวงได้ ๕ ทะนาน ขนาดเล็กเท่าเมล็ดพรรณผักกาด ตวงได้ ๖ ทะนาน...แสดงว่า เมืองหนึ่งต้องได้ส่วนแบ่งไป ๒ ทะนาน...[๖๑] ส่วนกษัตริย์ที่มาไม่ทันก็รับเอาผงอังคารไปสร้างสถูปบรรจุไว้ในประเทศของตน สำหรับโทณพราหมณ์ได้ทะนานตวงทอง ก็ได้สร้างสถูปบรรจุไว้สักการบูชาเช่นกัน

พระบรมสารีริกธาตุประเภทนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า เกิดแต่พุทธปริวิตกก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพื่อที่จะให้พระบรมสารีริกธาตุได้แพร่หลายไปในสถานที่ต่างๆ พระองค์จึงทรงอธิษฐานให้พระบรมสารีริกธาตุกระจายออกจากกันว่า"เราอยู่ได้ไม่นานก็จะปรินิพพาน ศาสนาของเรายังไม่แพร่หลายไปในที่ทั้งปวงก่อน เพราะฉะนั้น เมื่อเราปรินิพพานแล้ว มหาชนถือเอาพระบรมสารีริกธาตุ แม้ขนาดเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด ทำเจดีย์ในที่อยู่ของตน ๆ ปรนนิบัติอยู่ จงมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า"[๖๒]

พระรัตนปัญญาเถระ ก็ได้กล่าวไว้ในชินกาลมาลีปกรณ์เช่นเดียวกันว่า พระพุทธเจ้าที่มีพระชนมายุยืนนาน พระสรีระเป็นแท่งเดียวเท่านั้นเหมือนแท่งทอง แต่พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายมีพระบรมสารีริกธาตุประมาณ ๑๖ ทะนานเล็ก เพราะพระองค์ทรงอธิษฐานให้พระบรมสารีริกธาตุกระจายออกจากกันโดยพระดำริว่า "ตถาคตอยู่ไม่นานก็

---

[๖๑] พระครูประกาศสมาธิคุณ และคณะ, **อภินิหาร-วิญญาณพเนจรฯ เล่ม ๒**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๐), หน้า ๑๕.

[๖๒] ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๓๕/๒๑๒.

จักปรินิพพาน ศาสนาของตถาคตจะไม่แพร่หลายไปทุกหนทุกแห่ง เพราะฉะนั้น เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว มหาชนรับเอาพระบรมสารีริกธาตุแม้เท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาดบรรจุเจดีย์ไว้ ในที่ของตน ๆ แล้วกราบไหว้บูชา ตายไปก็จะได้ไปบังเกิดในสวรรค์ เพราะเหตุดังนี้ พระบรมสารีริกธาตุ จึงกระจายออกจากกันก็มี ไม่กระจายออกจากกันก็มี" [๖๓]

ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุประเภทที่กระจายออกจากกันนี้ ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย ในประเทศลังกามีการแต่งตำราเกี่ยวกับตำนานพระบรมสารีริกธาตุมากมาย เช่น พระทาฐาธาตุวงศ์ พระธาตุวงศ์ และพระคัมภีร์ถูปวงศ์ เป็นต้น ในประเทศไทยก็มีการแต่งตำนานพระบรมสารีริกธาตุเช่นกัน เช่น ตำนานพระอุรังคนิทาน และตำนานมูลศาสนา เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำนานมูลศาสนานั้น ได้กล่าวถึงพุทธปริวิตกก่อนพุทธปรินิพพานที่พระองค์ทรงอธิษฐานไว้ว่า

> กูนี้หนา จักนิพพานแล้ว ศาสนากูบ่กว้างขวางนัก เหตุธาตุกูทั้ง ๗ ประการ คือว่า กระดูกหน้าผาก เขี้ยวทั้ง ๔ และกระดูกด้ามมีด (กระดูกไหปลาร้า) ๒ อันนี้ อย่าให้แตกให้ย่อยเถิด ธาตุอันอื่นกว่านี้ จงแตกจงย่อยเท่าเมล็ดถั่วถิม (ถั่วเขียว) เท่าเมล็ดข้าวสารหักกึ่ง เท่าเมล็ดพรรณผักกาด เพื่อให้คนทั้งหลายฝูงอันประกอบด้วยศรัทธา เอาไปอุปัฏฐากบูชาในที่อยู่แห่งตน เพื่อเป็นสาเหตุให้ได้ถึงสุคติแก่เขาเถิด[๖๔]

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะได้แนวความคิดมาจากประเทศศรีลังกา เพราะเหตุที่ชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ดังนั้น คติความเชื่อในเรื่องนี้จึงมีส่วนคล้ายคลึงกัน รวมถึงการประพฤติปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุด้วย

---

[๖๓] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. แปลโดย ศาตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร. (กรุงเทพมหานคร :มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๒.

[๖๔] กรมศิลปากร, **ตำนานมูลศาสนา**, พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๘. ( กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๙), หน้า ๒๕๕.

๒. ประเภทที่ไม่กระจายออกจากกัน คือ พระบรมสารีริกธาตุที่ยังอยู่เป็นชิ้นสมบูรณ์ มี ๗ องค์ ได้แก่ พระเขี้ยวแก้ว ๔ องค์ พระรากขวัญ ๒ และพรอุณหิส ๑

พระบรมสารีริกธาตุ ๗ องค์ ที่ไม่กระจายออกจากกัน หรือไม่แตกทำลาย มีผู้นำไปประดิษฐานไว้ในที่ต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

๑. พระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ (พระทาฐธาตุ) ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ดังนี้

๑) พระเขี้ยวแก้วเบื้องบนขวา ประดิษฐานอยู่ในพระจุฬามณีเจดีย์ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒) พระเขี้ยวแก้วเบื้องต่ำขวา เดิมประดิษฐานอยู่ ณ เมืองกาลิงคะ แต่บัดนี้ไปสถิตอยู่ในประเทศศรีลังกา

๓) พระเขี้ยวแก้วเบื้องบนซ้าย ไปประดิษฐานอยู่ ณ เมืองคันธาระ ประเทศอัฟกานิสถาน[๖๕]

๔)พระเขี้ยวแก้วเบื้องต่ำซ้าย ไปประดิษฐานอยู่ในนาคพิภพ

๒. พระรากขวัญทั้ง ๒ (กระดูกไหปลาร้า) ประดิษฐานอยู่ ณ สถานที่ ดังต่อไปนี้

๑) พระรากขวัญเบื้องขวา ประดิษฐานในพระเจดีย์ถูปาราม ประเทศศรีลังกา

๒) พระรากขวัญเบื้องซ้าย ขึ้นไปประดิษฐานอยู่ในทุสเจดีย์ ณ พรหมโลก

---

[๖๕] ตามหลักฐานของจีนบันทึกไว้ว่า "เมื่อปีพุทธศักราช ๖๑๗ พระจักรพรรดิ์จีนในสมัยราชวงศ์ฮั่น ได้ส่งอุปราชหวานซุนและคณะ ไปอาราธนาพระสงฆ์ชาวอินเดีย ๒ รูป จากประเทศดาโรซี ซึ่งอยู่ในดินแดนอัฟกานิสถานปัจจุบัน เข้ามายังประเทศจีน...ครั้นถึงในปีพุทธศักราช ๑๖๑๔ จึงมีหลักฐานว่า พระบรมสารีริกธาตุ ได้ถูกเก็บซ่อนไว้ในเจดีย์เซาเฉียน วัดหลิงกวง กรุงปักกิ่ง จนถึงพุทธศักราช ๒๔๔๓ ประเทศจีนเกิดสงครามกับกองทัพพันธมิตร ๘ ประเทศ เจดีย์เซาเฉียนถูกทำลายลง จึงได้พบพระบรมสารีริกธาตุ พระเขี้ยวแก้วอีกครั้ง เป็นเหตุให้มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา และสร้างพระเจดีย์ขึ้นใหม่ ได้กลายเป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกทั่วโลก มาจนถึงทุกวันนี้" (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือประชาสัมพันธ์งานนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) ที่อัญเชิญมาจากประเทศจีน ปี พุทธศักราช ๒๕๔๖)

๓. พระอุณหิสหรือพระนลาฏธาตุ ขึ้นไปประดิษฐานอยู่ในทุสเจดีย์ ณ พรหมโลก แต่ในคัมภีร์มหาวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวไว้ว่า ประดิษฐานอยู่ที่องค์พระเจดีย์บนยอดภูเขาโสณฑิยะ ระหว่างแม่น้ำเสรุกับแม่น้ำวรภะ บนฝั่งขวาของแม่น้ำมหาวาลุกคงคา ในประเทศศรีลังกา

ส่วนพระทนต์ ๔๐ องค์ พระเกศา และพระโลมาทั้งหมดนั้น เหล่าเทพนำไปองค์ละองค์ ทำการบูชาสืบ ๆ กันไปในจักรวาล[๖๖]

สำหรับบริขารที่เนื่องด้วยพระพุทธองค์นั้น มีผู้นำไปประดิษฐานในที่ต่างๆ คือ

๑. พระกายพันธนะ (ประคตเอว) ไปสถิต ณ เมืองปาตลีบุตร

๒. ผ้าอุทกสาฏก (ผ้าอาบน้ำ) ไปสถิต ณ เมืองปัญจาลราช

๓. ไม้สีพระทนต์ (ไม้สีฟัน) ไปสถิต ณ เมืองมิถิลา

๔. ผ้ากรองน้ำ ไปสถิต ณ วิเทหราษฎร์

๕. มีด กับ กล่องเข็ม ไปสถิต ณ เมืองอินทปัตถ์

๖. ฉลองพระบาท และถลกบาตร ไปสถิต ณ บ้านอุสสิพราหมณคาม

๗. เครื่องลาด ไปสถิต ณ มกุฎนคร

๘. ผ้าไตรจีวร ไปสถิต ณ ภัทธราษฎร์

๙. บาตร ไปสถิต ณ เมืองปาตลีบุตร ปัจจุบันอยู่ประเทศศรีลังกา

๑๐. ผ้านิสีทนสันถัต ไปสถิต ณ บ้านกุรุราษฎร์

๑๑. พระจัมมขันธ์ ไปสถิต ณ เมืองโกศลราษฎร์[๖๗]

---

[๖๖] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๐/๑๘๐. "จตฺตาฬีสสมา ทนฺตา เกสา โลมา จ สพฺพโส
เทวา หรึสุ เอเกกํ จกฺกวาฬปรมฺปราติ"

[๖๗] พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, (สมาน กลฺยาณธมฺโม). **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**, หน้า ๑๗๙.

ในคัมภีร์พุทธวงศ์ พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงประเภทของพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ๒๔ องค์ในอดีตไว้ เป็น ๒ ประเภทเหมือนกัน คือ ประเภทที่กระจายออกจากกัน และประเภทที่ไม่กระจายออกจากกัน ดังนี้

พระพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้า ๑๖ พระองค์ คือ พระทีปังกร ๑ พระโกณฑัญญะ ๑ พระมังคละ ๑ พระสุมนะ ๑ พระอโนมทัสสี ๑ พระนารทะ ๑ พระปทุมุตตระ ๑ พระสุชาตะ ๑ พระปิยทัสสี ๑ พระธรรมทัสสี ๑ พระสิทธัตถะ ๑ พระติสสะ ๑ พระวิปัสสี ๑ พระสิขี ๑ พระกกุสันธะ ๑ พระกัสสปะ ๑ รวมเป็นแท่งเดียวกัน ไม่กระจายออกจากกัน

ส่วนพระพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้า ๘ พระองค์ คือ พระเรวตะ ๑ พระโสภิตะ ๑ พระปทุมะ ๑ พระสุเมธะ ๑ พระอัตถทัสสี ๑ พระปุสสะ ๑ พระโกนาคมนะ ๑ ได้กระจายออกจากกันไปประดิษฐานอยู่ ณ สถานที่ต่างๆ[๖๘]

แต่สำหรับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนี้ เกิดมีทั้ง๒ ประเภท ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ว่า

> พระธาตุของพระองค์ เรี่ยรายแผ่ไปในประเทศนั้นๆ พระธาตุ
> ทะนานหนึ่ง พระเจ้าอชาตศัตรูทรงนำไปไว้ในพระนครราชคฤห์
> ทะนานหนึ่งอยู่ในเมืองเวสาลี ทะนานหนึ่งอยู่ในนครกบิลพัสดุ์
> ทะนานหนึ่งอยู่ในอัลลกัปปนคร ทะนานหนึ่งอยู่ในรามคาม...
> บริขารที่เหลือ อยู่ในชนบท ๓ แห่งในกาลนั้น หมู่มนุษย์ในกาลนั้น
> จักบูชาบริขารที่พระมุนีทรงบริโภค พระธาตุของพระโคดมผู้แสวงหา
> คุณอันใหญ่หลวง กระจายแผ่กว้างไป เพื่ออนุเคราะห์แก่สัตว์ทั้งหลาย
> พระธาตุของพระโคดมผู้แสวงหาคุณอันใหญ่หลวง กระจายแผ่กว้างไป
> เพื่อ อนุเคราะห์แก่สัตว์ทั้งหลาย...[๖๙]

---

[๖๘] รายละเอียดปรากฏในขุททกนิกาย พุทธวงศ์.

[๖๙] ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๒๘/๗๗–๗๘.,ขุ.พุทธ. (บาลี) ๓๓/๒๘/๑๑๑–๑๑๒.

### ๒.๓.๒ ลักษณะและขนาดของพระบรมสารีริกธาตุ

ด้วยเหตุที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลเอกในโลก ทรงเป็นอัจฉริยบุคคล ทรงประกอบด้วยพระปัญญาอันยิ่ง ทรงเป็นบุคคลที่ไม่มีบุคคลใดเสมอเหมือน ทรงเป็นผู้ตรัสรู้อริยสัจธรรมทั้งปวง ทรงเป็นผู้ปราศจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ทรงเป็นบุคคลผู้ประเสริฐในโลก ทั้งเทวโลก และมนุษยโลก

พระพุทธองค์ทรงสมบูรณ์และบริบูรณ์ ด้วยพระวิสุทธิคุณ พระปัญญาคุณและพระมหากรุณาธิคุณ...ทรงเป็นผู้สำเร็จพระอรหัตผลและบรรลุถึงซึ่งพระนิพพานอันเป็นธรรมวิเศษยอดยิ่ง ไม่มีสิ่งใดจะยิ่งไปกว่า ยากที่ผู้ใดจักพึงบรรลุได้ ไม่ว่าในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม กระดูกของพระพุทธองค์ หรือพระบรมสารีริกธาตุ จึงมีคุณลักษณะพิเศษเป็นของวิเศษผิดแผกแตกต่างไปจากกระดูกของปุถุชนธรรมดาโดยสิ้นเชิง[๗๐]

ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงได้จำแนกตามลักษณะ และขนาดของพระบรมสารีริกธาตุ ดังนี้

**๒.๓.๒.๑ ลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุ** (ที่ไม่กระจายออกจากกัน) มี ๓ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. สุมนมกุลสทิสา ลักษณะเหมือนดอกมะลิตูม

๒. โธตมุตฺตสทิสา ลักษณะเหมือนแก้วมุกดาที่เจียระไนแล้ว

๓. สุวณฺณจุณฺณา ลักษณะเหมือนจุณหรือผงทองคำ[๗๑]

ลักษณะเหมือนดอกมะลิตูมนั้น บางแห่งก็เรียกว่าสีพิกุล ตามตำนานว่าตวงได้ ๖ ทะนานด้วยกัน ลักษณะเหมือนแก้วมุกดา บางแห่งเรียกสีผลึก ตามตำนานว่าตวงได้รวม ๕ ทะนานด้วยกัน และลักษณะเหมือนจุณหรือผงทองคำ บางแห่งเรียกสีทองอุไร ตามตำนานว่ามีอยู่ด้วยกันทั้งหมด ๕ ทะนาน[๗๒]

---

[๗๐] เสฐียร ศุภโสภณ, **พระธาตุปาฏิหาริย์ ๑**, หน้า ๑๕–๑๖.

[๗๑] ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓. "สุมนมกุลสทิสา จ โธตมุตฺตสทิสา จ สุวณฺณจุณฺณสทิสา จ ธาตุโย อวสิสฺสึสูติ"

[๗๒] เสฐียร ศุภโสภณ, **พระธาตุปาฏิหาริย์ ๑**, หน้า ๔๔.

ลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุนั้น นักวิชาการและบุคคลผู้มีชื่อเสียงในประเทศไทยได้ให้ทัศนะแตกต่างกันออกไป บ้างก็ว่าเป็นกระดูกคน บ้างก็ว่าเป็นพระธาตุ ในเรื่องนี้ เสฐียร ศุภโสภณ ได้สรุปไว้ว่า พระบรมสารีริกธาตุ หรือพระธาตุของพระอรหันต์นั้น น่าจะมีอยู่ ๒ ประเภทหรือ ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

(๑) ประเภทที่เหมือนกระดูกมนุษย์ธรรมดา

(๒) ประเภทที่มีลักษณะเป็นพระธาตุ

เสฐียร ศุภโสภณ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ไม่น่าจะเป็นเรื่องแปลกประหลาดอันใด เพราะมีตัวอย่างพระอริยบุคคลในยุคปัจจุบันหลายท่าน เมื่อท่านได้ล่วงลับดับขันธ์ทิ้งสังขารไปแล้ว เมื่อได้มีการฌาปนกิจศพท่านกันขึ้น ...ปรากฏว่ากระดูกของท่านได้มีอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ ชนิด คือ ชนิดที่เป็นกระดูกธรรมดา และชนิดที่เป็นพระธาตุ...เช่น พระสิทธิสารโสภณ (สงวน โฆสโก) และ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นต้น[๗๓]

พระบรมสารีริกธาตุที่เป็นชนิดกระดูกคนหรือเป็นชนิดพระธาตุนี้ บุญช่วย สมพงษ์ ได้แสดงทัศนะไว้ ดังต่อไปนี้

พระบรมสารีริกธาตุก็ดี พระอรหันตธาตุก็ดี ย่อมมีลักษณะแตกต่างไปจากอัฐิหรือกระดูกของปุถุชนธรรมดา โดยที่ท่านเป็นผู้ที่สำเร็จพระอรหัตผล และได้ปรินิพพานอันเป็นธรรมวิเศษยากที่ผู้ใดจะพึงบรรลุได้ในสมัยปัจจุบัน ดังนั้น พระธาตุจึงมีลักษณะผิดแผกไปจากกระดูกปุถุชนธรรมดา ดังนี้

ก. มีลักษณะ กลม เสี้ยว ยาวรี เป็นเหลี่ยม หรือแม้จะมีลักษณะคล้ายกระดูกคนก็จริง แต่มีส่วนเล็กกว่ามาก รูปพรรณสัณฐานเป็นมันเลื่อม มีสีต่าง ๆ นับแต่สีทอง สีขาวเป็นงาช้าง สีแดงเรื่อๆ ระหว่างเหลืองปนแดง เป็นต้น

---

[๗๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘–๕๙.

ข. มีลักษณะถ้าจะมองดูเพียงเผินๆ คล้ายก้อนหิน กรวด หรือไข่มุกขนาดเล็ก แต่ถ้าจะพิจารณาโดยละเอียดแล้ว มิใช่ หิน กรวด หรือไข่มุก เหตุด้วยมีน้ำหนักเบากว่ามาก และมีความดูดคล้ายแม่เหล็ก แต่ไม่แรงขนาดแม่เหล็ก กล่าวคือ ดูดสิ่งของไม่ได้อย่างแม่เหล็ก แต่มักจะรวมตัวเข้าหากัน โดยเหตุนี้ พระธาตุขนาดเล็กบางองค์ที่ลอยน้ำได้ ถ้าลอยหลายๆ องค์ มักจะรวมติดกันเป็นกลุ่ม เป็นแพ...

ค. พระบรมสารีริกธาตุก็ดี พระอรหันตธาตุก็ดี ถ้าเป็นขนาดเล็ก ขนาดแต่เมล็ดข้าวสารหัก เมล็ดพรรณผักกาด หรือเมล็ดงา ถ้าเป็นสิ่งแท้แล้ว...จะลอยน้ำได้อย่างมหัศจรรย์...มิใช่ลอยอย่างท่อนไม้ลอยน้ำ อย่างลอยครึ่งจมครึ่ง แต่พระบรมธาตุ หรือพระธาตุ จะประทับลงบนน้ำ ทำให้น้ำเป็นแอ่งหรือเป็นรอยบุ๋มลงไป และถ้าเป็นพระบรมธาตุจะมีรัศมีของน้ำ หรือประกายของน้ำปรากฏเป็นแฉกๆ ...

ง. พระบรมธาตุ หรือ พระธาตุ ขนาดใหญ่กว่า สัณฐานที่กล่าวไว้ในข้อ ค. มักไม่ลอยเหนือน้ำ กล่าวคือจม...พระบรมธาตุ หรือพระธาตุ ขนาดนี้ มีพุทธาภินิหารในทางปรากฏเป็นรัศมีสีต่างๆ ในเวลาค่ำคืนบางเวลา และเป็นมหาสิริมงคล แก่บรรดาผู้ที่ได้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง..."[๗๔]

ลักษณะทั่วไปของพระบรมสารีริกธาตุ มีดังนี้

(๑) ลักษณะของพระธาตุและพระบรมธาตุ ลักษณะของพระธาตุคล้ายคลึงกับเมล็ดกรวดหรือคล้ายเมล็ดผลไม้ เช่น เมล็ดผลฝรั่งที่เกาะติดกันเป็นก้อน (คือพระธาตุพระฉิม หรือพระสีวลี) แต่ผิดกันกับเมล็ดกรวด หรือก้อนกรวดมากตรงที่พระธาตุมีน้ำหนักเบามาก หรือเกือบไม่มีน้ำหนัก ส่วนกรวดและสิ่งของอื่นๆ มีน้ำหนัก

(๒) สีและวรรณะพระธาตุแท้ (ไม่ใช่ก้อนกรวด) มีลักษณะคล้ายมวลสารที่เกาะตัวเข้ารวมกัน จึงมีความเบาเป็นพิเศษ และมักมีสีนวล แสด หรือวรรณะแดงปนเหลือง หรือสีดำ (พระธาตุพระอานนท์) ลักษณะของสีจะนวล สะอาดคล้ายกับมีน้ำมันเคลือบ ไม่ด้านอย่างก้อนกรวด

---

[๗๔] บุญช่วย สมพงษ์, **ตำราพระธาตุ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา,๒๔๙๕), หน้า ฉ-ญ.

(๓) พระธาตุขนาดเล็ก ขนาดเมล็ดมะเขือ ข้างในมีคุณภาพลอยน้ำและจมน้ำได้ คือทำให้จมและทำให้ลอยได้ด้วยตาเปล่า ซึ่งสิ่งของอย่างอื่นๆ ยากที่จะมีคุณภาพเช่นนี้ แต่น้ำที่จะทดลองลอยพระธาตุนี้ จะต้องเป็นน้ำสะอาด และภาชนะบริสุทธิ์ มิฉะนั้น พระธาตุอาจปาฏิหาริย์หายไป[๗๕]

**๒.๓.๒.๒ ขนาดและสัณฐานของพระบรมสารีริกธาตุ** มี ๓ ขนาด คือ

๑. สพฺพขุทฺทกา ธาตุ สาสปวิชมตฺตา พระบรมสารีริกธาตุขนาดเล็กสุด ประมาณเท่าเมล็ดพรรณผักกาด

๒. มหาธาตุ มชฺเฌ ภินฺนตณฺฑุลมตฺตา พระบรมสารีริกธาตุขนาดใหญ่ ประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหักกลาง

๓. อติมหตี มชฺเฌ ภินฺนมุคฺคมตฺตา พระบรมสารีริกธาตุขนาดใหญ่สุดประมาณเท่าเมล็ดถั่วเขียวผ่ากลาง[๗๖]

หลักฐานที่พอจะเชื่อว่ามีพระบรมสารีริกธาตุขนาดต่างๆ อยู่จริง ก็ได้แก่การเกิดปรากฏการณ์ที่วัดอรุณราชวราราม โดยที่กรมศิลปากรได้ให้เจ้าหน้าที่มาพิจารณาตรวจสอบและถ่ายภาพไว้พร้อมทั้งขออนุญาตให้พระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๕ พระองค์ ขึ้นบัญชีไว้เป็นโบราณวัตถุสำหรับชาติ ตามความในมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗[๗๗] เกี่ยวกับลักษณะ วรรณะ และสัณฐาน แห่งองค์พระบรมสารีริกธาตุไว้ ดังนี้

องค์ที่ ๑ ลักษณะกลม มีลายคล้ายไข่นกปรอด ขนาดผ่าศูนย์กลาง ๐.๗ เซ็นติเมตร

---

[๗๕] เรื่องเดียวกัน. หน้า ค-ฆ.

[๗๖] ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๓. "ตตฺถ สพฺพขุทฺทกา ธาตุ สาสปวีชมตฺตา อโหสิ, มหาธาตุ มชฺเฌ ภินฺนตณฺฑุลมตฺตา, อติมหตี มชฺเฌ ภินฺนมุคฺคมตฺตาติ"

[๗๗] กรมศิลปากร, **ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๒–๒๓.,

องค์ที่ ๒ ลักษณะกลม มีลายสีน้ำตาลอ่อนเล็กน้อย ขนาดผ่าศูนย์กลาง ๐.๔ เซ็นติเมตร

องค์ที่ ๓ ลักษณะกลมรียาว คล้ายเมล็ดข้าวสารหัก มีลายสีน้ำตาลเหลือง ขนาดยาว ๐.๖ เซนติเมตร

องค์ที่ ๔ ลักษณะกลมรี สีน้ำตาลแกมเหลือง ขนาดผ่าศูนย์กลาง ๐.๑ เซนติเมตร

องค์ที่ ๕ ลักษณะกลมรี สีแก้วผลึก ขนาดผ่าศูนย์กลาง ๐.๖ เซ็นติเมตร[๗๘]

ความแตกต่างเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ ไพโรจน์ เสรีรักษ์ กล่าวว่า พระบรมสารีริกธาตุมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากพระธาตุอย่างมากมายหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการแตกต่างอย่างสิ้นเชิงก็ว่าได้ เพราะพระบรมสารีริกธาตุหรืออัฐิธาตุของพระพุทธองค์ตลอดจนของพระอรหันต์นั้นมีอยู่มากมาย อาจทำให้ชาวพุทธไม่รู้จริงเข้าใจไขว้เขวเกิดการสับสนเข้าใจผิดไปต่างๆ นานา จึงขอบันทึกไว้แต่รูปพรรณสัณฐานขององค์พระบรมสารีริกธาตุแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งกระจัดกระจายประดิษฐานอยู่ตามสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธขณะนี้ แบ่งออกเป็น ๓ คุณลักษณะหรือ ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ หรือคุณลักษณะที่ ๑ มีรูปพรรณสัณฐานดุจเมล็ดพรรณผักกาดรวมทั้งสีสัน

ส่วนที่ ๒ หรือคุณลักษณะที่ ๒ มีรูปพรรณสัณฐานดุจเมล็ดข้าวสารหัก มีผิวขาวนวลเป็นมันใสมีเส้นแดงเส้นเล็ก ๆ ให้มองเห็นไปตามแนวยาวของเมล็ดข้าวสาร ตรงโคนจะมีลักษณะหักหรือบิ่นอยู่เล็กน้อย

ส่วนที่ ๓ หรือคุณลักษณะที่ ๓ มีรูปพรรณสัณฐานดุจเมล็ดถั่วแตก (ถั่วเหลือง) และมีสีเหลืองดอกพิกุล[๗๙]

---

[๗๘] วิลันต์ ท้าวลูงเนิน , **ประเพณีพื้นบ้าน ตำนานพื้นเมือง**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ วีทีเอล., ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๕-๑๔๒.

[๗๙] ไพโรจน์ เสรีรักษ์, **พุทธศาสนคดี ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุทั่วเมืองไทย**. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗.

ลักษณะต่างๆ ของพระบรมสารีริกธาตุนี้ เสถียร ศุภโสภณ ได้สรุปไว้ว่า

-พระบรมสารีริกธาตุประเภทเมล็ดพรรณผักกาด จะมาจากส่วนหน้าผาก หรือบริเวณโหนกแก้มหน้ากับลูกคาง พระบรมสารีริกธาตุส่วนนี้จะมีลักษณะมันและเป็นเงามาก

-พระบรมสารีริกธาตุประเภทเมล็ดข้าวสาร ส่วนมากจะเป็นพวกดั้งจมูกและมือขวา ปลายนิ้วชี้ พระบรมสารีริกธาตุประเภทนี้มีน้อย[๖๐]

ดังนั้น พระบรมสารีริกธาตุ จึงแตกต่างกันโดยประเภท ลักษณะและขนาด ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงอธิษฐานไว้ซึ่งมีปรากฏในตำนานต่างๆ ที่กล่าวแล้ว

## ๒.๔ ความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุในประเทศต่าง ๆ

### ๒.๔.๑ ในประเทศอินเดีย

พระบรมสารีริกธาตุนับว่ามีความสำคัญมากในการประกาศศาสนา นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าอชาตศัตรู พระมหากัสสปได้มองเห็นเหตุการณ์ข้างหน้าถึงความไม่ปลอดภัยอันจะเกิดแก่พระพุทธศาสนา และพระบรมสารีริกธาตุ จึงได้ให้พระเจ้าอชาตศัตรูกระทำธาตุนิธาน คือ การฝังพระบรมสารีริกธาตุไว้ในสถานที่มั่นคง

ต่อมาในสมัยของพระเจ้าอโศกก็มีการสำรวจตามโบราณสถานต่างๆ ที่คิดว่ามีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ เมื่อพบแล้วก็ได้จัดสร้างพระสถูป และวิหารประจำสถานที่ต่างๆ จำนวนถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ ด้วยพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุที่ได้มานั้นนำไปบรรจุไว้ตามเจดีย์ต่างๆ ทั่วทั้งหมด จึงนับว่าในสมัยนั้นพระบรมสารีริกธาตุยังมีความสำคัญมากต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปยังเมืองต่างๆ

เพราะเหตุที่พระบรมสารีริกธาตุมีพลังในการดึงดูดศรัทธาของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส และผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระสาวกหรือแม้แต่พระมหากษัตริย์ ผู้เป็นองค์ศาสนูปถัมภกที่สืบต่อพระพุทธศาสนา ดูเหมือนจะทรงตระหนักในเรื่องนี้

---

[๖๐] เสถียร ศุภโสภณ, **พระธาตุปาฏิหาริย์๑**, หน้า ๔๓.

และเจริญรอยตามปฏิปทาของพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อส่งสมณทูตออกไปประกาศพระศาสนาในประเทศใด ก็จะแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้สมณทูตนำไปประดิษฐานไว้ในประเทศนั้น ๆ ด้วย[๖๑] ดังเช่น ในสมัยของพระเจ้ากนิษกะ (พ.ศ.๖๒๑–๖๔๘) แห่งราชวงศ์กุษาณะ ผู้ปกครองดินแดนกว้างใหญ่ทางเหนือ คือ สินธุ ปัญจาบ กัศมีระ และอาฟกานิสถาน ตั้งราชธานีอยู่ที่กรุง ปุรุษปุระ (เปษวาร์) ทรงสร้างวัดวาอาราม และสถูปเจดีย์เป็นอันมาก และทรงอุปถัมภ์ให้ทำสังคายนา (ครั้งที่ ๔ ในอินเดีย) และทรงสร้างสถูปสวยงามที่สุดบรรจุพระธาตุไว้ที่กรุง ปุรุษปุระ[๖๒]ถือว่าเป็นกษัตริย์สำคัญองค์หนึ่งที่ได้เจริญรอยตามพระเจ้าอโศกมหาราช

### ๒.๔.๒ ในประเทศศรีลังกา

ชาวพุทธศรีลังกาถือว่าพระบรมสารีริกธาตุนั้น มีความสำคัญยิ่งและเป็นองค์แทนสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากที่พระเจ้าอโศกได้ส่งสมณทูตคือพระมหินทเถระเข้ามายังลังกา และได้นำกิ่งพระศรีมหาโพธิ์และพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย ทำให้ความสำคัญของพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธองค์ เช่น ต้นโพธิ์ และ พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น ดังที่ Walpola Rahula กล่าวไว้ในหนังสือ “History of Buddhism in Ceylon” ว่า

การนำกิ่งพระศรีมหาโพธิ์และพระบรมสารีริกธาตุ พร้อมด้วยบาตรของพระองค์มายัง(ลังกาทวีป)นั้น ได้กระชับสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอย่างแข็งแรงระหว่างอินเดียกับซีลอน (ลังกา) การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งการสถาปนาพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในทวีปนั้น พระบรมสารีริกธาตุถือเสมือนหนึ่งเสด็จมาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้นั้นเป็นมิ่งมงคลเท่ากับพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ในลังกาทีเดียว พระธาตุคือบาตร ( Patra-Dhatu) ของพระพุทธเจ้า

---

[๖๑] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **พระเจดีย์ในลานนาไทย**, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔), หน้า ๘.

[๖๒] ทองสืบ ศุภมาร์ค, **ตำนานพระธาตุของพระพุทธเจ้าและพระสาวก**, หน้า ๑๐–๑๑.

ได้รับการรักษาไว้ภายในพระราชวังและได้กลายเป็น "พระนคราภิบาล" ("Palladism") ประจำชาติของชาวสิงหล เหมือนกับในกรณีของพระทันตธาตุที่แกนดี[๔๓]

ไม่ว่าสิ่งใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าก็ได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดี ในฐานะที่เป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติ ได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุ พระทันตธาตุ พระปาตรธาตุ (บาตรของพระพุทธเจ้า) และพระเกศธาตุ ซึ่งในบางครั้งก็มีการนำเอาสิ่งสำคัญดังกล่าว มาประกอบพิธีบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น ในรัชกาลพระเจ้าอุปติสสะที่ ๑ ทรงนำพระปาตรธาตุมาใช้ในพิธีขับไล่ทุพภิกขภัยและกาฬโรค สำหรับพระทันตธาตุกับพระปาตรธาตุนั้น ต่อมาได้กลายเป็นสิ่งที่แสดงถึงสิทธิธรรมในการเป็นกษัตริย์ของศรีลังกา กล่าวคือ ผู้ที่จะขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์จะต้องมีพระทันตธาตุกับพระปาตรธาตุอยู่ในครอบครอง[๔๔]

ความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ มิใช่เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ได้ครอบครองเป็นพระมหากษัตริย์อย่างชอบธรรมเท่านั้น แต่ยังส่งผลให้ผู้ที่นำพระธาตุเข้ามาสู่ศรีลังกามีความดีความชอบ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางราชการ ดังจะเห็นได้จากกรณีของศิลกาละผู้นำพระเกศธาตุเข้ามายังศรีลังกาในรัชกาลพระเจ้าโมคคัลลานะที่ ๑ ศิลกาละได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง "อสิคคาหะ" ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุและดำเนินการประกอบพิธีที่สำคัญๆ ทางศาสนา ซึ่งถือเป็นการให้เกียรติอย่างสูงมากแก่ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง ปรากฏว่าผู้ที่ได้ดำรงตำแหน่งอสิคคาหะนี้ ต่อมาก็ได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ศรีลังกาด้วยกันทุกคน[๔๕]

---

[๔๓] Walpola Rahula, **History of Buddhism in Ceylon**, (Colombo : M.D. Gunasena & Co. Ltd., 1956), 58.

[๔๔] ปิยนาถ (นิโครธา) บุนนาค, **ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกาฯ**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๓.

[๔๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

นอกจากนั้นในประเทศศรีลังกา ยังมีการตั้งชื่อตามสิ่งสำคัญในพระพุทธศาสนาอีกด้วย อันได้แก่ ต้นศรีมหาโพธิ์ เช่น พระนามของพระเจ้าอัคคโพธิ พระเจ้าสังฆโพธิ พระทันตธาตุ เช่น พระนามของพระเจ้าทาโฐปติสสะ พระเจ้าทาฐาปภูติ หรือมีการนำคำว่า "ธาตุ" มาตั้งชื่อ เช่น พระนามของพระเจ้าธาตุเสนะ ส่วนในชื่อบุคคลที่มิได้เป็นพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ได้แก่ พระเถระโพธิมาตุมหาติสสะ และเกสธาตุกัสสปะ เป็นต้น[๑๖]

## ๒.๔.๓ ในประเทศไทย

ชาวพุทธส่วนใหญ่ก็ยังถือพระบรมสารีริกธาตุเป็นปูชนียวัตถุและวัตถุมงคลที่สำคัญยิ่ง เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ โดยยึดเอาวัตถุมงคลที่อยู่ในสิ่งนั้นๆ เช่น พระเจดีย์ พระสถูป พระพุทธรูป พระพิมพ์ และวัตถุอื่นๆที่ตนเคารพนับถือ วัตถุมงคลนั้นเกิดมาช้านานคู่กับมนุษยชาติ เพราะเมื่อมนุษย์ไม่เข้าใจในเรื่องของธรรมชาติและเกิดความหวาดกลัวต่อภัยของธรรมชาติและอันตรายทั้งหลาย มนุษย์จึงพยายามหาที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวเพื่อป้องกันภัย เดิมทีเดียวก็อาจยึดถือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือหาได้ยากมาเป็นวัตถุมงคล ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาในด้านคำสอนในทางศาสนา จึงมีการแต่งตำราประกอบคำสอนทางศาสนา จึงได้มีการรวบรวมคำสอนและคำสวดในทางศาสนาขึ้นมา แล้วนำมาสวดสาธยายเพื่อทรงจำรักษาคำสอนไว้

ต่อมาเกิดความเชื่อว่าคำสวดเหล่านั้นมีความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เมื่อสวดสาธยายแล้วสามารถป้องกันภัยอันตรายหรือนำมาซึ่งสิ่งที่ปรารถนาได้ จึงได้มีการคิดค้นวิธีเพื่อให้เกิดความขลังศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น...เมื่อเห็นว่าได้ผลดังปรารถนา จึงนับถือกันแพร่หลายต่อมา จึงถือได้ว่าเรื่องวัตถุมงคลแม้จะไม่มีอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่ในวิถีชีวิตจริง ๆ ของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปแล้ว ส่วนมากยังยึดถือในสิ่งเหล่านี้อยู่ ในข้อนี้อาจจะมาจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ

---

[๑๖] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๗.

๑. ความเชื่อในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ว่าเป็นเครื่องต้านภัยพิบัติ และก่อให้เกิดความสุขความเจริญได้ ประกอบกับความเชื่อเดิมที่มีมาแต่บรรพบุรุษ เรื่องศาสนา ธรรมชาติทำให้ผสมผสานกลมกลืนกันมาเป็นความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลโดยปริยาย

๒. ความเชื่อในพระพุทธมนต์คือพระปริตรหรือบทสวดต่างๆ ซึ่งใช้ในพิธีพุทธาภิเษก ว่ามีผลทำให้สิ่งของที่สร้างขึ้นโดยผ่านการปลุกเสกแล้วนั้นมีผลเป็นความศักดิ์สิทธิ์จริง ข้อนี้จะเห็นได้ว่าแม้นไม่มีวัตถุมงคลยึดเหนี่ยว เมื่อตกอยู่ในภยันตราย ผู้คนก็สวดมนต์ภาวนาป้องกันภัยอยู่แล้ว[๗๗]

ชาวพุทธอีกส่วนหนึ่งก็ยังมีความเชื่อในเรื่องพลานุภาพและสิริมงคลที่เกิดขึ้นจากองค์พระบรมสารีริกธาตุ จึงพากันนับถือและเคารพบูชา และยังถือว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตอีกด้วย ดังที่บริภัทร (นามแฝง) ได้กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุไว้ดังนี้

-เป็นมงคลวัตถุสูงสุด ทรงอานุภาพที่สุดที่จะพึงหาได้ในโลกซึ่งพระพุทธเจ้า “ได้ทรงอธิษฐานไว้ก่อนปรินิพพานเพื่อให้มนุษย์ เทพ พรหมทั้งหลายได้มีไว้” สักการบูชา เป็นเครื่องน้อมนำไปสู่สวรรค์ พรหม และนิพพานในที่สุด

-เป็นแหล่งที่กษัตริย์ ขุนนาง ข้าราชบริพารและประชาชนได้ร่วมกันเสียสละแรงกายแรงใจและสมบัติต่างๆ เพื่อเป็นพุทธบูชา

-เป็นที่พึ่ง เป็นสิริมงคล และเป็นแหล่งกราบไหว้บูชาของสรรพสัตว์สรรพวิญญาณทั้งหลาย

-เป็นสิ่งช่วยเจริญพุทธานุสติ และปลงสังขาร

-เป็นสิ่งช่วยเจริญธรรมานุสติ ว่าธรรมะหรือธรรมจักรอันบริสุทธิ์นั้นเองเป็นเหตุแห่งพระธาตุ

-อานุภาพและฉัพพรรณรังสีของพระบรมธาตุสามารถป้องกันภยันตรายต่างๆ ช่วยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ และเป็นยอดสิริมงคลแก่บุคคลและสถานที่ต่างๆ

---

[๗๗]พระมหามนตรี วลฺลโภ (ป้อมสุข), "อิทธิพลของวัตถุมงคล ที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน", หน้า๓๐.

-ผู้ปฏิบัติเจริญวิมุตติธรรมจะทราบเองว่าพระบรมธาตุเป็นแหล่งเก็บความรู้ พลังงานรัศมี (ฉัพพรรณรังสี) และธรรมะขั้นสูงอันทรงอานุภาพและสำคัญอย่างยิ่งยวดในการใช้ปราบมารและบรรลุถึงนิพพาน

-เป็นขุมพลังและเหตุเบื้องต้นแห่งความบริสุทธิ์และกุศลธรรมต่างๆ ทั้งหลายทั้งปวง เป็นภาชนะแห่งวิมุตติธรรม เป็นแหล่งเก็บสะสมขยายและแผ่กระจายวิมุตติธรรม[๘๘]

ดังนั้น พระบรมสารีริกธาตุถือว่ามีบทบาทสำคัญต่อชาวพุทธ ในการประพฤติปฏิบัติตามประเพณีต่างๆ มักจะนำพระบรมสารีริกธาตุเป็นสื่อนำในการบำเพ็ญประเพณีนั้นๆ เช่น ประเพณีขึ้นพระธาตุ ประเพณีแห่พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น แม้ในการพระบรมศพก็มีการนำพระบรมสารีริกธาตุไปร่วมสมโภชก่อนด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ตอนหนึ่งว่า

> ถึง ณ วันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ เชิญพระบรมสารีริกธาตุแต่ในพระบรมมหาราชวังตั้งกระบวนแห่ออกไปยังพระเมรุมาศ ประดิษฐานพระเบญจาทอง พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเปรียญฝ่ายคามวาสีอรัญวาสี ๘๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ มีหนัง จุดดอกไม้เพลิง เป็นการสมโภชพระบรมสารีริกธาตุวันหนึ่งคืนหนึ่ง...เวลาบ่ายทิ้งทาน เวลาค่ำจึงแห่พระบรมสารีริกธาตุกลับเข้าในพระบรมมหาราชวัง[๘๙]

ข้อความตอนนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า ประเพณีเชิญพระบรมสารีริกธาตุออกไปสมโภชที่พระเมรุก่อนพระบรมศพ พึ่งมีขึ้นเมื่อคราวพระเมรุกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ด้วยเหตุอันปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑

---

[๘๘] บริภัทร (นามแฝง), **พระบรมธาตุ,** (กรุงเทพมหานคร : ชมรมปฏิบัติธรรมแก้วแสงทอง, ๒๕๓๙), หน้า ๑-๒.

[๘๙] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชนุภาพ, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒,** พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ หม่อมแก้ว ทินกร และ นายฤทธิสำแดง (เปลี่ยน ฐิตะรัต) ณ เมรุวัดสระเกศ วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๙๘, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา,๒๔๙๘), หน้า ๑๕๑.

นั้นแล้ว นอกจากเป็นพระราชกุศล ยังเป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่ง ที่เหมือนกับได้ซ้อมการพระเมรุที่ทำว่าเรียบร้อยแล้วหรือยัง จึงเลยเป็นธรรมเนียมต่อมาในงานพระเมรุใหญ่[๙๐]

ชาวพุทธไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์หรือบุคคลทั่วไป จึงให้ความสำคัญต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ และคติประเพณีการกราบไหว้พระบรมธาตุ ซึ่งนับเป็นทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์[๙๑] ที่ยังรักษาสืบมา

เพราะพระบรมสารีริกธาตุ เป็นสิ่งที่มีศักยภาพสูงทั้งในด้านการยอมรับและการทำให้บูรณาการทางวัฒนธรรมที่จะสานต่อไป เป็นเรื่องของบูรณาการทางการเมือง[๙๒] ที่จะนำพาให้ผู้ที่เคารพนับถือได้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี และเกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันในชุมชนอันจะเป็นประโยชน์ต่อการปกครองต่อไป ที่เป็นเช่นนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม ให้ข้อสังเกตไว้ ดังนี้

(๑) เพราะเหตุที่พระบรมธาตุนั้น เป็นส่วนที่คงอยู่อย่างเป็นรูปธรรมที่สุด จากบุคคลอันเป็นที่เคารพ จึงนับเป็นสิ่งเคารพที่เข้าถึงจิตใจและการยอมรับจากคนที่เชื่อถือได้ง่ายที่สุด

(๒) เพราะเหตุที่พระบรมสารีริกธาตุ เป็นสิ่งที่มีประวัติมาตั้งแต่การที่กษัตริย์และผู้คนจากหลายๆแว่นแคว้นต้องการได้ไปบูชากัน จนถึงกับต้องมีการแต่งแจกให้ถูกต้องเพื่อป้องกันการรบพุ่งแย่งชิงกัน มาจนถึงสมัยราวพุทธศตวรรษที่ ๓ อันเป็นเวลาที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์อุปถัมภก โปรดให้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นตามที่ต่างๆ เพื่อให้ผู้คนที่นับถือพระพุทธศาสนาได้กราบไหว้บูชา นับเป็นพระราชกรณียกิจของการเป็นพระธรรมิกราชาและพระจักรพรรดิราชโดยตรง เกิดเป็นแบบอย่างให้พระมหากษัตริย์ที่นับถือพระพุทธศาสนาทรงดำเนินรอยตามในสมัยต่อมา[๙๓]

---

[๙๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑–๑๕๒.

[๙๑] ศรีศักร วัลลิโภดม, **ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ**, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, มปป.), หน้า ๑๔๖.

[๙๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

[๙๓] อ้างแล้ว.

ดังนั้น การที่ชาวพุทธให้ความสำคัญต่อพระบรมสารีริกธาตุเป็นอันดับแรกนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามาจากเหตุผล ๒ ประการ คือ

๑. เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยยึดเอาพระบรมสารีริกธาตุเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เพราะเชื่อในพระพุทธคุณที่มีอยู่ในองค์พระบรมสารีริกธาตุ เมื่อผู้ใดกราบไหว้และสักการบูชาอยู่เป็นประจำแล้วจะทำให้เป็นผู้เจริญ ดังนั้นเมื่อจะประกอบกิจการอันใดจึงมักจะนึกถึงองค์พระบรมสารีริกธาตุเป็นสำคัญก่อน เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตเตือนใจและเป็นพลังใจในการดำเนินชีวิต

๒. เป็นหลักในการประเมินค่าของความประพฤติ คือเป็นเครื่องวัดคุณธรรมของตน ในการกราบไหว้บูชาและประพฤติปฏิบัติอยู่เป็นประจำ โดยเชื่อว่า การที่พระบรมสารีริกธาตุเสด็จมามาก หรือผู้ที่มีพระบรมสารีริกธาตุมากองค์ เป็นการวัดคุณธรรมว่าตนมีกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์ สะอาด มีบุญบารมีมาก ดังนั้น คนที่ประสบความสำเร็จและได้รับความสวัสดี จึงเชื่อถือในองค์พระบรมสารีริกธาตุอย่างมั่นคง อย่างไม่แคลงใจในพระพุทธคุณที่ปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็น หรือจากการบอกเล่าของคนอื่น ในเรื่องพระธาตุปาฏิหารย์ เป็นต้น

## ๒.๕ คติความเชื่อเรื่องการสร้างที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

### ๒.๕.๑ คติการสร้างพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์

พระเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนาอันควรแก่การเคารพบูชา มีทั้งสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุหรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปหรือเพื่อเป็นที่ระลึก[๙๔] หรือใช้ในลักษณะเป็น "สัญลักษณ์"...กล่าวคือ...สิ่งใดก็ตามที่ใช้เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของพระองค์...(สิ่ง)นั้นเรียกได้ว่าเป็น "เจดีย์"[๙๕]

---

[๙๔] สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

[๙๕] เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**, แปลโดย รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๓๗), หน้า ๑๕๐.

พุทธเจดีย์ คือ สิ่งที่ระลึกถึงในพระพุทธศาสนา ดังเช่นในสมัยเมื่อพระพุทธองค์ยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่นั้น พุทธศาสนิกชนนับถือกันแต่พระไตรสรณคมน์ คือ พระพุทธเจ้า ๑ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ๑ พระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหลาย ๑ ต่อเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว[๙๖] จึงเกิดมีพุทธเจดีย์ขึ้นในพระพุทธศาสนา

**๒.๕.๑.๑ มูลเหตุการสร้างพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์**

มูลเหตุการสร้างพระเจดีย์ในประเทศไทยนั้น สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ ได้สรุปไว้ว่า การสร้างพระเจดีย์นั้นถือว่าเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมากสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก...การสร้างพระเจดีย์ในยุคแรกนี้ จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่สมณทูตนำมาจากประเทศอินเดีย โดยผู้มอบให้ได้ตระหนักดีว่า

๑) การมอบพระธาตุซึ่งเป็นวัตถุมงคลอันมีค่าควรเมืองเช่นนั้น จะช่วยเปิดทางไปสู่มิตรภาพอันดีระหว่างประเทศ หรือถ้าหากมีความสัมพันธ์กันอยู่โดยปกติแล้ว ก็จะช่วยกระชับความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องสร้างกำแพงป้องกันศัตรูจากภายนอก และทำให้ประเทศนั้นเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรม

๒)พระธาตุเป็นส่วนประกอบสำคัญมากในการประกาศพระพุทธศาสนา และการประกาศพระพุทธศาสนาให้ผู้อื่นได้เห็นธรรมและพ้นทุกข์ด้วยนั้น เป็นนโยบายหลักอันหนึ่งของพระมหากษัตริย์ไทยผู้ที่จะได้รับการยกย่องจากปวงชนว่าเป็นมหาธรรมิกราช และการที่จะสถาปนาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในประเทศนั้น ๆ จะต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ผู้หันมานับถือได้กราบไหว้บูชา แทนการไหว้ผีสางนางไม้ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม

เมื่อพระธาตุเป็นศูนย์รวมจิตใจของศาสนิกชนทั้งหลายเช่นนี้ คติการสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุจึงมีส่วนสัมพันธ์กันด้วย คือถือว่าพระธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลที่สำคัญและยิ่งใหญ่กว่าทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่เทวดาและเหล่ามนุษย์ทั้งหลายที่ว่ามีอิทธิฤทธิ์ก็ยังด้อยกว่าพระธาตุ ซึ่งเปรียบเสมือนกายที่สองของพระพุทธองค์[๙๗]

---

[๙๖] พเยาว์ ศรีหงส์, **เมืองแห่งผ้ากาสาวพัสตร์**, (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐๔.

ดังนั้น มูลเหตุการสร้างพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ ก็เพื่อจะหาสถานที่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือบรรจุอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญ จะได้เป็นสัดส่วนให้ประชาชนได้ระลึกถึงและบูชาสักการะคุณงามความดีของบุคคลนั้น ซึ่งนิยมสร้างไว้ในหนทาง ๔ แพร่ง ในสี่มุมเมือง เพื่อสะดวกแก่การไปกราบไหว้บูชา โดยยกเอาสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น ซึ่งประชาชนนับถือมากในสมัยนั้น แล้วสร้างพระเจดีย์บรรจุไว้ ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

**๒.๕.๑.๒ ประเภทของพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์**

พระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์นั้น นิยมแบ่งเป็นชนิดต่างๆ ตามหน้าที่ของการสร้างอนุสรณ์นั้นๆ หรือวัตถุที่ใช้บรรจุไว้ในพระเจดีย์นั้น ในมหาปรินิพพานสูตรและมิลินทปัญหาได้แบ่งประเภทแห่งพระเจดีย์ไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. ธาตุเจดีย์ ได้แก่ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อได้ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว ก็ได้แบ่งแจกไปตามบรรดาเมืองต่างๆ ในอินเดียที่นับถือพระพุทธศาสนา ๘ แห่งด้วยกัน และผู้ครองนครนั้น ๆ ก็ได้สร้างพระสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุไว้สักการบูชาต่อไป แต่ภายหลังพระสถูปเหล่านั้นทรุดโทรมลง พระเจ้าอโศกมหาราชกษัตริย์อินเดียซึ่งทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในชั้นหลังได้โปรดให้รวบรวมมาแล้วแบ่งแจกไป ณ บรรดาเมืองต่างๆ ที่รับนับถือพระพุทธศาสนาอีกมากหลาย

๒. บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งที่พระพุทธองค์ตรัสให้มหาชนไปปลงธรรมสังเวชเมื่อระลึกถึงพระองค์ คือ ที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่ประทานปฐมเทศนา และที่ปรินิพพาน แต่ภายหลังได้เพิ่มที่อื่นเข้าไปอีก เป็นต้นว่า ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ ที่บรรจุพระอังคาร สถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ที่บรรจุทะนานโลหะ ที่ตวงพระธาตุ ตลอดจนนับการรับพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์ไปปลูก ณ ที่ต่างๆ เป็นบริโภคเจดีย์อีกด้วย[๙๘] และ

---

[๙๗] สมหมาย เปรมจิตต์, และคณะ, **พระเจดีย์ในลานนาไทย**, หน้า ๒๑-๒๒.

[๙๘] พเยาว์ ศรีหงส์, **เมืองแห่งผ้ากาสาวพัสตร์**, หน้า ๑๐๔.

เครื่องบริขารของพระพุทธเจ้ามีบาตร จีวร และบริขารพิเศษมี ธัมมกรก เสนาสนะ เตียง ตั่ง กุฏิ วิหาร เป็นต้น ก็จัดเข้าในประเภทบริโภคเจดีย์ เพราะเป็นของที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า

๓. ธรรมเจดีย์ ได้แก่ การจารึกข้อพระธรรมไว้บูชา ในชั้นเดิมมักเลือกเอาข้อพระธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เช่น คาถาแสดงพระอริยสัจ ๔ มาจารึกไว้บูชา ต่อเมื่อภายหลังมีการจารึกพระธรรมลงเป็นตัวอักษรแล้ว ก็นับพระไตรปิฎกเป็นธรรมเจดีย์เช่นเดียวกัน

๔. อุเทสิกเจดีย์ ได้แก่ พุทธเจดีย์อย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวกับสามอย่างข้างต้น เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น แต่ชั้นเดิม ในอินเดียยังหามีคติการสร้างรูปเคารพไม่ จึงทำเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธองค์ เป็นต้นว่า รูปม้าผูกเครื่องอานเปล่า แทนตอนเสด็จออกพระมหาภิเนษกรมณ์[๙๙] รวมถึงปฏิมากรรมต่างๆ ที่สร้างด้วยถาวรวัตถุมีค่ามากบ้าง น้อยบ้าง เช่น ทำด้วย เงิน ทอง แก้วมณี ศิลา โลหะ ดิน ปูน และไม้ เป็นต้น[๑๐๐]

### ๒.๕.๑.๓ ความสำคัญของพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์

บรรดาพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ทั้ง ๔ ประเภทนั้น ชาวพุทธนับถือพระธาตุเจดีย์เป็นสำคัญ เพราะเป็นพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า จึงได้พากันไปนมัสการกราบไหว้บูชาตามสถานที่ต่างๆ และเมื่อได้รับพระบรมสารีริกธาตุมาก็จะพากันก่อสร้างเจดีย์ที่ประดิษฐานเพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา เพราะถือว่าพระเจดีย์ที่ชาวพุทธนับถือเป็นพระบรมธาตุก็ดี นับถือเป็นพระปรางค์ก็ดี มีส่วนในการช่วยกล่อมเกลาจิตใจให้เข้าถึงพระธรรม เป็นกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมยิ่งๆขึ้นไป แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังมอบธรรมะ

---

[๙๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

[๑๐๐] พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม), **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**, หน้า ๑๗๙.

ซึ่งถือว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ใครที่ปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปดได้และเข้าใจในอริยสัจสี่ ถือว่าเป็นผู้รู้แจ้งสัจธรรม ดังที่พระองค์ตรัสกับพระวักกลิว่า “ดูกรวักกลิ ผู้ใดแล เห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นธรรม”[๑๐๑]

ดังนั้น พระบรมสารีริกธาตุ ที่ประดิษฐานอยู่ในพระเจดีย์ตามสถานที่ต่างๆ ชาวพุทธถือว่ามีส่วนสำคัญและเป็นมงคลอันสูงสุด โดยยึดเอาเป็นสิ่งช่วยส่งเสริมกำลังใจ เพราะต่างก็ถือว่า พระบรมสารีริกธาตุเป็นเสมือนตัวแทนพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะสถิตอยู่ในที่ใดย่อมทำให้สถานที่นั้นมีความสำคัญ และเป็นเสมือนพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์ออยู่ ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่า “ดูรา สัปปุริสะทั้งหลาย พระพุทธเจ้าแห่งเรานิพพานไปแล้ว ยังไว้แต่ธาตุตราบใด แม้ยังประมาณเท่าพันธุ์ผักกาดนั้นก็ดี ก็เรียกว่า พระพุทธเจ้ายังธรมาน (ทรง) อยู่แล”[๑๐๒]

ธรรมทาส พานิช ได้กล่าวอธิบายไว้ว่า ตราบใดยังมีผู้เข้าใจอริยสัจสี่ ปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปด ดับกิเลสตัณหาได้ ก็ชื่อว่ามีนิพพานธรรมในที่นั้น นิพพานธรรมเป็นพระบรมธาตุฝ่ายโลกุตระของพระพุทธเจ้าแท้จริง มีอยู่ในที่ใด ก็ชื่อว่ามีพระพุทธเจ้าอยู่ในที่นั้น ส่วนอัฐิธาตุหรือกระดูกนั้นเป็นเพียงพระบรมธาตุฝ่ายโลกิยะ สำหรับคนที่ยังมีอุปาทานจะได้ยึดถือเอาเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ[๑๐๓]

ในกรุงเทพมหานคร พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีอยู่มากมาย เช่น พระศรีรัตนเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) พระศรีรัตนมหาธาตุ (พระธาตุเจดีย์ ๔ องค์)วัดโพธิ์ พระบรมธาตุเจดีย์ภูเขาทอง พระเจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ พระวิริยมงคลมหาเจดีย์ (วัดธรรมมงคล) เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้สอบถามเกี่ยวกับความเชื่อและการปฏิบัติต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุตลอดถึงประเพณีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะได้นำเสนอในบทต่อไป

---

[๑๐๑] สํ. ข. (ไทย) ๑๗/๒๑๖/๑๓๙.,สํ.ข.(บาลี) ๑๗/๒๑๖/๑๑๔.

[๑๐๒] กรมศิลปากร,**ตำนานมูลศาสนา**, หน้า ๒๘๓.

[๑๐๓] ธรรมทาส พานิช. **พระบรมธาตุในแดนไทย**, หน้า ๑๔.

สำหรับบริโภคเจดีย์นอกจากสังเวชนียสถานทั้ง ๔ และสถานที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์แล้ว ในปัจจุบันที่ชาวพุทธนับถือก็คือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ถือว่ามีส่วนสำคัญใจการเจริญพุทธานุสสติ คือการระลึกนึกถึงพระพุทธองค์เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้าที่เหล่าพุทธศาสนิกนับถือรองลงมาจากพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (พระธาตุเจดีย์)

อีกอย่างคือ ธรรมเจดีย์ ก็ยังเป็นที่เคารพนับถือของเหล่าพุทธศาสนิกชนเช่นเดียวกัน เพราะเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระธรรมคำสอน ซึ่งเป็นพุทธภาษิตแท้ที่จารึกลงบนแผ่นเงินแผ่นทองแผ่นศิลาและใบลาน เป็นต้น[๑๐๔] และคาถาจารึกที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เช่น คาถา เย ธมฺมา... ซึ่งแสดงอริยสัจจ ๔

แม้อุทเทสิกเจดีย์ ก็ถือว่ามีความสำคัญไม่แพ้เจดีย์ ๓ ชนิดที่กล่าวแล้ว เพราะในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนนิยมสร้างสิ่งที่ระลึกอื่นเพิ่มขึ้น เช่น พระพุทธรูป หรือรูปสัญลักษณ์แบบเดิมที่แทนองค์พระพุทธเจ้า เช่น ธรรมจักร รอยพระพุทธบาท เป็นต้น[๑๐๕] แล้วก็สร้างที่ประดิษฐานเพื่อความมั่นคง และเพื่อเป็นปูชนียวัตถุสำหรับสักการบูชาของพุทธศาสนิกชนสืบไป

ความสำคัญของพระเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ดังที่กล่าวมานั้น นอกจากจะถือว่าเป็นส่วนแสดงสัญลักษณ์ทางจักรวาล ซึ่งมีภูเขาสิเนรุเป็นศูนย์กลาง เป็นสัญลักษณ์ของนิพพานธรรม เครื่องกล่อมเกลาจิตใจ และเป็นสัญลักษณ์ของอริยสัจสี่แล้ว ยังนับว่าเป็นสถานที่มีความสำคัญที่ช่วยพยุงศรัทธาในองค์พระบรมสารีริกธาตุที่มีต่อเหล่าพุทธศาสนิกชน เพราะต่างก็ถือว่าพระเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุของพระอรหันต์และมหากษัตริย์ที่ทรงธรรมเป็นต้น

---

[๑๐๔] พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์, **พระพุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**, หน้า ๑๗๙.

[๑๐๕] กรมศิลปากร. **พระบรมสารีริกธาตุ**, หน้า ๒.

## ๒.๕.๒ คติการสร้างพระสถูปเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

คำว่า "สถูป" เป็นศัพท์ที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต บาลีใช้ "ถูป" สันสกฤตใช้"สฺตูป"หมายถึงสิ่งก่อสร้างซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรบูชามีกระดูกแห่งบุคคลที่นับถือเป็นต้น[๑๐๖] เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่เตือนใจให้เกิดปสาทะและกุศลธรรมอื่นๆ เช่น พระสารีริกธาตุ อัฐิแห่งพระสาวกหรือกระดูกแห่งบุคคลที่นับถือ[๑๐๗] มีพระมหากษัตริย์เป็นต้น

ดร.เอเดรียน สนอดกราส ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า สถูป (Stupa) มาจากรากศัพท์ว่า stup แปลว่า "สะสม รวบรวมเข้าด้วยกัน"...ซึ่งแต่เดิมใช้เมื่อกล่าวถึงการก่อแท่นบูชาไฟหรือเชิงตะกอน โดยวิธีนี้จึงสัมพันธ์กับแท่นบูชาหรือที่บูชาหรือที่บูชาใดใดก็ตาม ตลอดจนสัมพันธ์กับสถานที่ใดก็ตาม ที่ถือว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสัมพันธ์กับวัตถุใดใดที่หล่อหลอมด้วยสิ่งเที่ยงแท้ เช่น หิน ต้นไม้ น้ำพุ หรือสิ่งก่อสร้างที่ศักดิ์สิทธิ์...[๑๐๘]

### ๒.๕.๒.๑ พุทธดำรัสเกี่ยวกับการสร้างพระสถูป

พระสถูปนั้น...มีประเพณีสร้างสำหรับบรรจุอัฐิธาตุแต่ก่อนพุทธกาล[๑๐๙] ลักษณะพระสถูปที่สร้างเดิมเป็นแต่พูนดินขึ้นเป็นโคก ณ ที่ฝังอัฐิธาตุแล้วลงเขื่อนรอบๆ กันดินพัง บนโคกจะปักร่มหรือฉัตรให้เป็นเกียรติยศ หรือเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นที่ฝังอัฐิธาตุผู้ใด ถ้าไม่ใช่อัฐิธาตุคนสำคัญก็จะพูนดินขึ้นเท่านั้น[๑๑๐]

พุทธดำรัสที่พระองค์ตรัสเกี่ยวกับการสร้างสถูปนั้น ปรากฏตอนที่พระอานนท์ทูลถามเกี่ยวกับการจะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคต และพระองค์ก็ทรงตอบว่าให้ปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ดังปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า

---

[๑๐๖] ราชบัณฑิตสถาน, **พจนานุกรรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๗๙๓.

[๑๐๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๙๗.

[๑๐๘] เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**, หน้า ๑๕๐.

[๑๐๙] กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปและพุทธเจดีย์**, หน้า ๕.

[๑๑๐] อุทัย สินธุสาระ, **สารานุกรมไทย**, หน้า ๔๒๐๙.

พวกเขาใช้ผ้าใหม่ห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิเสร็จแล้ว จึงห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าและสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง อานนท์ พวกเขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ อย่างนี้แล

พวกเขาพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่พวกเขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ชนเหล่าใดจักยกระเบียบดอกไม้ ของหอม หรือจุณ จักอภิวาทหรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำนั้น จักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน[๑๑๑]

แล้วพระองค์ก็ตรัสถึงการสร้างพระสถูปถวายแก่บุคคล ๔ จำพวก ดังนี้ อานนท์ ถูปารหบุคคล (ผู้ควรสร้างสถูปถวาย) ๔ จำพวกนี้... คือ

๑. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นถูปารหบุคคล

๒. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นถูปารหบุคคล

๓. พระสาวกของพระตถาคตเป็นถูปารหบุคคล

๔. พระเจ้าจักรพรรดิเป็นถูปารหบุคคล[๑๑๒]

---

[๑๑๑] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒.,ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๕/๑๒๕.

[๑๑๒] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓.,ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/ ๑๒๕."จตฺตาโร อานนฺท ถูปารหา. กตเม จตฺตาโร? ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ถูปารโห, ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ ถูปารโห, ตถาคตสฺส สาวโก ถูปารโห, ราชา จกฺกวตฺติ ถูปารโห."

บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้เป็นบุคคลพิเศษ ควรแก่การสร้างพระสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้ให้เป็นที่สักการบูชาของบุคคลผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ซึ่งสามารถเป็นปัจจัยนำให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้ แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงรับรองไว้ว่า

> ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใส ด้วยคิดว่า 'นี้เป็นสถูปของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น'...'นี้เป็นสถูปของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น'...'นี้เป็นสถูปของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น' พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์..."[๑๑๓]

พระองค์ตรัสถึงอานิสงส์ของการไหว้พระสถูปว่า "ชนเหล่าใด จักยกระเบียบดอกไม้ ของหอม หรือจุรณ จักอภิวาทหรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข แก่ชนเหล่านั้น ตลอดกาลนาน"[๑๑๔]

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการสร้างพระสถูปถวายแก่พระเจ้าจักรพรรดิไว้ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินีว่า "ทำไม พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงอนุญาตการสร้างสถูปแก่พระเจ้าจักรพรรดิผู้อยู่ครองเรือน ไม่อนุญาตให้สร้างสถูปสำหรับผู้มีศีล"

ท่านชี้แจงว่า "เพราะไม่อัศจรรย์ จึงไม่ทรงอนุญาตเนื่องด้วยพระเจ้าจักรพรรดิบังเกิดเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนั้น สถูปของพระองค์จึงอัศจรรย์ ส่วนสำหรับภิกษุปุถุชนผู้มีศีล จะทำสักการะแม้อย่างใหญ่ เหมือนอย่างภิกษุผู้ปรินิพพานก็ควรเหมือนกัน"[๑๑๕]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้กล่าวในประเด็นเดียวกันว่า พระสถูปนั้น...มีประเพณีสร้างสำหรับบรรจุอัฐิธาตุมาแต่ก่อนพุทธกาล ไม่เฉพาะแต่สำหรับบรรจุ

---

[๑๑๓] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓–๑๕๔.,ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/ ๑๒๕.

[๑๑๔] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒.,ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๐๕/๑๒๕.

[๑๑๕] ที.ม.อ.(บาลิ) ๒/๑๙๐.

อัฐิธาตุของพระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น สถูปที่สร้างบรรจุอัฐิธาตุบุคคลอื่นๆ ก็มี ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทว่า พระพาหิยะ[๑๑๖] เป็นพุทธสาวกถูกโค(ขวิด)ถึงมรณภาพ พระพุทธองค์โปรดให้สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้ (ตรงทาง ๔ แพร่ง) ถ้าว่าตามโบราณวัตถุที่ตรวจพบในอินเดียภายหลัง ถึงศาสดาจารย์ซึ่งสอนศาสนาอื่น เช่นศาสนาไชนะของพวกเดียรถีย์นิครนถ์เป็นต้น ก็มีสถูปสร้างบรรจุอัฐิธาตุของศาสดาโดยทำนองเดียวกัน[๑๑๗]

**๒.๕.๒.๒ ประเภทของพระสถูป**

ประเภทของพระสถูปที่ปรากฏในประเทศต่างๆในปัจจุบัน ดร.เอเดรียน ว่ามีอยู่ ๓ ชนิด คือ

(๑) พระสถูปรูปโดม มีองค์ประกอบเด่นชัดคือโดม เราจะเห็นต้นแบบนี้ได้ที่สัญจี(สาญจิ) พระสถูปรูปโดมปรากฏแพร่หลายในพระสถูปยุคแรกๆ ของอินเดียและศรีลังกา พม่าและไทย รูปแบบของพระสถูปดังกล่าวที่แปรออกไปนั้น พบที่ทิเบตและในพระสถูปประเภทที่เรียกกันว่า ประฎูตรัตนสถูป (พระสถูปอัญมณี)[๑๑๘] ที่อยู่ในประเทศญี่ปุ่น

(๒) พระสถูปฐานระเบียง รูปโดมลดน้อยลง แต่มีรูปพีรามิดลดระดับเป็นชั้นๆ ตั้งอยู่เป็นแท่น พระสถูปฐานระเบียงมีอยู่ทั่วไปในทิเบตและเนปาล ในพม่า ในเอเชียภาคกลางและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวอย่างที่เด่นชัดของพระสถูปนี้ก็คือ พระสถูปบรมพุทโธในชวา

---

[๑๑๖] บรรจบ บรรณรุจิ, **อสีติมหาสาวก**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พรบุญ,๒๕๓๗), หน้า ๒๖๙, ๒๘๓. "พระพาหิยะ เกิดในวรรณะไวศยะ ในตระกูลกุฎุมพีตระกูลหนึ่งในแคว้นพาหิยะ สันนิษฐานว่าท่านได้ชื่อตามแคว้น หลังจากบรรลุอรหัตผลแล้วได้ไม่ถึงวันก็นิพพาน...เพราะถูกแม่โคขวิดขณะออกหาบาตรและจีวรเพื่อใช้เป็นบริขารทูลขอบวชต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเสด็จมาพบทรงรับสั่งให้พระช่วยกันเผาศพท่านแล้วนำอัฐิไปบรรจุไว้ในเจดีย์ตรงทาง ๔ แยก เพื่อให้คนได้บูชาและน้อมนึกถึงมาเป็นเครื่องเตือนใจอันเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้ได้สังฆานุสสติ"

[๑๑๗] กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปและพุทธเจดีย์**, หน้า ๖.

[๑๑๘] ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ แปลว่า "พระสถูปอัญมณี"ที่ชาวญี่ปุ่นเรียกว่า ตาโฮ โต. อ้างใน (The Symbolism of the Stupa) สัญลักษณ์แห่งพระสถูป

(๓) พระสถูปทรงหอปราสาท เป็นพระสถูปที่มีโครงสร้างคล้ายหอปราสาทลดหลั่นหลายชั้น ซึ่งมักเรียกกันว่า "พาโกดา (pagoda)" มีรูปแบบหลักอยู่ ๒ รูปแบบ

๑) สร้างโดยการก่ออิฐถือปูน เป็นรูปแบบที่แสดงให้เห็นชั้นต่างๆ ด้วยชุดลาดบัวแบบเรียบที่สัมพันธ์กัน

๒) สร้างด้วยไม้ แสดงให้เห็นชั้นต่างๆ โดยคั่นด้วยหลังคาที่ทำเป็นปล้อง

รูปแบบทั้ง ๒ ประเภท มีพระสถูปองค์น้อยตั้งอยู่บนยอดสุด พระสถูปแบบแรกมีตัวอย่างให้เห็นอยู่ที่พุทธคยา และเจดีย์อิฐที่ประเทศจีน ส่วนพระสถูปแบบหลัง เคยปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศจีน แต่ปัจจุบันนี้ พบได้ในประเทศญี่ปุ่นซึ่งยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก[๑๑๙]

ส่วนประเภทแห่งพระสถูปในเมืองไทย อุทัย สินธุสาระ กล่าวว่ามี ๒ ชนิด คือ

(๑) ชนิดที่มีองค์ประกอบใหญ่แบบอินเดียโบราณ เรียกว่า กลอง โดม บัลลังก์ และฉัตร คือ พระเจดีย์เก่า ๆ จะพบในจังหวัดสุโขทัย และนครศรีธรรมราช สถูปไทยได้แบบอย่างมาจากสถูปของลังกา สมัยอยุธยาได้มีการสร้างสถูปที่ดูเป็นไทยมากขึ้น คือ มีลักษณะอย่างของเก่า แต่เพิ่มซอกเว้าเข้าไป ในผนังอีก ๔ แห่งรอบองค์สถูป และมีสถูปอีก ๔ องค์ซ้อนอยู่ข้างบน เป็นการร่วมกันของสถูปแบบลังกาและสถูปแบบไทยทางเหนือซึ่งสวยงามและเป็นไทยแท้...

(๒) ชนิดที่เป็นพระปรางค์ ซึ่งเป็นการต่อเนื่องกันมาโดยตรงจากหอของวัดเขมร มีเค้าเดิมมาจากปรางค์เล็กๆ ของวัดทางภาคเหนือของอินเดีย[๑๒๐]

พระสถูปที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น รูปร่างเหมือนเนินดินครึ่งวงกลม ประดับด้วยศิลา มีฐานประทักษิณกลมรอบ และมีรั้วทำนองกำแพงแก้วสมัยนี้ มีซุ้มประตู บัลลังก์ ตั้งบนเนินเป็นรูปแห่งสี่เหลี่ยม ดังปรากฏหลักฐานที่เจดีย์สาญจิ มหาสถูปนั้นมีลักษณะเนินดินครึ่งวงกลม ซึ่งเรามักเรียกกันว่า ทรง

---

[๑๑๙] เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**, หน้า ๒๑๓.

[๑๒๐] อุทัย สินธุสาระ, **สารานุกรมไทย**, หน้า ๔๒๐๓.

บาตรคว่ำบ้าง ทรงมะนาวครึ่งซีกบ้างนี้ ก็ดูคล้ายคลึงกับเนินสถูปส่วนล่างของพระประโทน และพระปฐมเจดีย์ทุกอย่าง[๑๒๑]

### ๒.๕.๒.๓ ความสำคัญของพระสถูป

#### (๑) เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

พระสถูปนั้น เดิมสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุ เมื่อพระสงฆ์สาวกไปประกาศศาสนา ณ ที่ใด หากนำพระบรมธาตุไปด้วยก็จะนำพระบรมธาตุไปบรรจุในพระเจดีย์ที่ก่อไว้เพื่อให้คนที่เคารพบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจในประเทศนั้นๆ[๑๒๒] สถูปสมัยก่อนเป็นโครงสร้างซึ่งเป็นที่นับถือสูงสุด เพราะใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ โดยสมัยหลังใช้สำหรับบรรจุอัฐิของกษัตริย์ บุคคลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้มียศศักดิ์

การสร้างพระสถูปมักจะปฏิบัติตามแบบแผนเดิม กล่าวคือ ในพระสถูปจะบรรจุพระบรมธาตุหรือสิ่งของใดๆ ที่จะเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือพระธรรมของพระองค์ เช่น เศษเล็บ เศษผม บาตร จีวร คัมภีร์ พระสูตร อักขระอันศักดิ์สิทธิ์ เถ้าอัฐิธาตุของพระอรหันต์ พระพุทธรูป หรือมณฑล

เอเดรียน สนอดกราส แสดงทัศนะไว้ว่า สิ่งที่บรรจุลงในพระสถูป ไม่ว่าจะเป็นพระบรมธาตุหรือของอื่นใดก็ตาม ล้วนแล้วแต่ทำหน้าที่เป็น "เมล็ดพันธุ์" ซึ่งจะนำความมีชีวิตกลับมาสู่สิ่งก่อสร้างคือพระสถูป เมื่อบรรจุสิ่งเหล่านี้ลงไปในธาตุครรภหรือองค์เรือนธาตุของพระสถูป ก็ถือว่าเป็นการชุบชีวิตให้แก่หินหรือวัสดุในการก่อสร้างทันที หลักฐานที่บันทึกไว้ในคัมภีร์จุลวงศ์ มีว่า การที่พวกทมิฬรุกรานศรีลังกา และนำเอาสิ่งที่บรรจุไว้ในพระสถูปออกมานั้น ถือว่าเป็นการทำลายชีวิตของชาวศรีลังกาโดยตรง คำที่ใช้ในประวัติศาสตร์ตอนนี้ คือ คำว่า "ชีวิต" ดังนั้นการนำพระธาตุออกมาจากพระสถูปจึงเท่ากับการทำลายพระสถูป ชีวิตของพระสถูปขึ้นอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่บรรจุไว้ภายใน

---

[๑๒๑] น ณ. ปากน้ำ, **สถูปเจดีย์ในประเทศไทย**, (กรุงเทพฯ:กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑.

[๑๒๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

เหตุที่ทำให้พระธาตุที่บรรจุในพระสถูปมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งนั้น เป็นเพราะพระธาตุมีคุณสมบัติของพระธรรมแฝงอยู่ เช่นที่กล่าวกันว่า ทันทีที่บรรจุพระธาตุของพระตถาคตลงไปในพระสถูป ไม่ว่าจะเป็นเส้นพระเกศา พระมัสสุ พระทนต์ พระขนง หรือแม้แต่พระอังคารธาตุ พระสถูปแห่งนั้นก็กลายเป็นที่ประดิษฐานของสมบัติแห่งพระตถาคตธรรม พุทธศาสนาทุกนิกายมีเนื้อหาคำสอนที่เกี่ยวกับความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างพระกายของพระพุทธเจ้ากับพระธรรมของพระองค์ กล่าวคือพระอัฐิธาตุเป็นเครื่องหมายแสดงถึงพระกายหรือพระธรรมส่วนใดส่วนหนึ่ง และทั้งพระกายและพระธรรมต่างก็เป็นสัจธรรม พระธรรมตอนหนึ่งที่ประทานสู่มนุษย์ย่อมช่วยมนุษย์ให้พบความรู้แจ้งได้ในฐานะเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระสถูปก็ทำหน้าที่เป็นสื่อแสดงถึงพระธรรมของพระองค์...พระสถูปส่วนใหญ่จะใช้เป็นที่บรรจุอัฐิที่เหลือจากการถวายพระเพลิงของพระพุทธองค์ เช่น พระสถูปที่ขุดพบในอัฟกานิสถานยุคแรก ๆ ในศรีลังกาและในประเทศอินเดียบางแห่ง ปรากฏว่าเป็นสถูปที่บรรจุพระธาตุในลักษณะนี้เป็นส่วนใหญ่...[๑๒๓]

**(๒) เป็นที่ปลงสังเวช**

ในมหาปรินิพพานสูตร ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน พระองค์ได้ปรารภถึงสถานที่อันเป็นสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง และทรงประกาศว่า สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้สมควรที่พุทธศาสนิกชนผู้เปี่ยมด้วยศรัทธาจะไปแสวงบุญ ทำการบูชาสักการะด้วยความเคารพเลื่อมใส สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ ลุมพินีวัน สถานที่ประสูติจากพระครรภ์พระมารดาของพระตถาคตเจ้า พุทธคยา (โพธคยา) สถานที่พระตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ สวนกวางที่เรียกว่า ป่าอิสิปปัตนมฤคทายวัน(สารนาถ) สถานที่ซึ่งตถาคตแสดงปฐมเทศนา และกุสินารา(กุสินคร) สถานที่ตถาคตดับขันธปรินิพพาน[๑๒๔]

---

[๑๒๓] เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**.หน้า ๓๓๕-๓๓๖.

[๑๒๔] อรุณ เฉตตีย์, **อินเดีย แผ่นดินถิ่นมหัศจรรย์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๗๐.

สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่ให้ชาวพุทธผู้ที่มีศรัทธาได้นึกถึง เป็นสถานที่จาริกแสวงบุญหลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน[๑๒๕] เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูไปเห็น หลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ดังที่ได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า

อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง อะไรบ้าง คือ

๑.สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า 'ตถาคตประสูติในที่นี้'

๒.สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า 'ตถาคตได้ตรัสรู้ อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้'

๓.สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า 'ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้'

๔.สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า 'ตถาคตได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้'[๑๒๖]

สังเวชนียสถานทั้ง ๔ เหล่านี้ พระองค์ตรัสว่าควรที่จะสร้างพระสถูป(หรือเจดีย์)ไว้ในที่แต่ละแห่งเพื่อ"จิตใจของคนทั้งหลายจะได้มีความสงบและปีติยินดี"[๑๒๗] และยังตรัสต่อไปว่า บรรดาพุทธศาสนิกชนนักแสวงบุญที่ได้จาริกไปนมัสการพุทธสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งเหล่านี้แล้ว แม้จะต้องถึงแก่ความตายลงในระหว่างเดินทาง แสวงบุญอยู่ในสถานที่เหล่านี้

---

[๑๒๕]เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**, หน้า ๓๓๘.

[๑๒๖]ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐–๑๕๑.,ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๒/๑๒๓. "จตฺตาริมานิ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียานิ สํเวชนียานิ ฐานานิ. กตมานิ จตฺตาริ? 'อิธ ตถาคโต ชาโต'ติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียํ สํเวชนียํ ฐานํ. 'อิธ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ'ติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียํ สํเวชนียํ ฐานํ. 'อิธ ตถาคเตน อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตนฺ'ติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียํ สํเวชนียํ ฐานํ. 'อิธ ตถาคโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุโต'ติ อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียํ สํเวชนียํ ฐานํ. อิมานิ โข อานนฺท สทฺธสฺส กุลปุตฺตสฺส ทสฺสนียานิ สํเวชนียานิ ฐานานิ."

[๑๒๗]เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**, หน้า ๓๓๘.

ผลานิสงส์ก็จะส่งให้เขาเหล่านั้นได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์อย่างแน่แท้[๑๒๘] ดังปรากฏในปรินิพพานสูตรว่า "อานนท์ ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จาริกไปยังเจดีย์จักมีจิตเลื่อมใส ตายไป ชนเหล่านั้นทั้งหมด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์"[๑๒๙]

ดังนั้น จึงมีการสร้างสถูปขึ้นสี่แห่งที่ประเทศอินเดีย คือ ที่เมืองกบิลพัสดุ์อันเป็นสถานที่ประสูติ (ปัจจุบันอยู่ในเขตเนปาล) ที่พุทธคยาอันเป็นสถานที่ตรัสรู้ และที่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน (หรือสวนกวางเมืองพาราณสี) อันเป็นที่ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา และที่เมืองกุสินารา (อันเป็นสถานที่เสด็จปรินิพพาน) นอกจากนี้ยังมีสถานที่อีก ๔ แห่ง สำหรับชาวพุทธผู้จาริกแสวงบุญ คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๔ ประการ คือ เมืองสาวัตถี (สถานที่ที่ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์) เมืองสังกาศย์ (สาเกต) (ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากดาวดึงส์) เมืองเวสาลี (ที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ความวิเวกที่ปาลิไลย์) และกรุงราชคฤห์ (ที่พระพุทธเจ้าทรงสยบช้างนาฬาคีรี)..."[๑๓๐]

เอเดรียน สนอดกราส ได้แสดงทัศนะไว้ว่า พระสถูปอันเป็นสังเวชนียสถานนี้ ทำให้ตำนานทางศาสนามีมิติทางพื้นที่เป็นรูปแบบทางเรขาคณิตที่เราเข้าใจได้ สังเวชนียสถานจึงมิใช่เป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ แต่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้น ณ แกนกลางของจักรวาล (แกนกลางของโลก หรือบริเวณรอบโลก)...ทำให้เรื่องราวที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานที่กลายเป็นเรื่องที่ไม่มีกาลเวลา เช่น บทสวดมนต์ หรือดนตรีซึ่งสืบทอดกันลงมาอย่างไม่รู้จบเช่นเดียวกับศิลปะอื่นๆ กล่าวโดยสรุป พระสถูปที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธองค์มีสัญลักษณ์ของตนเองที่ทำให้ตระหนักถึงความเป็นอมตะของพุทธประวัติ ที่มีเรื่องปาฏิหาริย์แฝงอยู่ ถ้าพิจารณาตามหน้าที่อาจสรุปได้ว่า พระสถูปคือที่ตั้งของตำนานแห่งพุทธประวัติ

---

[๑๒๘] อรุณ เฉตตีย์, **อินเดีย แผ่นดินถิ่นมหัศจรรย์**, หน้า ๗๐.

[๑๒๙] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๑.,ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๒/๑๒๔. "เย หิ เกจิ อานนฺท เจติยจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา ปสนฺนจิตฺตา การํ กริสฺสนฺติ, สพฺเพ เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสนฺติ"

[๑๓๐] เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**, หน้า ๓๓๘.

และจะพบว่าสถานที่ดังกล่าวน่าจะเป็นการปรับให้เรื่องราวปาฏิหาริย์ต่างๆ อันเป็นเรื่องทางธรรมให้มาเป็นเรื่องทางโลก การประสูติ การตรัสรู้ การแสดงปฐมเทศนา และการเสด็จสู่ปรินิพพาน เป็นเรื่องราวของปาฏิหาริย์ที่เล่าสืบต่อกันมาเพื่อประโยชน์ในการแสดงความจริงของโลก..."[๑๓๑]

**(๓) เป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา**

การสร้างสถูปเป็นรูปแบบหนึ่งของการทำบุญทำกุศล ดังปรากฏในคัมภีร์ของฝ่ายมหายานหลายเล่มที่กล่าวถึงกุศลอันจะได้จากการสร้างพระสถูป อันได้แก่การเกิดใหม่ในแดนสุขาวดีจนถึงการมีอายุวัฒนะ คัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตรระบุว่า ผู้ใดสร้างพระสถูป "แม้แต่เด็กชายเล็กๆ ผู้เพียงช่วยขนทรายด้วยจิตใจมุ่งมั่นที่จะอุทิศถวายแด่พระชินพุทธเจ้า" ผู้นั้นย่อมจะบรรลุความรู้แจ้ง ในทิเบตการสร้างบุญสร้างกุศลมีอยู่ ๓ วิธี คือ สร้างประติมากรรมและภาพวาดทางศาสนา คัดลอกหรือจารึกพระสูตรหรือธารณี และสร้างวัดและพระสถูป

แนวคิดเรื่องการสร้างพระสถูปเป็นการทำกุศลนั้นมีที่มาจากความเชื่อว่าพระสถูปเป็นสัญลักษณ์ของธรรมะ...ดังมีคำกล่าวว่า "การสร้างพระสถูปเป็นเสมือนการจัดไฟให้แสงสว่างแห่งการรู้แจ้งอันมหัศจรรย์สาดส่องไปทั่วพื้นทั้งสี่ของจักรวาล"...การสร้างพระสถูปจึงเป็นการช่วยเผยแพร่ความจริงสูงสุด...เชื่อกันว่าผู้ใดที่อุทิศเงินเพื่อสร้างพระสถูปย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ใจบุญยิ่งยวด และเป็นผู้เสียสละอย่างแท้จริง...

พระสถูปในอินเดียและทิเบตมักจะมีคำจารึกซึ่งบอกให้รู้ว่าพระสถูปแห่งนั้นสร้างขึ้น "เพื่อมนุษย์ทั้งหลายจะได้มีโอกาสเข้าถึงพุทธะ" ที่มาของคำจารึกนี้คือ ปณิธานของพระพุทธองค์ก่อนที่จะทรงเข้าสู่สภาวะสูงสุด (พระนิพพาน)...ดังนั้น พระสถูปจึงสร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายสองประการ คือ เพื่อสร้างบุญให้ตนเอง และเพื่อให้บุญนั้นกลับไปสู่ผู้อื่น"[๑๓๒]

---

[๑๓๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๙.

[๑๓๒] อ้างแล้ว.

### ๒.๕.๓ สรุปคติการสร้างพระเจดีย์หรือพระสถูป

พระเจดีย์หรือพระสถูปนั้น มีความหมายพ้องกัน คือ เป็นสถานที่บรรจุบรมสารีริกธาตุ หรืออัฐิธาตุ ของบุคคลที่เคารพนับถือ มีพระมหากษัตริย์เป็นต้น การที่เจดีย์มีความหมายพ้องกับความหมายของคำว่า สถูป ที่บ่งถึงสิ่งก่อสร้างเหนือหลุมฝังศพ หรือสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ ด้วยเหตุนี้สถูปจึงใช้แทนเจดีย์ในประเทศอินเดียโบราณมาแล้ว[๑๓๓]

การสร้างพระเจดีย์หรือพระสถูป ไม่ว่าจะมีรูปแบบใด ประเภทใด และมีลักษณะอย่างใดก็ตามล้วนแล้วแต่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นอนุสรณ์ บางแห่งอาจจะมีลักษณะแตกต่างกันอันนี้ก็ขึ้นอยู่กับการสร้างว่าอยู่ในยุคใดสมัยใด เช่น ในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช การสร้างพระเจดีย์หรือพระสถูปจะเป็นทรงกลม หรือรูปโดม เป็นส่วนใหญ่ ในยุคสมัยต่อมาก็ได้กลับกลายมีรูปลักษณะต่างๆ มีลวดลายวิจิตรสวยงามมากขึ้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องด้วยวัฒนธรรมของกลุ่มชนในประเทศนั้นๆ เป็นสำคัญ

ในปัจจุบัน การสร้างพระเจดีย์หรือพระสถูปนั้น นิยมสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และนิยมบรรจุวัตถุมงคลที่แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้สำหรับเคารพบูชา เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เป็นต้น สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างตามคติของธรรมเจดีย์ อันหมายถึงที่ประดิษฐานพระธรรม ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ครั้งที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ เมื่อตอนใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

“สิยา โข ปนานนฺท ตุมฺหากํ เอวมสฺส 'อตีตสตฺถุกํ ปาวจนํ, นตฺถิ โน สตฺถาติ. น โข ปเนตํ อานนฺท เอวํ ทฏฺฐพฺพํ; โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺจเยน สตฺถา”[๑๓๔]

---

[๑๓๓] สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๕-๖.

[๑๓๔] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔

"อานนท์ บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า 'ปาพจน์ที่มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา' ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย"[๑๓๕]

พระเจดีย์หรือพระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ชาวพุทธถือเป็นวัตถุมงคล ในความหมายที่รวมเอาสิ่งที่เนื่องด้วยพระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธรูป พระเจดีย์ เป็นต้น เข้าไว้ด้วย และเดิมทีนิยมสร้างไว้ เพราะมีวัตถุประสงค์อยู่ว่า

๑.สร้างเป็นที่ระลึกในการเดินทางไปสักการะปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนา

๒.สร้างขึ้นเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ เพื่อรำลึกถึงบุคคลที่ล่วงลับไป หรือสร้างขึ้นสะเดาะเคราะห์

๔.สร้างขึ้นบรรจุพระพุทธคุณไว้ป้องกันภัยในยามศึกสงคราม และเพื่อการอุทิศให้แก่ผู้วายชนม์ไปในศึกสงคราม

๕.สร้างสำหรับเป็นอนุสรณ์สร้างถาวรวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร กุฎิ ศาลา และสาธารณสถานของชุมชน[๑๓๖]

การสร้างพระเจดีย์หรือพระสถูปในประเทศต่างๆ นั้นพอสรุปได้ดังนี้

(๑) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และอัฏฐิธาตุของบุคคลสำคัญเป็นต้น

(๒) เพื่อเป็นสถานที่ปลงธรรมสังเวช

(๓) เพื่อเป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา

(๔) เพื่อเป็นพุทธบูชา และบูชาคุณท่านผู้มีพระคุณเป็นต้น

(๕) เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตและส่งเสริมกำลังใจ

(๖) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาล

---

[๑๓๕] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

[๑๓๖] ณรงค์ เส็งประชา. **วิทยาศาสตร์สังคม**, หน้า ๔๖.

(๗) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม (นิพพานธรรม)

(๘) เพื่อเป็นเครื่องเข้าถึงพุทธะ

(๙) เพื่อเป็นพุทธานุสรณ์

ดังนั้น การสร้างพระเจดีย์หรือพระสถูปจึงเป็นประเพณีนิยมสำหรับชาวพุทธ ทั้งภิกษุและฆราวาส เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ไปถึงสถานที่ใด และเมื่อประชาชนในที่นั้นๆ มีศรัทธาเลื่อมใส ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกแล้ว ก็นิยมสร้างปูชนียวัตถุ คือพระเจดีย์หรือพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นไว้สักการบูชาในที่นั้นด้วย

## ๒.๖ คติความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ หลังสมัยพุทธกาล

### ๒.๖.๑ เรื่องปาฏิหาริย์

คำว่า "ปาฏิหาริย์" ในงานวิจัยนี้ หมายถึงความอัศจรรย์แห่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งไม่อาจจะหยั่งรู้ได้ด้วยวิทยาศาสตร์ เป็นปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นและปรากฏแก่ชาวโลก

ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุนั้น พุทธศาสนิกชนส่วนมากจะเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่กับพระบรมสารีริกธาตุนั้น และกราบไหว้บูชา เพื่อคุ้มครองตนเองให้แคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง ความศักดิ์สิทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุนั้น อาจเกิดขึ้นด้วยพลานุภาพ ดังต่อไปนี้

๑. พุทธานุภาพ ความเชื่อมั่นในพระพุทธคุณ ที่ทรงบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสาสวะทั้งปวง และทรงประกอบด้วยพระคุณ ๓ ประการ คือ บริสุทธิคุณ มหากรุณาธิคุณ และปัญญาคุณ

๒. ธรรมานุภาพ พลังอานุภาพของพระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่มีปรากฏอยู่ตามบทสวดต่าง ๆ เช่น เมตตสูตร รตนสูตร อย่างที่เรียกชื่อว่า สวดพระปริตร ที่อาจจะขจัดปัดเป่าภยันตรายทั้งปวงได้

๓. สังฆานุภาพ อานุภาพแห่งพระอริยสงฆ์ และพระสงฆ์สัมมาปฏิบัติทั้งหลายจนสามารถจะแผ่พลังจิตให้มาอยู่ในสิ่งที่ต้องการได้

๔. ปุญญานุภาพ อานุภาพของบุญกุศลคุณงามความดี และการกระทำผลกรรมดีงามของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเข้ากับคำกล่าวที่ว่า คนดีมีบุญ พระคุ้มครอง

๕. เทวานุภาพ อานุภาพแห่งเทพยดา ที่ชาวพุทธต่างก็ล้วนเชื่อมั่น พระพุทธรูปต่าง ๆ จะมีเทวดารักษาอยู่ด้วย

บรรดาพลานุภาพทั้งหมดเหล่านี้ สามารถจะเป็นพลังที่มีอำนาจซึ่งดลบันดาลหรือทำให้เกิดปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้[๑๓๗]

การพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือวัตถุทั้งหลายเป็นที่พึ่งนั้น พระพุทธศาสนามีท่าทียอมรับในเรื่องสติปัญญาของมนุษย์ว่ามีความแตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากการแบ่งประเภทบุคคลผู้ที่จะพึงแนะนำสั่งสอนให้บรรลุธรรมได้และไม่ได้นั้น เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. อุคฆฏิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมแต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง (ผู้มีสติปัญญา)

๒. วิปจิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายความแห่งหัวข้อนั้น

๓. เนยยะ ผู้พอแนะนำได้ คือ (ผู้ที่พอจะชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ด้วยวิธีการฝึกสอน อบรมต่อไป)

๔. ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง คือ (ผู้อับปัญญา สอนให้รู้ได้แต่เพียงตัวบท คือ พยัญชนะ หรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจอรรถหรือความหมาย)[๑๓๘]

แต่เมื่อมนุษย์มีระดับสติปัญญาและความเชื่อแตกต่างกัน การยึดถือสิ่งต่าง ๆ เป็นที่พึ่ง จึงมีความแตกต่างกันไป ในส่วนนี้พระพุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธในสิ่งที่คนบูชานับถือกันอยู่ทั่ว ๆ ไป เช่น ในการยอมรับนับถือภูเขา ป่า อาราม หรือต้นไม้ใหญ่เป็นที่พึ่ง แต่พระพุทธศาสนาได้เสนอสิ่งที่ดีกว่าให้เขาได้พิจารณาด้วยปัญญาของตนเอง ส่วนเขาจะเชื่อหรือไม่ก็แล้วแต่สติปัญญาของเขา ดังที่พระพุทธองค์ทรงทราบความอ่อนแอของปุถุชน จึงตรัสไว้ในเขมาสรณทีปิกคาถาว่า

---

[๑๓๗] พระมหาเชิด เจริญรัมย์, **พระเครื่องกับสังคมไทย**, หน้า ๑๖๔.

[๑๓๘] องฺ.จตุกฺก.(ไทย) ๒๑/๑๓๓/๑๕๔., องฺ.จตุกฺก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๔๑.

มนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคาม ต่างถึงภูเขา ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ นั่นไม่ใช่สรณะอันเกษม นั่นไม่ใช่สรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง ส่วนพวกที่ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ย่อมใช้ปัญญาชอบพิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์ นั่นเป็นสรณะอันเกษม นั่นเป็นสรณะอันสูงสุด เพราะอาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้[๑๓๙]

### ๒.๖.๑.๑ ความเชื่อในประเทศอินเดีย

สมัยก่อนพุทธกาลในประเทศอินเดียนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บูชาสิ่งต่างๆ เช่น สัตว์ ต้นไม้ ผู้วิเศษตลอดจนภูตผีปีศาจ ต่อมาแม้จะมีการสอนด้านจริยศาสตร์และปรัชญา ก็ยังไม่ละทิ้งความเชื่อเดิม คือมักจะยกย่องให้ศาสดาผู้ที่ตนนับถือมีอิทธิปาฏิหาริย์ สามารถช่วยให้คลาดแคล้วจากภัยพิบัติ และบันดาลโชคลาภได้ แม้พระพุทธเจ้า พระศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา จะสอนให้มนุษย์พึ่งความสามารถของตนเอง...(แต่มนุษย์) ส่วนใหญ่ก็ยังคงมีความเชื่อเหมือนเดิม เช่น เชื่อถือในปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุเป็นต้น จะให้เชื่อถือแต่หลักคำสอนล้วนๆ นั้นหาได้ยาก[๑๔๐]

อย่างไรก็ดี การนับถือพระบรมสารีริกธาตุ ในอินเดียในพุทธศตวรรษต้นๆ ไม่มีกล่าวถึงเรื่องความขลังศักดิ์สิทธิ์ หรือฤทธิ์อำนาจต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า แต่เป็นการให้นับถือเพียงเป็นเครื่องเตือนให้รำลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยพระคุณทั้ง ๓ คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ เป็นการสอนให้พุทธศาสนิกชนเจริญรอยตามแบบอย่างการดำเนินชีวิตของพระองค์ มิได้มีพระประสงค์จะให้สาวกของพระองค์ไปกราบไหว้อ้อนวอนขอโชคลาภอะไร แต่พอกาลผ่านไปนานเข้า ความเชื่อถือก็เปลี่ยน

---

[๑๓๙] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒.

[๑๔๐] กรมศิลปากร, **พระบรมสารีริกธาตุ**, หน้า ๓.

ไปตามความนิยมของคน อาทิ เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตไปประกาศศาสนาในดินแดนต่างๆ ถึง ๙ สาย ก็ปรากฏว่าได้พระราชทานพระบรมสารีริกธาตุไปสร้างสถูปประดิษฐานไว้ในประเทศนั้นๆ[๑๔๑] และหลังจากนั้นยังได้แจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุไปยังดินแดนต่างๆ ด้วย เช่น ศรีลังกา ไทย เป็นต้น

ในสมัยปัจจุบัน ปรากฏการณ์ของพระบรมสารีริกธาตุที่เกิดขึ้นที่พระเทศอินเดียไม่ค่อยมีให้เห็น จะเนื่องด้วยเหตุอันใดผู้วิจัยก็สันนิษฐานไม่ได้ แต่ก็มีผู้จดบันทึกไว้เกี่ยวกับปรากฏการณ์มหัศจรรย์เหนือพระเจดีย์พุทธคยา โดยท่านเจ้าคุณพระธรรมมหาวีรานุวัตร[๑๔๒] เจ้าอาว่าสวัดไทยพุทธคยา ในประเทศอินเดีย ได้เห็นปรากฏการณ์มหัศจรรย์บนท้องฟ้าเหนือพระเจดีย์พุทธคยา (ระหว่างวันที่ ๓๐ ส.ค. ถึง ๒๓ ก.ย. ๒๑) จำนวน ๕ ครั้งด้วยกัน ดังที่ปรากฏในครั้งที่ ๑ ว่า

เมื่อคืนวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ เวลา ๒๒.๐๐ น. เศษ ถึง ๒๓. ๐๐ น. ได้เกิดปรากฏการณ์มหัศจรรย์บนท้องฟ้าเหนือองค์พระเจดีย์ตรัสรู้ โดยมีรูปองค์พระเจดีย์ตรัสรู้ปรากฏบนท้องฟ้าสูงเหนือองค์พระเจดีย์องค์เดิมทั้ง ๔ ทิศ มีแสงสว่างเป็นรัศมีพวยพุ่ง มีลักษณะใหญ่กว่าเดิมประมาณเกือบ ๓ เท่า เหตุการณ์มหัศจรรย์คราวนี้เกิดหลังฝนตก ไฟฟ้าองค์พระเจดีย์ก็ดับในช่วงนั้น เป็นเหตุการณ์ที่มหัศจรรย์มาก ชาวมุสลิม, ชาวฮินดู, และชาวพุทธ เห็นกันเป็นจำนวนมาก ภาพมงคลนิมิตนี้ปรากฏให้เห็นไปถึงในเมืองคยา ซึ่งตั้งอยู่ห่างถึง ๑๕ กม.[๑๔๓]

จากปรากฏการณ์มหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นที่ประเทศอินเดีย ธนิต อยู่โพธิ์ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า พระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ ณ ปูชนียสถานอื่นๆ ก็คงแสดงปาฏิหาริย์ให้ปรากฏแก่ประชาชน ณ ที่นั้น ๆ เป็นครั้งเป็นคราวเช่นกัน หากแต่มิได้บันทึกกันไว้เป็นหลักฐาน[๑๔๔]

---

[๑๔๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓-๔.

[๑๔๒] ธนิต อยู่โพธิ์, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ**, หน้า๕๑-๕๘.

[๑๔๓] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๒.

[๑๔๔] เรื่องเดียวกัน.. หน้า ๕๘.

### ๒.๖.๑.๒ ความเชื่อในประเทศศรีลังกา

ความเชื่อพระธาตุปาฏิหาริย์ ชาวพุทธศรีลังกาก็มีความเชื่อเหมือนกัน เช่นในสมัยของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ความอัศจรรย์แห่งพระบรมสารีริกธาตุได้ปรากฏแก่พระองค์ตอนที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ดังปรากฏในคัมภีร์ถูปวงศ์ว่า "พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยได้บรรจุพระบรมธาตุในวันเพ็ญเดือน ๘ อุตตราสาฬหนักขัตตฤกษ์อย่างนี้ และพร้อมกับขณะที่ประดิษฐานพระบรมธาตุนั้น ก็เกิดแผ่นดินไหวและเกิดมีปาฏิหาริย์นานาประการ"[๑๔๕]

ในจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ ๒) ราว พ.ศ. ๑๙๐๐ ในรัชกาลพระพญาฤาไทย ซึ่งสรุปใจความได้ว่า "พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนี...อุปสมบทเป็นภิกษุแล้วไปนมัสการปูชนียวัตถุและปูชนียสถานในลังกา คือ พระบรมธาตุ พระคิวธาตุ พระทันตธาตุ และพระเกศธาตุ ได้เห็นพระธาตุเหล่านั้นแสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ คือเปล่งฉัพพรรณรังสี เหลือง เหลืองแดง ดำเขียว ขาวบ้าง เสด็จไปในอากาศเหมือนสายฟ้าแลบบ้าง ล่องลอยเหนือดวงดาวบ้าง ฯลฯ"[๑๔๖]

นอกจากชาวพุทธศรีลังกาจะเชื่อในเรื่องพระธาตุปาฏิหาริย์แล้ว ยังนับถือพระบรมสารีริกธาตุว่าเป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญยิ่งกว่าปูชนียวัตถุอื่นในพระพุทธศาสนา ถ้าจัดลำดับความสำคัญของปูชนียวัตถุที่มีอยู่ พระบรมสารีริกธาตุจัดไว้เป็นอันดับหนึ่ง ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นอันดับสอง พระพุทธรูปเป็นอันดับสาม ดังมีคำกล่าวว่า "ถ้าพวกเรานับถือพระบรมธาตุ ก็เท่ากับนับถือพระพิชิตมาร"[๑๔๗] แม้แต่รัฐก็ยังให้ความสำคัญต่อปูชนียวัตถุที่เกี่ยวกับศาสนาเป็นอย่างมาก ดังปรากฏในกฎหมายสิงหลโบราณว่า "ผู้ทำลายเจดีย์และต้นโพธิ์กับผู้ที่ปล้นสมบัติของศาสนามีโทษถึงตาย"[๑๔๘]

---

[๑๔๕] พระวาจิสสเถระ, **พระคัมภีร์ถูปวงศ์**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางอนุ ทองไข่มุกต์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๑), หน้า ๑๑๔.

[๑๔๖] ทองสืบ ศุภมาร์ค, **ตำนานพระธาตุ ของพระพุทธเจ้าและพระสาวก**, หน้า ๒๗.

[๑๔๗] Edward Samson, **Holy touch**, (Bristol: John Wright & Sons Ltd., 1958), p. 71.

[๑๔๘] วอลโปละ ราหุล, หน้า ๙๙.

เพราะเหตุที่ชาวพุทธศรีลังกา นิยมกราบไหว้บูชาพระบรมสารีริกธาตุมากกว่าปูชนียวัตถุอย่างอื่น เมื่อส่งสมณทูตออกไปประกาศศาสนาในประเทศใด จึงมักจะมอบพระบรมธาตุให้เป็นของบรรณาการแก่ประเทศนั้น ๆ ด้วย และผู้รับก็เหมือนจะมีความพอใจยิ่งกว่าได้สิ่งของมีค่าอื่น ๆ เป็นการสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศได้อย่างดียิ่ง[๑๔๙] ในสมัยรัชกาลที่ ๕ รัฐบาลอินเดีย โดยอธิบดีกรมโบราณคดี คือ Sir Alexander Cunningham ได้ส่งพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดได้ในโบราณสถานแห่งหนึ่งเข้ามาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงส่งราชทูตไปรับเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ และนำมาบรรจุไว้ที่ภูเขาทอง วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กทม.[๑๕๐]

### ๒.๖.๑.๓ ความเชื่อในประเทศไทย

ความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์ ของคนไทย มีทุกยุคทุกสมัย ตั้งแต่ที่พระพุทธศาสนาแผ่เข้ามาถึง ดังจะเห็นได้จากการสร้างสิ่งสำหรับบูชา ที่เกิดขึ้นมากมาย เช่น พระเจดีย์และพระบรมธาตุต่างๆ ล้วนมาจากความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิปาฏิหาริย์ที่เกิดมีในวัตถุนั้นๆ เช่นใน ตำนานอุรังคนิทาน ก็กล่าวถึงความอัศจรรย์หรือปาฏิหาริย์ที่เกิดแต่พระบรมสารีริกธาตุ ดังปรากฏว่า "เกิดพายุพัดหนักในพิธีเวียนเทียน ในวันที่ ๖ ของงานซึ่งตรงกับขึ้น ๑๕ ค่ำ เป็นวันมาฆบูชา...มีหลายคนซึ่งเห็นเหตุการณ์ในขณะนั้นเล่าว่า ขณะที่ลมพัดอยู่อย่างหนักนั้น ได้เห็นรัศมีสีแดงขนาดใหญ่พุ่งออกจากพลับพลา พอจวนจะถึงเบญจาอันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแล้ว พุ่งขึ้นไปข้างบนและหายไปในที่สุด"[๑๕๑]

ในตำนานพระแก้วมรกต กล่าวถึงปาฏิหาริย์ที่เกิดจากพระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๗ องค์ที่พระนาคเสนเถระได้ทำพิธีบูชาสักการะ สรงด้วยน้ำอบน้ำหอม ดังปรากฏในตอน

---

[๑๔๙] สมหมาย เปรมจิตต์, และคณะ, **พระเจดีย์ในลานนาไทย**,หน้า ๙-๑๐.

[๑๕๐] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐.

[๑๕๑] เสฐียน ศุภโสภณ, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ ๒**, หน้า ๑๑๒–๑๑๓.

หนึ่งว่า "พระบรมธาตุ ๗ องค์นั้น ก็กระทำปาฏิหาริย์เปล่งพระรัศมี ๖ ประการให้รุ่งเรือง สว่างไสวไปทั่วทั้ง ๔ ทิศ ๘ ทิศ แสงนั้นรุ่งเรืองทั่วทั้งพื้นพสุธา และเวหาทั้งมวลนั้นแล"[๑๕๒]

พระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๗ องค์นี้ เคยแสดงปาฏิหาริย์เสด็จเข้าไปในพระแก้วมรกต ด้วยสัตยาธิษฐานของพระนาคเสนเถระ ดังที่ปรากฏว่า

> เมื่อนั้นพระบรมสารีริกธาตุเจ้าทั้ง ๗ พระองค์ พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในโมฬี พระองค์หนึ่งเสด็จเข้าพระพักตร์ พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในพระหัตถ์กำซ้าย พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในเข่าข้างขวา พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในเข่าข้างซ้าย พระองค์หนึ่งเสด็จเข้าในพระชงฆ์แห่งพระแก้วสิ้นครบทั้ง ๗ พระองค์นั้นแล้ว..."[๑๕๓]

ในยุคสุโขทัย คนไทยก็มีความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุเหมือนกันดังในจารึกของพระมหาเถร(ศรีศรัทธาราชจุฬามุนี) กล่าวถึงปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุไว้ว่า

> พระมหาธาตุเป็นเจ้าจึงเสด็จปาฏิหาริย์หนักหนา ดังน้ำมหาสมุทรระลอก ดังฝนตกห่าใหญ่ รัสมีลางอันเลื่อมดังดวงดาวค่ำ เลื่อมดังน้ำทอง ไหลจรัสไปทุกแห่ง...พระเกศธาตุเสด็จมีหมู่หนึ่งชีดังสายฟ้าแมลบ ดังแถวน้ำแล่นในกลางหาวอัศจรรย์...
>
> แล้วพระคีวาธาตุเจ้าจึงเสด็จเข้าในโกศทอง ฝูงพระธาตุ...จึงเข้าสู่พระเจดีย์พอดังเผิ้งพ่านเข้ามาสู่รังนั้นแล 0 กูจึงลุกขึ้นอัญชุลี 0 ค่อยมาเถิงในที่นี้ โยธาพระศรีรัตนมหาธาตุเจ้ากู 0 ลูกหนึ่งมีพรรณงามดังทองรัสมีเท่าลูกหมาก...เสด็จมาแต่กลางหาวลงมาฉวัดรอบตนท่านแล..."[๑๕๔]

---

[๑๕๒] ญาณ วรรณธาดา, **อิทธิปาฏิหาริย์–ตำนานพระแก้วมรกต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉัตรรพี, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

[๑๕๓] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖.

[๑๕๔] ศรีศักร วัลลิโภดม, **ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมประเทศ**, หน้า ๗๓.

ปาฏิหาริย์ที่เกิดจากองค์พระบรมสารีริกธาตุ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดประเพณีและรูปแบบ สถาปัตยกรรม ไม่ว่าจะเป็นรูปสลัก หรือ รูปวาด ตามฝาผนังอุโบสถ เป็นต้น ส่วนปาฏิหาริย์ที่ปรากฏเฉพาะบุคคลนั้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในบทต่อไป

**๒.๖.๒ เรื่องพุทธนิวัตน์ (การกลับมาของพระพุทธเจ้า)**

ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งของชาวพุทธ คือ ความเชื่อต่อการกลับมาอุบัติของพระพุทธเจ้า เป็นความเชื่อที่มีหลังพุทธกาล

ความเชื่อนี้ มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวพุทธเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวพุทธที่มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระบรมสารีริกธาตุอยู่แล้ว ยิ่งเกิดมีความเคารพนับถือและปฏิบัติตามความเชื่อที่ตนมีอยู่อย่างมั่นคง เช่น การสักการบูชาและสวดคาถาอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น ดังปรากฏในปฐมสมโพธิกถาว่า "พระบรมสารีริกธาตุแห่งองค์สมเด็จพระโลกนาถ อันประดิษฐานอยู่ในที่ต่างๆ นั้น เมื่อมิได้เครื่องสรรพปูชนียภัณฑ์แล้ว พระบรมธาตุทั้งปวงก็เสด็จไปสู่ที่อันประกอบด้วยเครื่องสักการบูชา ถ้ามีคนบูชาในประเทศใดก็เสด็จไปสู่ประเทศนั้น ด้วยกำลังอธิษฐานแห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค"[๕๕]

และในอนาคตกาล พระบรมสารีริกธาตุนั้น เมื่อไม่มีผู้นับถือ และไม่กระทำสักการบูชากันในที่ทั้งปวงแล้ว พระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดก็จะมาประชุมกัน รวมเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกครั้งหนึ่ง ที่ควงไม้มหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ แล้วแสดงปาฏิหาริย์มีประการต่างๆ ในตำนานยังกล่าวว่า ในคราวนั้น หมู่มนุษย์ไม่สามารถที่แลเห็นได้ มีเพียงเทวดาเท่านั้นที่แลเห็นและได้สักการบูชา

ในชินมาลินี พระรัตนปัญญาเถระ ได้กล่าวถึงอธิษฐานที่ตรัสไว้ หลังจากที่พระองค์ทรงปลงอายุสังขารแล้ว ได้ทอดพระเนตรเห็นการณ์ไกลว่าพระพุทธศาสนาจะดำรงมั่นอยู่ที่ลังกาทวีป หลังจากนั้นพระองค์จึงทรงตั้งพระมหาอธิษฐาน ๕ ประการ คือ

---

[๕๕] สมเด็จมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**, ฉบับกรมการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๕๒๒.

พระอธิษฐานข้อที่ ๑ ขอให้พระเจ้าอโศกมหาราชอัญเชิญมหาโพธิไปประดิษฐาน ที่ลังกาทวีป ครั้งนั้น ขอให้มหาโพธิกิ่งเบื้องขวาจงหักลงมาเอง ตั้งอยู่ในกระถางทอง

พระอธิษฐานข้อที่ ๒ เมื่อกิ่งพระมหาโพธิตั้งอยู่ในกระถางทองแล้ว ขอให้หาย เข้าไปในหลืบเมฆฝน

พระอธิษฐานข้อที่ ๓ ในวันที่ ๗ ขอให้กิ่งมหาโพธิออกจากหลืบเมฆฝน แล้ว กลับตั้งอยู่ในกระถางทองตามเดิม ฉัพพัณณรังสี (รัศมี ๖ สี) จงเปล่งออกจากใบและผล ของมหาโพธินั้น

พระอธิษฐานข้อที่ ๔ ขอให้มหาโพธิ์จงกระทำยมกปาฏิหาริย์ในวันบรรจุพระธาตุ รากขวัญ (ไหปลาร้า) เบื้องขวาลงในองค์เจดีย์ที่วัดถูปาราม

พระอธิษฐานข้อที่ ๕ ขอให้พระบรมสารีริกธาตุของพระตถาคตในลังกาทวีป ประมาณทะนานหนึ่งในขณะที่บรรจุลงในองค์มหาเจดีย์ จงมารวมกันสำแดงรูปเป็นพระ พุทธเจ้าเหาะขึ้นไปบนอากาศกระทำยมกปาฏิหาริย์ [๑๕๖]

นอกจากนี้ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ก็ยังได้กล่าวถึงอันตรธาน ๕ อย่าง ที่ เกี่ยวข้องกับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ คือ

-ปริยัติอันตรธาน คือ การเสื่อมสูญแห่งปริยัติ

-ปฏิบัติอันตรธาน คือ การเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ

-ปฏิเวธอันตรธาน คือ การเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคผลนิพพาน

-ธาตุอันตรธาน คือ การเสื่อมสูญแห่งพระบรมสารีริกธาตุ

โดยเฉพาะการเสื่อมสูญแห่งพระบรมสารีริกธาตุ หรือเรียกว่า "พระธาตุ ปรินิพพาน" และคำว่า ปรินิพพานนั้นมี ๓ อย่าง คือ

-กิเลสปรินิพพาน คือการตรัสรู้ที่โคนต้นศรีมหาโพธิ์

-ขันธปรินิพพาน คือการดับแห่งเบญจขันธ์ ที่สาลวโนทยาน เมืองกุสินารา

-ธาตุปรินิพพาน คือพระบรมสาริริกธาตุสูญสิ้นไปจากโลก ซึ่งจักมีในอนาคต" [๑๕๗]

---

[๑๕๖] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลินี**, แปลโดย เสถียร พันธรังษี (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ บรรณาคาร, ๒๔๗๙), หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

ในตำนานมูลศาสนากล่าวถึงอันตรธานทั้ง ๕นี้ จะเกิดขึ้นตามลำดับในทุกๆ พันปี จนครบห้าพันปี ที่พระพุทธเจ้าสถาปนาพระพุทธศาสนาไว้ และได้กล่าวถึงเรื่องพระบรมสารีริกธาตุเมื่อจะสิ้นพุทธศาสนายุกาลว่า เมื่อถึงวาระสุดท้ายแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว พระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายที่มีอยู่ในที่ต่างๆ ในสากลจักรวาลนี้จะมารวมกันเข้า ปรากฏเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย อีกครั้งหนึ่งถ้วนเจ็ดวันเจ็ดคืน ครั้นเสร็จพุทธกิจครั้งสุดท้ายแล้ว เตโชธาตุคือธาตุไฟก็จะลุกโชติช่วงไหม้พระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายให้อันตรธานไป เป็นนิมิตรหมายแห่งความสิ้นไปแห่งพระพุทธศาสนาที่พระสมณโคดมได้มาสถาปนาไว้ในมนุษยโลกนี้ ดังที่ปรากฏว่า

> ทีนั้น เตโชธาตุหากบังเกิดแก่ธาตุพระพุทธเจ้านั้นแล้วก็ไหม้พระสรีรธาตุเจ้า อันมีทรงสัณฐานดังตนพระพุทธเจ้านั้นแท้ไซร้ ไฟก็พุ่งขึ้นไปเบื้องบนต่อเท่าถึงพรหมโลกโพ้น ตราบจนสรีรธาตุเจ้าบ่ยังเหลือประมาณเท่าเมล็ดพรรณผักกาด ดังนั้น ไฟก็จึงดับหายไปแล ธาตุพระพุทธเจ้าจักไปสำแดงอานุภาพมากนักด้วยประการฉะนี้แล้วก็หายไปแล ครั้งนั้น เทวดาทั้งหลายอันมาชุมนุมกันในที่นั้น เขาก็กระทำสักการบูชาด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องสักการบูชาอันเป็นทิพย์แล้วก็พากันร้องไห้ว่า ในวันอันพระพุทธเจ้านิพพานก็ดีไม่เป็นทุกข์เท่าใดนักหนา ในเมื่อธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์หายไปเล่าเราก็เป็นทุกข์ถ้วน ๒ ที... และธาตุแห่งพระพุทธเจ้าก็หายไปจากเราวันนี้เล่านา ตั้งแต่นี้ไปภายหน้า อันว่าสัตว์ทั้งหลายจะดำมืดอยู่ในสงสารแล[๑๕๘]

หลวงวิจิตรวาทการ ได้แสดงทัศนะในประเด็นนี้ว่า ถ้าหากเป็นความอธิษฐานของพระพุทธเจ้าแล้ว เรื่องที่ว่าพระบรมธาตุทั้งหลายจะมาประดิษฐานรวมกันเป็นองค์นั้น ก็จะต้องเป็นจริง เพราะแม้แต่คนธรรมดาเราเอง ความอธิษฐานก่อนในเวลาก่อนดับจิตเป็น

---

[๑๕๗] ที.ม. อ. (บาลี) ๒/๑๖๑.

[๑๕๘] กรมศิลปากร, **ตำนานมูลศาสนา**, หน้า ๓๓๖–๓๓๗.

สิ่งที่มีอำนาจมาก อาจยังผลให้บังเกิดขึ้นภายหลังที่ตนตายไปแล้ว...และถ้าเรื่องอธิษฐานนี้เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงทำไว้จริงแล้ว พระสารีริกธาตุก็จะต้องมาประชุมกันเป็นองค์พระพุทธเจ้า เพื่อให้ไฟเผาผลาญเสียมิให้ตกอยู่อย่างก้อนกรวดก้อนทราย ในแผ่นดินมนุษย์ที่ไม่มีความนับถือพระองค์ ไม่มีใครบูชาพระองค์ และไม่มีใครปฏิบัติตามธรรมของพระองค์แล้ว[๑๕๙]

นอกจากความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุที่กล่าวมาแล้ว ความเชื่อเรื่องพระศรีอาริยเมตไตรยจะเสด็จมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า หลังจากสิ้นยุคของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันยังปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาท โดยถือว่าพระศรีอาริย-เมตไตรย จะทรงอุบัติมาเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อจากสมเด็จพระสมณโคดม ทั้งนี้มาจากพุทธทำนายที่ว่า พระพุทธศาสนาของสมเด็จพระสมณโคดมจะยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี ต่อจากนั้นไปก็จะเป็นยุคของพระศรีอาริยเมตไตรย ซึ่งเมื่อเกิดกลียุคขึ้นในโลกมนุษย์ พระศรีอาริยเมตไตรยจะเสด็จมาช่วยผู้ที่ทำบุญและมีศีลธรรม ความเชื่อเรื่องนี้ปรากฏเด่นชัดขึ้นนับตั้งแต่เมื่อไทยรับพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาตั้งมั่นในกรุงสุโขทัย ซึ่งประชาชนในสมัยนั้นแสดงความปรารถนาหวังผลบุญให้ได้พบพระศรีอาริยเมตไตรย หรือให้ได้เกิดในสมัยของพระองค์ ที่เชื่อกันว่าทุกคนจะมีความสุข แผ่นดินไม่มีกลียุค ปราศจากโจรผู้ร้ายปรารถนาสิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้น[๑๖๐] ความเชื่อในเรื่องนี้ มีพุทธศาสนิกชนส่วนหนึ่ง ให้ความสำคัญ และพยายามประพฤติปฏิบัติ สร้างกุศลคุณงามความดี เพื่อให้ได้เกิดทันยุคของพระองค์ ต่างพากันตั้งจิตปรารถนายึดมั่นในศีลในทานบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิภาวนา ดังปรากฏให้เห็นในสังคมไทย

จากการศึกษาวิเคราะห์ในบทนี้ ทำให้ทราบความหมายของพระบรมสารีริกธาตุว่าเป็นส่วนแห่งพระสรีระที่เหลือจากการถวายพระเพลิงเสร็จสิ้นแล้ว ประวัติเหตุการณ์และความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุหลังจากการถวายพระเพลิงแล้ว รวมถึงความเชื่อเรื่อง

---

[๑๕๙] หลวงวิจิตรวาทการ, พลตรี. **พุทธานุภาพกับจิตตานุภาพ**,พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๑), หน้า ๔๘.

[๑๖๐] กรมศิลปากร, **ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา** ฉบับที่ ๒,หน้า ๔๔.

พระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธศาสนาซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ชาวพุทธมีความรู้ความเข้าใจและจิตศรัทธาต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุอย่างสูงสุดนั้น มีสาเหตุอยู่ ๒ ประการคือ

(๑) ได้บูชาพระพุทธเจ้าโดยตรง เพราะเชื่อว่า ผลแห่งการบูชาเป็นเหตุให้ถึงสุคติ

(๒)ได้สืบอายุพระศาสนา เพราะเชื่อว่า การสร้างที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เป็นพุทธบูชา เป็นการสืบอายุพระศาสนาให้ยืนนาน

ความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุนี้ เป็นแรงจูงใจให้ชาวพุทธได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อสิ่งที่ตนเคารพนับถือและบูชา ได้สร้างสิ่งประดิษฐานอย่างงดงามและมั่นคงในรูปของสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมให้ปรากฏแก่ชาวโลก ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาในบทต่อไป

# บทที่ ๓

# พระบรมสารีริกธาตุกับความเชื่อในสังคมไทย

## ๓.๑ พระบรมสารีริกธาตุเข้าสู่ประเทศไทย

พระบรมสารีริกธาตุเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยเป็นเมืองสยาม ซึ่งเดิมเรียกว่า "สุวรรณภูมิ" ตามคัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารลังกาได้ระบุไว้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภ์ผู้ยิ่งใหญ่ โปรดให้พระสงฆ์ทำการสังคายนา ครั้งที่ ๓ ณ อโศการาม นครปาตลีบุตร หลังจากการสังคายนาแล้ว มีพระประสงค์ที่จะเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้กว้างออกไปในต่างแดน จึงโปรดให้ส่งพระเถระผู้มีความสามารถออกไปประกาศพระพุทธศาสนายังประเทศต่างๆ รวม ๙ สาย โดยได้ทรงมอบให้ "พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ" เป็นผู้คัดเลือกคณะพระธรรมทูต และในจำนวนนั้น พระโสณะและพระอุตตระได้เดินทางไปยังสุวรรณภูมิ[๖๑] ซึ่งตรงกับหลักฐานในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาว่า

"สุวณฺณภูมึ คจฺฉนฺตฺวาน โสณุตฺตรา มหิทฺธิกา
ปิสาเจ นิทฺธมิตฺวาน พฺรหฺมชาลํ อเทสิสุ" [๖๒]

แปลว่า

พระโสณะและพระอุตตระผู้มีฤทธิ์มาก ไปสู่สุวรรณภูมิ
ปราบปรามพวกปีศาจ ได้แสดงพรหมชาลสูตร ฯ

หลังจากที่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ เข้ามาเผยแพร่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ แสดงพรหมชาลสูตรโปรดชาวสุวรรณภูมิ ทำให้ประชาชนเลื่อมใสในพระ

---

[๖๑] สิริวัฒน์ คำวันสา, **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. พิมพ์เนื่องในงานทำบุญอายุครบ ๘๐ ปี หลวงพ่อพระราชสังวรวิมล เจ้าอาวาสวัดกัลยาณมิตรวรวิหาร ฯลฯ (กรุงเทพฯ : จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๓.

[๖๒] พุทธโฆษาจารย์, **วินยฏฺฐกถา สมนฺตปาสาทิกา ปฐโม ภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๒๕) หน้า ๖๙.

พุทธศาสนาแล้ว ภายหลังจึงได้สร้างพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ได้อัญเชิญมาตามคำแนะนำของพระเจ้าอโศกมหาราช ในประเด็นนี้ เสถียร โพธินันทะ ได้แสดงทัศนะว่า

> พระมหาราช (พระเจ้าอโศกมหาราช) จึงโปรดให้ส่งธรรมทูตอัญเชิญพระพุทธศาสนา จาริกแพร่หลายทั่วทิศานุทิศ ...คณะธรรมทูตชุดหนึ่ง ซึ่งมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้าได้มาสู่สุวรรณภูมิแล้วตั้งหลักพระพุทธศาสนาขึ้นที่นั้น ก็สุวรรณภูมิในที่นี้ได้แก่ดินแดนตอนใดตอนหนึ่งในแหลมอินโดจีนนี่เอง...เข้าใจว่าน่าจะได้แก่บริเวณตั้งแต่ตอนใต้ของพม่าเดียวนี้ ตลอดลงมาถึงภาคกลางของประเทศไทย มีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐม เนื่องด้วยจังหวัดดังกล่าว ปรากฏซากโบราณสถานมากมาย ล้วนแต่ใหญ่โต สร้างตามคตินิยมเก่า ถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชก็มี เช่น พระสถูปพระปฐมเจดีย์องค์เดิม ซึ่งอยู่ภายในพระสถูปใหญ่ที่เห็นอยู่ในบัดนี้...[๑๖๓]

ดังนั้น เมื่อประเทศไทยรับเอาพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันแล้ว ยังได้รับเอาวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการบูชาของอินเดียมาด้วย โดยยึดเอาพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า มีการกราบไหว้บูชา สวดคาถาอัญเชิญ เป็นต้น เพราะเชื่อว่าเป็นมงคลอันสูงสุด ด้วยเหตุที่ชาวพุทธในสมัยนั้นนับถือพระบรมสารีริกธาตุเป็นสำคัญ เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายไปถึงสถานที่ใด ก็จะนิยมสร้างพระสถูปเจดีย์ไว้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุด้วย

จึงกล่าวได้ว่า พระบรมสารีริกธาตุที่เข้ามาสู่เมืองสยามในครั้งแรกที่สุดนั้น คงบรรจุอยู่ที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม อย่างที่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีเชื่อว่า "พระปฐมเจดีย์เป็นสถูปองค์แรกที่สร้างขึ้นก่อนองค์ใดในประเทศแถบนี้ เป็นศิลปกรรม

---

[๑๖๓]เสถียร โพธินันทะ, **ภูมิประวัติพุทธศาสนา**. (กรุงเทพมหานคร : โพธิสามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑-๓.

แบบเดียวกับที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดให้สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ในประเทศอินเดีย...สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ"[๑๖๔]

ต่อมาในสมัยของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๓–๒๓๖๐) ได้มีการทำศาสนสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลังกาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยพระสังฆราชในเมืองลังกาให้พระสงฆ์เชิญพระบรมสารีริกธาตุกับต้นโพธิ์จากลังกา เข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งในสมัยนั้นลังกาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ พระองค์ทรงปริวิตกว่าพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปจะเสื่อมลง จึงเลือกพระสงฆ์ ๗ รูป มีอาจารย์ดี กับอาจารย์เทพเป็นหัวหน้า ให้ไปสืบพระพุทธศาสนาถึงลังกา เมื่อคณะทูตนี้กลับมา ได้มีพระสงฆ์จากลังกาติดตามมาด้วย ดังนั้น จึงทำให้ประเทศไทยกับประเทศศรีลังกามีสายสัมพันธ์ทางศาสนาสืบมาจนถึงปัจจุบัน[๑๖๕]

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ นายวิลเลี่ยม แคลคัสตัน เปปเป ชาวอังกฤษที่มาอยู่ในอินเดียได้ขุดดินในที่ของตน ปรากฏพบสถูปโบราณหักพักจมอยู่ภายใต้เนินดินนั้น ที่ตำบลปิปราห์วะทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองพัสติ ใกล้พรมแดนประเทศเนปาลราว ๑ กิโลเมตร เมื่อขุดรื้อดินอิฐหินออกหมดแล้ว ก็พบกระดูกที่อยู่ภายในโกศบ้าง นอกโกศบ้าง[๑๖๖] ที่ฝาผอบมีจารึกของศากยราชเป็นอักษรพราหมี และ ดร.ยี บือห์ เลอร์ อ่านและแปลว่า

บรรทัดที่ ๑ -**ยะสะลาละ นิธิเน พธะสะ ภะคะวะตะ สะกิยะนะ สุกิติภะ**

บรรทัดที่ ๒ -**ตินํ สะภะคินีกะนะ สะปุตะทะละนะ**

ซึ่งปรากฏว่า คำบางคำไม่สมบูรณ์จึงได้เพิ่มเติมให้สมบูรณ์ รวมความว่า "**อิยะสะลิละ นิธะเน พุทธะสะ ภะคะวะตะสะ สากิยานะ สุกิติภาตีนํ สะภะคินิกานะ สะปุตะทาลานะ**" แปลว่า ที่บรรจุพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้านี้ เป็นของศากยราชสุกิติ

---

[๑๖๔]วิทยา ประทุมธารารัตน์และคณะ, หน้า ๑๒๔–๑๒๕.

[๑๖๕] ชัชวาล ศรีจันทรโคตร,ผศ., **พระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, หน้า ๔๘.

[๑๖๖] เจริญ ตันมหาพราน, **พระบรมธาตุกรุงสยาม**, หน้า ๔๗.

กับพระภาตา พร้อมทั้งพระภคินี พระโอรส และพระชายา สร้างขึ้นอุทิศถวายไว้ และคำจารึกนี้ โปรเฟสเซอร์ ไรส เดวิดส์ ตรวจแล้วตรงกับบาลี ดังนี้ **"อิทํ สริรปธานํ พุทฺธสฺส ภควโต สากิยานํ สุกิติภาติกานํ สภคินีนํ สปุตฺตทารานํ"**[๖๗]

ครั้นต่อมา นายเวลานัน มารควิสเคอร์ซัน ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นอุปราชครองประเทศอินเดีย ซึ่งเคยเข้ามากรุงเทพฯ และคุ้นเคยกับรัชกาลที่ ๕ มาก่อน เห็นว่าพระสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นพระอัฐิและอังคารนั้น เป็นของที่นับถือศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนิกชน รัฐบาลอินเดียมีความประสงค์ทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๕ และให้ฝ่ายไทยส่งผู้แทนไปรับ เพราะเห็นว่าทรงเป็นมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นพุทธศาสนูปถัมภกอยู่เพียงพระองค์เดียวในขณะนั้น จึงขอให้รัชกาลที่ ๕ มีพระบรมราชวินิจฉัยแบ่งพระสารีริกธาตุแก่ประเทศที่สมควรจะได้รับ พร้อมกับเสนอว่า

> พวกพุทธศาสนิกชนเมืองพม่าและลังกา ควรจะได้รับส่วนแบ่งด้วย รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชหฤทัยยินดีในการรับเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุขุมนัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช เป็นผู้ออกไปรับพระบรมสารีริกธาตุ ณ ประเทศอินเดีย โดยเริ่มออกเดินทางจากกรุงเทพฯ วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๑ ถึงกัลกัตตาวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ปีเดียวกัน ครั้นถึงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ปีเดียวกัน พระยาสุขุมนัยวินิต รับมอบพระสารีริกธาตุ และเดินทางกลับในวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ เชิญพระสารีริกธาตุผ่านเมืองตรัง พัทลุง สงขลา แต่ละเมืองมีประชาชนมาเข้าร่วมขบวนแห่พระสารีริกธาตุและสักการบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน และแก้วแหวนเงินทองมากมาย แสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาของ

---

[๖๗] นางส่งศรี ประพัฒน์ทอง และคณะ, **พระบรมสารีริกธาตุ**, กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากสาธารณรัฐอินเดียมาประดิษฐานในราชอาณาจักรไทยเป็นการชั่วคราว ระหว่างวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๙ ถึงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐. (กรุงเทพฯ : อมรินพริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด,๒๕๓๙), หน้า ๔๔-๔๕.

ประชาชน ต่อจากนั้นพระยาสุขุมนัยวินิต ได้เชิญพระสารีริกธาตุถึงเมืองสมุทรปราการ รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้เตรียมรับพระสารีริกธาตุจากพระยาสุขุมนัยวินิต นำไปประดิษฐานในวิหารเกาะพระสมุทรเจดีย์ จัดการฉลอง ๓ วัน วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ เชิญพระสารีริกธาตุถึงกรุงเทพฯ[๖๘]

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า นอกจากพระบรมสารีริกธาตุเข้ามาสู่ประเทศไทย ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช และสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแล้ว ยังมีปกรากฏในสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๐ พระเจ้ากรุงสิงหลในเกาะลังกา ได้ถวายพระเขี้ยวแก้วจำลอง เป็นราชบรรณาการแก่รัชกาลที่ ๕ และพระองค์ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุที่เก็บรักษาไว้ในพระบรมมหาราชวังมาบรรจุไว้ที่ พระบรมบรรพต (ภูเขาทอง) วัดสระเกศ (ในสมัยพระธรรมทานาจารย์ (จุ่น) เป็นเจ้าอาวาส ) เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการบูชา

ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๔๔๒ รัฐบาลอังกฤษในฐานะเจ้าอาณานิคมของอินเดียได้ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวคราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ เพราะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา และเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภกในขณะนั้น

หลังจากพระองค์เสด็จนิวัติสู่พระนคร ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นหัวหน้าคณะเดินทางออกไปรับมอบพระธาตุนั้นจากเจ้าหน้าที่รัฐบาลอินเดียในพ.ศ. ๒๔๔๒[๖๙] และครั้งนั้นพวกที่นับถือพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ คือ ญี่ปุ่น พม่า ลังกา

---

[๖๘] วิทยา วงศ์วิวัฒน์, "พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการบำรุงพระพุทธศาสนา", **วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) ๒๕๒๔.

[๖๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

และประเทศไซบีเรีย ต่างก็ได้ส่งทูตเข้ามาทูลขอพระบรมสารีริกธาตุ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไปตามประสงค์ ส่วนพระบรมธาตุที่เหลือนั้นโปรดให้สร้างพระเจดีย์ทองสัมฤทธิ์เป็นที่บรรจุ แล้วโปรดให้ประกอบพระราชพิธีบรรจุในพระเจดีย์ บนยอดบรมบรรพต ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๒[๑๗๐]

จึงถือว่า พระบรมบรรพตหรือภูเขาทองนี้ จัดเป็นพุทธเจดีย์ เป็นปูชนียสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่ง เป็นสมบัติอันทรงคุณค่าของชาติอีกด้วย เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนที่มาจากแดนพุทธภูมิโดยตรง[๑๗๑] และวัดสระเกศเองก็เป็นวัดที่มีความสำคัญทั้งในด้านวัตถุและจิตใจของพุทธศาสนิกชนที่ได้มากราบไหว้บูชาพระบรมสารีริกธาตุซึ่งทางวัดจัดเป็นประเพณีประจำปี มาตราบเท่าทุกวันนี้

## ๓.๒ คติความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกาตุในสังคมไทย

ความเชื่ออาจเกิดจากแรงศรัทธาหรือประสบการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติ สำหรับความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์แห่งองค์พระบรมสารีริกธาตุนี้ สันนิษฐานว่ามีจริงเพราะมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ซึ่งปรากฏในพงศาวดารและจดหมายเหตุของไทย โดยแยกประเภทได้ ดังนี้

### ๓.๒.๑ ความเชื่อของพระมหากษัตริย์ไทย

(๑) **พระเจ้าอาทิตย์** ผู้ครองนครหริภุญชัยในราว พ.ศ. ๑๕๙๐ ได้เห็นปาฏิหาริย์เมื่อคราวเสด็จประพาสวันหนึ่งถูกการักษาพระธาตุถ่ายมูลรดพระเศียร จึงรับสั่งให้จับกาตัวนั้นมา ออกอุบายให้เด็กทารกเรียนรู้ภาษากา ในที่สุดก็รู้ความจากกาว่ามีพระธาตุ

---

[๑๗๐] สมเด็จพระพุฒาจารย์. (เกี่ยว อุปเสโณ), **ประวัติวัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร**, (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑.

[๑๗๑] เจริญ ตันมหาพราน, **พระบรมธาตุกรุงสยาม**, หน้า ๕๒.

ตรงนั้น พระเจ้าอาทิตย์จึงอธิษฐานว่าถ้ามีพระธาตุอยู่จริงก็ขอให้แสดงปาฏิหาริย์ให้เห็นประจักษ์ ขณะนั้นผอบพระธาตุที่พระเจ้าอโศกทำไว้ก็ผุดสูงขึ้นประมาณ ๓ ศอก เปล่งฉัพพรรณรังสีลอยอยู่ในที่นั้น ทำให้เกิดปีติปราโมทย์ทั่วกัน ครั้นพระราชาและชาวเมืองลงมือขุดเพื่อจะย้ายไปไว้ที่อื่น ผอบพระธาตุนั้นก็กลับจมลงอีก เมื่อพระราชาอธิษฐานว่าจะสร้างพระธาตุเจดีย์ไว้ในที่เดิม จึงผุดขึ้นมาเปล่งฉัพพรรณรังสีอีกครั้งหนึ่ง พระเจ้าอาทิตย์จึงสร้างสถูปทรงปราสาทสูง ๑๒ ศอก มี ๔ เสา ๔ ประตู เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๗ พระธาตุเจดีย์องค์นี้คือพระธาตุหริภุญชัยในปัจจุบันนี้[๑๗๒]

(๒) **สมเด็จพระราเมศวร** เห็นพระธาตุปาฏิหาริย์ เมื่อ พ.ศ.๑๙๒๗ (จุลศักราช ๗๔๑ ปีชวด ฉศก) มีข้อความในพงศาวดารว่า

> ครั้งนั้น เสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมังคลาภิเษก เพลา ๑๐ ทุ่ม ทอดพระเนตรโดยฝ่ายทิศบูรพา เห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ เรียกปลัดวังให้เอาพระราชยานเสด็จออกไปให้เอาครุยปักษ์ขึ้นไว้ สถาปนาพระมหาธาตุนั้นสูง ๑๙ วา ยอดนพศูลสูง ๓ วา ชื่อวัดมหาธาตุ แล้วให้ทำพิธีประเวศพระนครแล้วเฉลิมพระราชมณเฑียร" ดังนี้[๑๗๓]

๓. **สมเด็จพระนเรศวรมหาราช** ทอดพระเนตรพระบรมสารีริกธาตุปาฏิหาริย์ ๔ ครั้ง ซึ่งปาฏิหาริย์ที่ปรากฏแต่ละครั้งนั้น เท่าผลมะพร้าวปอกบ้าง เท่าผลส้มเกลี้ยงบ้าง ดังนี้

> ครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๗ มีข้อความในพงศาวดารว่า "ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือนสามแรม ๖ ค่ำ ปีจุล ฉศก ศักราช ๙๓๖ เพลา ๑๑ ทุ่ม ๙ บาท กอปรด้วยเพชรฤกษ์ เสด็จทรงพระคชาธารพร้อมด้วยพยุหแสนยากร ทอดพระเนตรเห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์แต่บุรพทิศ ผ่านพระคชาธารไปในประจิมทิศ เท่าผลมะพร้าวปอกแล้ว จึง

---

[๑๗๒] ทองสืบ ศุภะมาร์ค, **ตำนานพระธาตุของพระพุทธเจ้าและพระสาวก**, หน้า ๒๘.

[๑๗๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

เสด็จยาตราทัพออกไปโดยประตูชัยเสน...(ครั้งที่เสด็จยาตราทัพไปกรุงหงษาวดี)

ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๗ มีข้อความในพงศาวดารว่า ครั้นวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ เพลา ๑๑ ทุ่ม ให้เอาพระคชาธารเข้าเทียบเกย ทอดพระเนตรเห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์มาแต่ประจิมทิศ ผ่านพระคชาธารไปข้างบูรพาทิศ จึงเสด็จพยุหยาตราทัพออกจากเมืองแครง พระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติ พระยารามและญาติโยมก็พากันโดยเสด็จ

ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๗ มีข้อความในพงศาวดารว่า ครั้นถึง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ เพลายัง ๒ บาทจะรุ่ง ให้เรียกช้างพระที่นั่งประทับเกย เห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์แต่ตะวันตก ผ่านช้างพระที่นั่งมาตะวันออก โดยทางจะเสด็จออกมานั้น เท่าผลมะพร้าวปอก ก็ยกทัพหลวงเสด็จคืนมาโดยทางน้ำขุ่น มาทางพิชัย เสด็จถึงเมืองพระพิษณุโลก ณ วันอังคาร เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ

ครั้งที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๗ ที่เมืองปาโมก ในวันอาทิตย์ เดือนยี่ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก...เวลา ๑๑ ทุ่ม ๓ บาท มีข้อความในพงศาวดารว่า เสด็จยังเกยคอยฤกษ์ ทอดพระเนตรเห็นพระบรมสารีริกธาตุปาฏิหาริย์ โชติช่วงมาเท่าผลส้มเกลี้ยง มาแต่ทักษิณทิศ เวียนเป็นทักษิณาวัฏแล้วเสด็จไปอุดรทิศ ทรงพระปีติซ่านไปทั่วพระองค์ ยกพระหัตถ์ถวายทัศนัขสโมธาน อธิษฐานสวัสดีมีชัยให้ชนะปรปักษ์ พระโหราธิบดีก็ให้ประโคมแตรสังข์ดุริยางค์ดนตรีพร้อมกัน ( ต่อมาอีก ๗ วัน จึงทรงทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาพม่า วันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ เวลาเที่ยง สมเด็จพระนเรศวรฟันพระมหาอุปราชาตายบนหลังช้าง จึงได้ชัยชนะสงครามครั้งนั้น)[๑๗๔]

---

[๑๗๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

(๔) **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** รัชกาลที่ ๖ ได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์ที่องค์พระปฐมเจดีย์ ๒ ครั้ง ดังนี้

ครั้งแรก เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๒ ขณะที่ทรงประทับแปรพระราชฐาน เพื่อฝึกซ้อมเสือป่าอยู่ที่พระราชวังสนามจันทร์ ได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์พระบรมสารีริกธาตุด้วยพระองค์เอง ดังความปรากฏในสำเนาพระราชหัตถเลขาซึ่งทูลเกล้าฯถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระราชบิดาว่า"ข้าพระพุทธเจ้าได้นั่งเล่นอยู่ที่เรือนสนามจันทร์ มีข้าราชการ และมหาดเล็กอยู่ด้วยกันเป็นอันมาก ได้เห็นองค์พระปฐมเจดีย์รัศมีสว่างพราวออกทั้งองค์ ดูประหนึ่งว่าองค์พระปฐมเจดีย์ด้านตะวันตก คือด้านที่เล็งตรงกับสนามจันทร์นั้นทาด้วยฟอสฟอรัสพราวเรือง ๆ ตั้งแต่ใต้คอระฆังลงมาหน่อยหนึ่ง ตลอดขึ้นไปจนยอดมงกุฎ แลยังซ้ำมีเป็นรัศมีพวยพุ่งสูงขึ้นไปอีกประมาณ ๓-๔ วา ปรากฏแก่ตาอยู่อย่างนี้ ๑๗ นาที แล้วรัศมีตอนใต้แต่ปล้องไฉนตลอดจนยอดก็ดับลงไปทันที เหลือสว่างอยู่แต่ตอนช่องมะหวดลงมาอีกสักไม่ถึงกึ่งนาที ก็ดับหายไปหมดมืดแม้จะมองแต่รูปองค์พระก็ไม่เห็นถนัด ข้าพระพุทธเจ้าได้นับผู้ที่ได้เห็นในขณะนั้น ตลอดจนทหารที่อยู่ยามสี่คนเป็นจำนวน ๖๙ คน"

ครั้งที่ ๒ เมื่อครั้งที่เสวยราชย์แล้ว ก็ทอดพระเนตรเห็นอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ.๒๔๕๗ ณ ที่ซึ่งโปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศไนยขึ้น (ปัจจุบันรื้อมาปลูกไว้บนชานชลาหน้าพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ) เป็นเวลากลางคืน เดือนมืด ดูเหมือนเป็นเดือนยี่ เมื่อประทับอยู่ที่พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ สนามจันทร์ แวดล้อมด้วยข้าราชพบริพาร ทหาร ตำรวจ และเสือป่า ประมาณ ๒๐๐ คนนอกจากบุคคลเหล่านี้จะได้เห็นแล้ว แม้ราษฎรที่อยู่รอบองค์พระปฐมเจดีย์ก็ได้เห็นปาฏิหาริย์ครั้งนี้เช่นเดียวกัน ปาฏิหาริย์ครั้งนี้ มีลักษณะคล้ายกับที่

เคยเห็นครั้งแรก คือมีแสงเรืองตั้งแต่ยอดนพศูลลงมาถึงฐานชั้นล่างและมีเส้นแสงสั้นยาวพุ่งออกจากองค์พระเจดีย์สลับกับสว่างขึ้นบ้าง หรี่ลงบ้างและค่อยๆจางหายไป[๑๗๕]

### ๒.๓.๒ ความเชื่อของบุคคลทั่วไป

ในส่วนที่ปรากฏแก่บุคคลทั่วไปนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่มีการบันทึกในส่วนที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล เพื่อสนับสนุนงานวิจัย ดังนี้

**(๑) ปรากฏแก่นายปรีดา** ซึ่งมีการเปิดเผยถึงการเสด็จมาแห่งองค์พระบรมสารีริกธาตุ ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับที่ ๘๓๘๐ วันพุธที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๓ ว่า

นายปรีดา ได้เล่าเหตุการณ์ให้ผู้สื่อข่าวฟังว่า เมื่อประมาณปี ๒๕๑๙ สังเกตว่าพระบรมสารีริกธาตุที่บูชาไว้นั้นเพิ่มมากขึ้น ต่อมาได้อธิษฐานว่า ถ้าเสด็จมามากๆ จะนำไปปดิษฐานไว้ตามวัดวาอารามทั่วไปเพื่อให้คนได้กราบไหว้บูชา ซึ่งปรากฏว่าพระบรมสารีริกธาตุได้เสด็จมามากมายดังกล่าว "ท่านจะเสด็จมามากในวันพระและวันโกน และที่เสด็จมามากตอนเดือนเมษายนที่ผ่านมา (คือ)เสด็จมาถึง ๒ บาตรแก้วใหญ่"...ต่อมา...ผู้สื่อข่าวได้เรียนถามเรื่องนี้จากสมเด็จพระญาณสังวร (สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก) ที่กุฏิวัดบวรนิเวศวิหาร บางลำพู กทม. สมเด็จพระญาณสังวรเผยว่า เรื่องที่เกิดขึ้นที่บ้านนายปรีดานั้นทราบเรื่องเป็นอย่างดี และเคยไปนมัสการมาแล้วด้วย "อาตมา เคยไปนมัสการครั้งหนึ่ง ที่ว่าเคยไปนั่งสมาธินั้นไม่ได้นั่ง เพียงแต่ฝากตลับกับบาตรแก้วไปไว้ที่บ้านนายปรีดา และก็ได้มาเป็นหมื่นองค์

ในประเด็นนี้ผู้สื่อข่าวทูลถามสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ถึงลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุว่าเป็นของพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่ พระองค์ตอบว่า "เท่าที่

---

[๑๗๕] สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ.. **พระปฐมเจดีย์ งานนมัสการพระปฐมเจดีย์ ปี๒๕๑๗**. (กรุงเทพฯ : ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๕๔–๕๗.

เคยเห็นมาในเมืองไทยลักษณะพระธาตุจะเหมือนกันหมด และที่ประเทศเนปาลให้มาก็คล้ายกัน ที่ประดิษฐานอยู่พระธาตุพนมก็มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้..."[๑๗๖] นี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแก่บุคคล

**(๒)ปรากฏแก่พระปลัดอำพล สุธีโร** ท่านได้เขียนลงในหนังสือธรรมรักษา ฉบับที่ ๘ ปีที่๒ สรุปได้ว่า

ในคืนวันที่ ๑ ตุลาคม ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๐ หลังทำวัตรเย็นแล้ว ท่านได้ไปเวียนเทียนรอบองค์พระสถูปเจดีย์ที่พุทธคยา ได้เห็นเงาองค์พระเจดีย์สองด้าน มองด้านทิศใต้เห็นหนึ่งเงา มองด้านทิศเหนือเห็นหนึ่งเงาชัดบ้างไม่ชัดบ้าง จนกระทั่งตอนเช้าวันเทโวโรหณะ คือวันออกพรรษา เมื่อปิดไฟก็ยังมองเห็นเงาปรากฏอยู่ โดยเฉพาะในคืนวันที่ ๕ ตุลาคม ได้เกิดเงาองค์เจดีย์เพียงองค์เดียวสูงขึ้นไปบนทองฟ้า เกิดหลังเที่ยงคืนจนถึงเช้า [๑๗๗] การเห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นลักษณะนี้ มีให้เห็นอยู่ ปรากฏเป็นข่าวบ้าง ไม่ปรากฏบ้าง เป็นความเชื่อและความศรัทธาของแต่ละบุคคล แม้แต่ในวรรณกรรมก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวปาฏิหาริย์เช่นกัน คือ

**(๓)ปรากฏแก่สุนทรภู่** ท่านสุนทรภู่ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับปาฏิหาริย์แห่งพระบรมธาตุไว้ในนิราศภูเขาทอง ตอนหนึ่งว่า

| | |
|---|---|
| พอกราบพระปะดอกปทุมชาติ | พบพระธาตุสถิตในเกสร |
| สมถวิลยินดีชุลีกร | ประคองช้อนเชิญองค์ลงนาวา |
| กับหนูพัดมัสการสำเร็จแล้ว | ใส่ขวดแก้ววางไว้ใกล้เกศา |
| มานอนกรุงรุ่งขึ้นจะบูชา | ไม่ปะตาต้นอกยิ่งตกใจ |

---

[๑๗๖] หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับที่ ๘๓๘๐ วันพุธที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๓ หน้า ๑๖, อ้างใน สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **พระเจดีย์ในลานนาไทย**, หน้า ๕-๖.

[๑๗๗] พระปลัดอำพล สุธีโร อ้างใน นิตยสารธรรมรักษา, **ประวัติและอภินิหาร พระสงฆ์และผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคม**. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๘ เดือนธันวาคม ๒๕๔๔–มกราคม ๒๕๔๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕),หน้า ๙–๑๒.

แสนเสียดายหมายจะชมบรมธาตุ ใจจะขาดคิดมาน้ำตาไหล
โอ้บุญน้อยลอยลับครรไลไกล เสียน้ำใจเจียนจะดิ้นสิ้นชีวัน
สุดจะอยู่ดูอื่นไม่ฝืนโศก กำเริบโรคร้อนฤทัยเฝ้าใฝ่ฝัน
พอตรู่ตรู่สุริย์ฉายขึ้นพรายพรรณ ให้ล่องวันหนึ่งมาถึงธานี..."[๑๗๘]

ข้อความตอนนี้ แสดงให้เห็นว่าท่านสุนทรภู่มีความเชื่อในเรื่องนี้เช่นกัน คือท่านได้เห็นพระบรมสารีริกธาตุเกิดความปีติยินดี แต่พอพระบรมฯอันตรธานหายไปเกิดความเศร้าโศกเสียใจ ว่าตัวเองไร้บุญวาสนาไม่มีโอกาสได้เชยชม เพราะคิดว่าถ้ามีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาชีวิตคงจะดีขึ้น กอปรกับช่วงนั้นท่านเที่ยวไปไหว้พระเจดีย์ตามสถานที่ต่างๆ มากมาย เพื่อความสบายใจ

ดังนั้น การที่พระบรมสารีริกธาตุแสดงปาฏิหาริย์เสด็จมาอยู่ในที่สักการบูชาก็ดี แสดงปาฏิหาริย์เป็นแสงสีในที่บูชาก็ดี แสดงปาฏิหาริย์เป็นดวงโชติช่วงผ่านไปให้เห็นก็ดี แสดงปาฏิหาริย์เสด็จไปเสียก็ดี มีผู้ได้ประสบพบเห็นอีกเป็นอันมาก อยู่ที่ความเชื่อและความศรัทธาของแต่ละบุคคล ผู้วิจัยเพียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่ปรากฏในอดีตและปัจจุบัน ว่าปรากฏการณ์เช่นนี้ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ เพื่อเป็นหลักฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนอื่นๆ ต่อไป

## ๓.๔ การปฏิบัติต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุ

### ๓.๔.๑ การสักการบูชา

การสักการบูชาของชาวพุทธที่มีความเชื่อในเรื่องนี้ ยังมีให้เห็นอยู่และยังปฏิบัติกันอยู่จากการได้ลงภาคสนามและการสังเกตการณ์ตามที่ต่างๆ ที่มีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ ทำให้เห็นรูปแบบการสักการบูชาในสถานที่แต่ละแห่งแตกต่างกันออกไป อย่างเช่นที่วัด

---

[๑๗๘] กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาคาร, ๒๕๑๘), หน้า ๑๖๐.

สระเกศที่ผู้วิจัยได้ไปสังเกตการณ์ในงานประเพณีไหว้พระบรมสารีริกธาตุ ประชาชนส่วนใหญ่จะนำดอกไม้ ธูปเทียนและแผ่นทอง เพื่อไปเวียนเทียนรอบองค์พระเจดีย์ เมื่อเวียนเสร็จแล้วก็นำแผ่นทองไปปิดที่องค์พระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

นอกจากการเฝ้าสังเกต ผู้วิจัยได้สอบถามประชาชนที่มาเที่ยวงานประเพณีนี้ส่วนใหญ่มาเพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุด้วยความเลื่อมใสจริงๆ และเพื่อรักษาประเพณีอันดีงามของไทยด้วย การเดินทางมานั้น มากันเป็นครอบครัว หรือไม่ก็ชักชวนเพื่อนมา โดยเฉลี่ยของผู้มาเวียนเทียนสักการบูชาองค์พระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ช่วงที่ผู้วิจัยออกภาคสนามนั้น (พ.ศ.๒๕๔๓) ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง ๑๕-๓๐ ปี และมีจำนวนมากด้วย อาจจะเป็นเพราะทางวัดจัดให้มีการออกร้านขายสินค้าด้วยก็เป็นได้ แต่ในวันปกติก็มีคนมาเวียนเทียนมากพอสมควร รวมถึงชาวต่างประเทศด้วย

อย่างไรก็ตาม เฉพาะแต่อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ของหอม และปัจจัย ๔ ต่อปูชนียบุคคล ปูชนียสถาน และปูชนียวัตถุ ได้แก่พระธาตุเจดีย์ ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ก็ดี พระธาตุต่างๆ ก็ดี ย่อมเป็นมหานิสงส์ คือ ให้ผลเป็นความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข ทั้งระดับโลกิยสุข และโลกุตรสุข อย่างนับประมาณมิได้[๑๗๙] การกราบไหว้พระสถูปที่บรรจุอัฏฐิธาตุของถูปารหบุคคล ๔ จำพวก ย่อมอำนวยประโยชน์ทำจิตใจให้ผ่องใส เมื่อชีวิตแตกดับไป ก็จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ แต่การกราบไหว้พระบรมสารีริกธาตุโดยเฉพาะ ถือเป็นพุทธบูชา นำมาซึ่งประโยชน์และความสุขตลอดกาลนาน[๑๘๐] แม้แต่การถอนหญ้าที่ขึ้นในลานพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ก็ยังได้รับอานิสงส์มากมาย ดังปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ภาคที่ ๗ ว่า

> ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลนั้น เราได้เป็นสังขพราหมณ์ เราได้ถอนหญ้าในลานพระเจดีย์ ของพระปัจเจกพุทธเจ้าเชื่อสุสิมะ ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงทำหนทาง ๘ โยชน์ให้ปราศจากตอ

---

[๑๗๙] วิทยา ประทุมธาราวัตน์ และคณะ, **พระบรมสารีริกธาตุ**, หน้า ๓๓๕-๓๓๙.

[๑๘๐] ธนิต อยู่โพธิ์, **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ**, หน้า ๕๘-๖๖.

และหนาม ทำให้สะอาดมีพื้นที่สม่ำเสมอ เราได้เกลี่ยทรายลงในลานพระเจดีย์นั้น ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงเกลี่ยทรายลงในหนทาง ๘ โยชน์แล้ว เราทำการบูชาด้วยดอกไม้ป่าที่พระสถูปนั้น ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงโปรยดอกไม้สีต่างๆ ลงในหนทาง ๘ โยชน์ น้ำในคงคาในที่มีประมาณโยชน์หนึ่งจึงดาดาษไปด้วยดอกประทุม ๕ สี เราได้ประพรมพื้นที่ในลานพระเจดีย์นั้น ด้วยน้ำในลักจั่น ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ฝนโบกขรพรรษจึงตกลงในเมืองไพศาลี เราได้ยกธงแผ่นผ้าขึ้นและผูกฉัตรไว้บนพระเจดีย์นั้น ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ห้องจักรวาลทั้งสิ้น จึงเป็นราวกะว่ามีมหรสพเป็นอันเดียวกัน ด้วยธงชัย ธงแผ่นผ้า และฉัตรซ้อนๆ กันเป็นต้น ตลอดถึงอกนิฏฐภพ ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุดังนี้แล บูชาสักการะนั่นเกิดขึ้นแก่เรา ด้วยพุทธานุภาพก็หาไม่ เกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งนาคเทวดาและพรหม ก็หาไม่ แต่ว่าเกิดขึ้น ด้วยอานุภาพแห่งการบริจาคมีประมาณน้อย ในอดีตกาล ดังนี้[๙๑]

ในสังคมไทย คนที่มีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชานั้น ส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ บำเพ็ญทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา อยู่เป็นประจำ และวิธีการได้มานั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอในบทก่อนแล้ว ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้สอบถามผู้ที่มีพระบรมสารีริกธาตุ คือ คุณนงลักษณ์ ว่องสาคร[๙๒] ซึ่งมีหลายองค์ ได้ถามถึงการได้มา และเขาเล่าให้ฟังว่าเพียงแต่หมั่นประพฤติปฏิบัติ และสวดคาถาอัญเชิญ พระบรมสารีริกธาตุก็เสด็จมาสู่สถานที่บูชา และในภาชนะที่เราตระเตรียมไว้ (ผอบ) เมื่อวิเคราะห์ตามข้อมูลที่ได้มา ก็ตรงกับคำบอกเล่า เพราะในปัจจุบันยังมีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุตามสถานที่ต่างๆ ที่ได้ก่อสร้างพระเจดีย์ไว้

---

[๙๑] พุทธโฆษาจารย์, **ธมฺมปทฏฺฐกถา (สตฺตโม ภาโค)**, หน้า ๙๖-๙๗; **พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๗** พิมพ์ครั้งที่ ๑๓/๒๕๓๕ (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๕), หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

[๙๒] สัมภาษณ์ นงลักษณ์ ว่องสาคร, เมื่อ ๑๓ เมษายน ๒๕๔๓.

### ๓.๔.๒ การสวดคาถาอัญเชิญ

การสวดคาถาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ เป็นการปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธ ยังให้ความสำคัญและรักษาสืบต่อมา ดังจะเห็นได้จากตามพระสถูปเจดีย์ในสถานที่ต่าง ๆ จะมีการจารึกคาถาบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุของพระอรหันต์ ไว้ประจำองค์พระสถูปเจดีย์นั้นๆ ดังนั้น จึงมีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรบ้าง เขียนเป็นตำราบ้าง เขียนเป็นคาถาบ้าง ให้ชาวพุทธที่เคารพนับถือนำไปสวดบูชาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อความเป็นสิริมงคล และเพื่อความเจริญรุ่งเรือง ดังที่โบราณจารย์ได้ประพันธ์ไว้ ดังนี้

**(๑) คาถานมัสการพระเขี้ยวแก้ว**

**บทที่ ๑**

เอโก ทาโฐ ติทสปุเร เอโก นาคปุเร อหุ
เอโก คนฺธารวิสเย เอโก สีหลทีปเก
อิเม จตูสุ ฐาเนสุ สตฺถุ ทาฐา ปติฏฺฐิตา
ปูชิตา นรเทเวหิ อหํ วนฺทามิ ธาตุโย ฯ

แปลความว่า

พระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่ง อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่ง อยู่ในนาคปุระ (เมืองพญานาค) พระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่ง อยู่ในแคว้นคันธาระ พระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่ง อยู่ในเกาะสิงหฬ (ลังกา) พระเขี้ยวแก้วของพระบรมศาสดาเหล่านี้ประดิษฐานอยู่ในที่ ๔ แห่ง มนุษย์และเทวดาทั้งหลายพากันกราบไหว้บูชา ข้าพเจ้าขอกราบนมัสการพระฑาฐธาตุทั้งหลายนั้น

**บทที่ ๒**

อุทฺธํ ทกฺขิณทาฐญฺจ ตาวตึเส ปติฏฺฐิตํ
อโธ ทกฺขิณฑาฐญฺจ สีหลทีเป ปติฏฺฐิตํ
วามฑาฐญฺจ อุทฺธมฺปิ คนฺธารรฏฺเฐ ปติฏฺฐิตํ
วามฑาฐญฺจ อโธปิ ปาตาลเก ปติฏฺฐิตํ
ปูชิตา นรเทเวหิ อหํ วนฺทามิ ธาตุโย ฯ

แปลความว่า

พระเขี้ยวแก้วข้างขวาเบื้องบน ประดิษฐานอยู่ในดาวดึงส์ พระเขี้ยวแก้วข้างขวาเบื้องล่าง ประดิษฐานอยู่ในเกาะสิงหฬ พระเขี้ยวแก้วข้างซ้ายเบื้องบน ประดิษฐานอยู่ในแคว้นคันธาระ พระเขี้ยวแก้วเบื้องล่าง ประดิษฐานอยู่ในเมืองบาดาล มนุษย์และเทวดาทั้งหลายต่างพากันกราบไหว้บูชาข้าพเจ้าขอกราบนมัสการพระทาฒธาตุทั้งหลายนั้น

(๒) **คำนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ** (ในพระสถูป ๘ แห่ง ในชมพูทวีป)

มหาโคตมสมฺพุทฺโธ กุสินาราย นิพฺพุโต
ธาตุวิตฺถารกํ กตฺวา เตสุ เตสุ วิเสสโต
อุณฺหิเส จตฺโร ฑาฐา อกฺขกา เทฺว จ สตฺตมา
อสมฺภินฺนา จ ตา สตฺต เสสา ภินฺนา จ ธาตุโย
มหนฺตา ปญฺจ นาฬี จ มชฺฌิมา จ ฉ นาฬิกา
ขุทฺทกา ปญฺจ นาฬี จ สมฺภินฺนา ติวิธา มตา
มหนฺตา ภินฺนมุคฺคา จ มชฺฌิมา ภินฺนตณฺฑุลา
ขุทฺทกา สาสปมุตฺตา เอวํ ธาตุปมาณิกา
มหนฺตา สุวณฺณวณฺณา เอวํ วณฺณาปิ ธาตุโย
เอโก ถูโป ราชคเห เอโก เวสาลิยา อหุ
เอโก กปิลวตฺถุสมึ เอโก จ อลฺลกปฺปเก
เอโก จ รามคามสฺมึ เอโก จ เวฏฺฐทีปเก
เอโก ปาเวยฺยเก มลฺเล เอโก จ กุสินารเก
เอเต สารีริกา ถูปา ชมฺพุทีเป ปติฏฺฐิตา
ปูชิตา นรเทเวหิ อหํ วนฺทามิ ธาตุโย.

แปลความว่า

พระโคดมบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ณ เมืองกุสินารา ได้ทำให้พระบรมสารีริกธาตุแผ่กระจายไปโดยเฉพาะในสถานที่ทั้งหลายนั้นๆ พระสรีรธาตุที่ไม่

กระจัดกระจายมี ๗ องค์ คือ พระอุณหิส ๑ พระเขี้ยวแก้ว ๔ และพระรากขวัญ ๒ เป็นคำรบ ๗ นอกนั้น เป็นพระสรีรธาตุที่กระจัดกระจาย มี ๓ ชนิด คือ ขนาดใหญ่มี ๕ ทะนาน ขนาดกลางมี ๖ ทะนาน และขนาดเล็กมี ๕ ทะนาน (รวม ๑๖ ทะนาน) ขนาดใหญ่เท่าเมล็ดถั่วเขียวผ่าซีก ขนาดกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหักกลาง ขนาดเล็กประมาณเมล็ดพรรณผักกาด ประมาณของพระสรีรธาตุเป็นอย่างนี้ พระสรีรธาตุขนาดใหญ่มีสีเหมือนทอง พระสรีรธาตุทั้งหลายมีสีวรรณะอย่างนี้ พระสถูปบรรจุพระสรีรธาตุประดิษฐานอยู่ในนครราชคฤห์ สถูป ๑ ในนครเวสาลี สถูป ๑ ในนครกบิลพัสดุ์ สถูป ๑ ในแคว้นอัลลกัปปกะ สถูป ๑ ในรามคาม สถูป ๑ ในแคว้นเวฏฐทีปกะ สถูป ๑ ในนครปาวาของกษัตริย์มัลละ สถูป ๑ ในนครกุสินารา สถูป ๑ พระสถูปบรรจุพระ

บรมสารีริกธาตุเหล่านี้ประดิษฐานอยู่ในชมพูทวีป มนุษย์และเทวดาทั้งหลายพากันกราบไหว้บูชา ข้าพเจ้าของกราบนมัสการพระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายนั้น

## (๓) คำนมัสการบูชา พระบรมสารีริกธาตุ ๘๔,๐๐๐ องค์

อฏฺฐารเส เทฺววสฺสสเต ธมฺมาโสโก ราชา อหุ
จตุราสีติสหสฺสา เจติยา จ การาปิตา
ปูชิตา นรเทเวหิ อหํ วนฺทามิ ธาตุโย ฯ

แปลความว่า

เมื่อพระพุทธศาสนายุกาลล่วงแล้ว ๒๑๘ มีพระราชาพระนามว่าธรรมาโศก ได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระธาตุไว้ ๘๔,๐๐๐ มนุษย์และเทวดาทั้งหลายต่างนมัสการบูชา ข้าพเจ้าขอกราบนมัสการพระธาตุทั้งหลายนั้นฯ

### (๔) คาถาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ

ให้หาขันสัมฤทธิ์หนึ่งขัน ตั้งไว้ ณ ที่บูชาพระ ผู้ที่จะเชิญเสด็จพระบรมสารีริกธาตุ ให้นั่งลงตรงหน้าที่บูชา ปูผ้าขาวหนึ่งผืน ทำเป็นผ้าสันถัดรองนั่ง แล้วบริกรรมด้วยคาถาดังนี้

อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สรณํ คโตสฺมิ มหนฺตา ภินฺนมุคฺคา มชฺฌิมา ภินฺนตณฺฑุลา ขุทฺทกา สาสปมตฺตา เอวํ ธาตุโย สพฺพฏฺฐาเน อาคจฺฉนฺตุ สีเส เม ปตนฺตุ. แปลว่า ตั้งแต่นี้ไป ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์เป็นที่พึ่งจนตลอดชีวิต พระบรมสารีริกธาตุขนาดใหญ่มีลักษณะคล้ายเมล็ดถั่วแตก ขนาดกลางมีลักษณะคล้ายข้าวสารหัก ขนาดเล็กมีลักษณะคล้ายเมล็ดผักกาด พระบรมสารีริกธาตุดังกล่าวมานี้มีประดิษฐานอยู่ในที่สถานที่หลายแห่ง ขออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเหล่านั้น จงเสด็จมาประดิษฐาน ณ ที่ ศีรษะของข้าพเจ้า หรือบริกรรมดังต่อไปนี้ว่า

อิติปิโส วิเสเสอิ อิเสเส พุทธะนาเมอิ
อิเมนา พุทธะตังโสอิ อิโสตัง พุทธะปิติอิฯ

หรือบริกรรมบูชาด้วยคำนมัสการอื่นใดดังกล่าวต่อไปซึ่งเชื่อกันว่า เมื่อบูชาสักการะดังกล่าวแล้ว พระบรมสารีริกธาตุ จะเสด็จมาสู่สถานที่บูชาของท่านนั้นๆ ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดมีธาตุเจดีย์ขึ้นแพร่หลายในประเทศที่ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนา[๑๘๓]

### ๓.๔.๓ อานิสงส์การสักการบูชาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

อานิสงส์การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา สามารถเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า การบูชาพระบรมสารีริกธาตุนั้น มีอานิสงส์มากแก่ผู้ปฏิบัติและบูชาด้วยจิตเลื่อมใสและด้วยใจศรัทธา ดังตัวอย่างที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังนี้

---

[๑๘๓] พระศรีวิสุทธิโสภณ, **คัมภีร์พระคาถา**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมคุณาภรณ์ (พุ่ม กิตฺติสาโร ป.ธ.๗) วัดพระนารายณ์มหาราช จังหวัดนครราชสีมา ๔ เมษายน ๒๕๓๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๕), หน้า ๘๖-๘๘.

**(๑) พระมหากัสสปเถระ**

พระมหากัสสปเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึงกล่าวว่า

ประชาชนพากันทำการบูชาพระผู้มีพระภาค
ผู้ศาสดาพระนามว่าปทุมุตตระ
ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้คงที่
ในเมื่อพระองค์ผู้ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก
ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว...

ข้าพเจ้าได้เชิญญาติมิตรมาประชุมกันแล้วได้กล่าวคำนี้ว่า
พระผู้มีพระภาคผู้มีความเพียรมากได้ปรินิพพานแล้ว
ขอเชิญพวกเรามาทำการบูชาเถิด

ญาติมิตรของข้าพเจ้าเหล่านั้นรับคำแล้ว
ก็ทำให้ข้าพเจ้าเกิดความร่าเริงเป็นอย่างยิ่งว่า
พวกเราจักทำการสั่งสมบุญ
ในพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก

ข้าพเจ้าได้ช่วยกันสร้างอัคฆิยเจดีย์
เป็นเจดีย์ที่สร้างอย่างดี สูง ๑๐๐ ศอก กว้าง ๑๕๐ ศอก
เป็นดังวิมานสูงเสียดฟ้า สั่งสมบุญไว้แล้ว

ข้าพเจ้าครั้นสร้างอัคฆิยเจดีย์ ซึ่งงดงามด้วยแนวต้นตาล
ไว้ใกล้สถานที่ที่ทำการบูชาเจดีย์นั้นแล้ว
ทำจิตของตนให้เลื่อมใส บูชาเจดีย์อันสูงสุด...

ข้าพเจ้าทำจิตให้เลื่อมใสในห้องบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น
สร้างกุศลเป็นอันมากแล้วระลึกถึงบุพกรรมแล้ว
จึงไปเกิดยังสวรรค์ชั้นไตรทิพย์...

คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘
และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้ว
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล[๑๘๔]

---

[๑๘๔] ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๙๘-๔๒๐/๖๒-๖๔.

### (๒) พระธาตุปูชกเถระ

พระธาตุปูชกเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึงกล่าวว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นที่พึ่งของโลก พระนามว่าสิทธัตถะ
ทรงเป็นนรชนผู้สูงสุด เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
ข้าพเจ้าได้พระธาตุองค์หนึ่งของพระผู้มีพระภาค
ผู้เป็นจอมแห่งเทวดาและมนุษย์ ผู้คงที่

ข้าพเจ้าได้เก็บพระธาตุของพระพุทธเจ้า
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งดวงพระอาทิตย์นั้นไว้บูชาตลอด ๕ ปี
เหมือนบำรุงพระองค์ผู้ทรงเป็นผู้สูงสุดซึ่งยังทรงพระชนม์อยู่

ในกัปที่ ๙๔ นับจากกัปนี้ไป
ข้าพเจ้าได้บูชาพระธาตุไว้
จึงไม่รู้จักทุคติเลย
นี้เป็นผลแห่งการบำรุงพระธาตุ

คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘
และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้ว
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล[๑๘๕]

### (๓) พระสุธาปิณฑิยเถระ

กุลบุตรผู้หนึ่ง ได้บำเพ็ญกุศลไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ก่อสร้างบุญอยู่ในภพนั้นๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ บังเกิดในเรือนของสกุล เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ ไม่อาจทำบุญได้ต่อเมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ได้ใส่ปูนขาวก้อนหนึ่งลงในระหว่างแผ่นอิฐทั้ง ๒ ในเมื่อมหาชนพากันทำห้องสำหรับบรรจุพระเจติยธาตุของพระองค์ ด้วยบุญกรรมนั้น เขาได้ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษยโลกนั้นเองสิ้น ๙๔ กัป ในพุทธุปบาทกาลนี้บังเกิดในเรือนแห่งสกุลหนึ่งรู้เดียงสาแล้วเลื่อมใสใน

---

[๑๘๕] ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๓-๒๖/๔๑๑-๔๑๒.

พระศาสดา บวชไม่สู้นานนัก ก็ได้เป็นพระอรหันต์ ท่านปรากฏนามว่า "สุธาปิณฑิยเถระ" ท่านเมื่อจะประกาศความไม่ขาดสายแห่งความประพฤติในกาลก่อนของตน ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ใครๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชาปูชารหบุคคลทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้าหรือเหล่าพระสาวกผู้ล่วงธรรมเป็นเหตุให้เนิ่นช้า ข้ามโสกะและปริเทวะได้แล้วว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้

อนึ่งใครๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชาปูชารหบุคคลเหล่านั้น ผู้คงที่ ดับสนิทแล้ว หาภัยแต่ที่ไหนมิได้ว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้

อนึ่ง บุคคลใดในโลกนี้ พึงครอบครองความเป็นใหญ่แห่งทวีปแม้ทั้ง ๔ ทรัพย์ทั้งสิ้นของบุคคลนั้นนั่น ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งการบูชานี้เลย ข้าพเจ้ามีใจเลื่อมใสได้ใส่ก้อนปูนขาวในระหว่างแผ่นอิฐ ในพระเจดีย์ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ ผู้เลิศกว่านรชน เพราะกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่รู้จักทุคติเลยตลอด ๙๔ กัป แต่ภัทรกัปนี้ นี่เป็นผลแห่งการปฏิสังขรณ์ ในกัปที่ ๓๐ แต่ภัทรกัป ข้าพเจ้าได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์นามว่า ปฏิสังขาร ผู้เพียบพร้อมด้วยรตนะ ๗ ประการ ถึง ๑๓ ครั้ง ธรรมเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าข้าพเจ้าก็ได้ทำแล้ว"[๑๘๖]

### (๔) พระปัจจุปัฏฐานสัญญกเถระ

พระปัจจุปัฏฐานสัญญกเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

---

[๑๘๖] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี ภาค ๑**. (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๘๖–๘๘.

เมื่อพระสุคตพระนามว่าอัตถทัสสี

เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้เกิดยังกำเนิดยักษ์และได้รับยศตามลำดับ...

สาวกนามว่าสาคร รู้ความดำริของข้าพเจ้าแล้ว

ท่านประสงค์จะช่วยเหลือข้าพเจ้า

จึงมายังสำนักของข้าพเจ้า

ท่านกล่าวว่า ท่านจะเศร้าโศกไปทำไมหนอ

อย่ากลัวเลย ท่านจงประพฤติธรรมเถิด ท่านผู้มีปัญญาดี

พระพุทธเจ้าทรงประทานวิชชาสมบัติแก่ชนทั้งปวงเนืองๆ ว่า

หากผู้ใด พึงบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ผู้ทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก ยังดำรงพระชนม์อยู่ก็ดี

พึงบูชาพระธาตุแม้ประมาณเท่าเมล็ดพันธ์ผักกาดของพระพุทธเจ้า

แม้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วก็ดี

เมื่อจิตที่เลื่อมใสของผู้นั้นเสมอกัน

บุญก็มีผลมากเสมอกัน

เพราะฉะนั้น ท่านจงสร้างสถูป

บูชาพระธาตุของพระชินเจ้าเถิด

ข้าพเจ้าได้ฟังคำพูดของท่านสาครแล้ว

ได้สร้างพระสถูป บำรุงพระสถูปชั้นเลิศของพระมุนีอยู่ ๕ ปี

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งเทวดาและมนุษย์

ผู้เจริญที่สุดในโลก ทรงองอาจกว่านรชน

ด้วยผลกรรมนั้น ข้าพระองค์จึงเสวยสมบัติ

ได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว...[๑๘๗]

---

[๑๘๗] ขุ.อป.(ไทย) ๓๒/๗๒-๗๙/ ๒๗๒-๒๗๓.

### (๕) นางเทพธิดาชื่อ โกสาตกี

เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งพระองค์ ทรงได้รับเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพาน ทรงทำพระสถูปและการฉลองพระสถูป อุบาสิกากรุงราชคฤห์คนหนึ่ง ชำระสรีระแต่เช้าตรู่ ถือดอกบวบขม ๔ ดอก ด้วยตั้งใจว่าจักบูชาพระสถูปของพระศาสดา มีใจอันอันกำลังศรัทธาให้ขะมักเขม้น ไม่ทันพิจารณาดูอันตรายในทาง ได้เดินมุ่งหน้าต่อพระสถูป

ขณะนั้น แม่โคลูกอ่อนวิ่งจู่มาโดยเร็ว เอาเขาขวิดนางให้ถึงความสิ้นชีพไป นางทำกาละในทันใดนั่นเอง แล้วบังเกิดในหมู่เทพธิดาชั้นดาวดึงส์ ปรากฏพร้อมกับรถ ในท่ามกลางบริวารของท้าวสักกเทวราชผู้กำลังเสด็จไปเพื่อทรงกรีฑาในพระอุทยาน ท้าวสักกะ ทอดพระเนตรเห็นนางแล้ว เมื่อจะทรงถามได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

นางผู้เจริญ ผู้มีภูษาเหลือง ธงเหลือง ประดับด้วยเครื่องอลังการเหลือง มีองค์ลูบไล้ด้วยจันทร์เหลือง ทักทรงดอกอุบลเหลือง มีปราสาทและที่ไสยาสน์เหลือง ที่นั่งเหลือง โภชนะเหลือง ฉัตรเหลือง ม้าเหลือง รถเหลือง พัดเหลือง ในภพมนุษย์ในกาลก่อน เธอได้ทำกรรมอะไร? แม่เทพธิดา เธออันฉันถามแล้วจงบอก นี้เป็นผลแห่งกรรมอะไร

ลำดับนั้น เทพธิดานั้น เมื่อจะทูลท้าวเธอ จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บวบขมชนิดเถา มีรสขม ใครๆ ไม่ปรารถนามีอยู่ หม่อมฉันมีใจเลื่อมใสได้นำเอาบวบขมนั้น ๔ ดอก ไปบูชาพระสถูป เจาะจงพระสรีระของพระศาสดา เพราะหม่อมฉันกำลังมีใจไปถึงองค์พระศาสดานั้น (พระบรมสารีริกธาตุของพระศาสดาในพระสถูป) ไม่ทันตรวจดูทางของแม่โคนั้น ทันใดนั้นแม่โคได้ขวิดหม่อมฉันผู้มีฉันทะในใจยังไม่ถึงพระสถูป ถ้าหม่อมฉันพึงก่อสร้างบุญนั้นไซร้ สมบัติจะพึงมียิ่งกว่านั้นแน่นอน ข้าแต่ท้าวมฆวานจอมเทพ เทพกุญชร ก็ด้วยกรรมนั้น หม่อมฉันจึงละร่างมนุษย์มาสู่ความเป็นสหายแห่งพระองค์

ท้าวสักกะ ทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่หมู่เทพมีมาคลีเทพบุตรเป็นประมุขได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

มาตลี เชิญท่านดูผลกรรมอันวิจิตร น่าอัศจรรย์นี้ ไทยธรรมแม้น้อยอันบุคคลทำแล้ว บุญกลับมีผลมาก เมื่อจิตเลื่อมใสในพระตถาคตสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือในพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทักษิณา ชื่อว่าน้อย ไม่มีเลย มาเถิด มาตลี แม้พวกเราก็จะฉลองพระธาตุของพระตถาคตเจ้าให้ยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะการสั่งสมบุญทั้งหลายนำสุขมาให้ แม้เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ก็ดี นิพพานแล้วก็ดี เมื่อจิตสม่ำเสมอ เหตุว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีการตั้งความปรารถนาแห่งใจเป็นเหตุ ย่อมไปสู่สุคติ ทายกทั้งหลายทำสักการะในพระตถาคตเหล่าใด แล้วไปสู่สวรรค์ พระตถาคตเหล่านั้นทรงอุบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากหนอ[๑๘๘]

## ๓.๔ อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุที่มีต่อสังคมไทย

### ๓.๔.๑ ด้านศิลปกรรม , สถาปัตยกรรม

ศิลปกรรมนั้น ภารดี มหาขันธ์ ได้นิยามความหมายของศิลปกรรมไว้ว่า หมายถึง ผลงานของมนุษย์ที่สร้างสรรค์ออกมาเพื่อให้เกิดความสวยงาม ด้วยความพึงพอใจของมนุษย์ที่ผลิตผลงานนั้นๆ ด้วยเหตุนี้ศิลปกรรมไทยจึงหมายถึงงานที่ช่างศิลป์ไทยสร้างขึ้นโดยแสดงออกให้เห็นว่ามีรูปแบบ และคุณลักษณะที่เด่นชัดไม่ซ้ำกับงานศิลปกรรมของชนชาติอื่นที่ได้ทำขึ้นมาก่อน หรือสร้างขึ้นในช่วงสมัยเดียวกัน[๑๘๙]

นอกจากนั้น พุทธศิลปะทุกชนิดที่เกิดขึ้นด้วยความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาจนเกิดศิลปกรรมมากมายในสังคมไทยก็คงจะมาจากความเชื่อเรื่องที่จะสร้างสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั่นเอง ดังที่พระมหามนตรี วลลโภ ได้พูดถึงพุทธศิลปะว่า ได้แก่ศิลปะทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และหมายถึงงานศิลปะที่สร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมาย

---

[๑๘๘] สิริมังคลาจารย์, **มังคลัตถทีปนี ภาค ๑**, หน้า ๖๒ - ๖๖.

[๑๘๙] ยุวดี ฉิมพันธ์. เอกสารรายงาน เรื่องวัฒนธรรมด้านศิลปกรรม นำเสนอ อาจารย์ปิ่นทอง ใจสุทธิ สถาบันราชภัฏสมเด็จเจ้าพระยา.

ทางพระพุทธศาสนาทางใดทางหนึ่งเป็นต้นว่าพระพุทธรูป (พระเจดีย์และพระสถูป เป็นต้น) อันเป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสมมติให้เป็นเสมือนหนึ่งเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า[๑๙๐] แม้แต่ผลงานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ ที่ได้พยายามสร้างขึ้นด้วยแรงกายและกำลังความคิด โดยประสงค์จะให้เป็นเครื่องบูชาหรือเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความระลึกถึงพระพุทธเจ้า และทำให้เกิดศิลปกรรมเพื่อเป็นสื่อศรัทธาที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรมจากศาสน-สถานและศาสนวัตถุที่มีการสร้างสรรค์เอาไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในพระพุทธศาสนา ในงานศิลปะตามที่ปรากฏหลักฐานเป็นเครื่องยืนยันแล้วนั้น จะพบได้ว่าบรรดาศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานนั้นมีความผูกพันอยู่กับคติหรือศาสนาที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนเพราะผลงานศิลปะที่ทำขึ้นมาเพื่อรับใช้ศาสนา

เพราะแรงศรัทธาที่มีต่อพระบรมสารีริกธาตุ จึงทำให้พระพุทธศาสนาเต็มไปด้วยพระเจดีย์และสถูปมากมาย ซึ่งได้กลายเป็นสิ่งก่อให้เกิดศรัทธาเป็นพิเศษสำหรับพุทธศาสนิกชนในปัจจุบัน ที่เป็นเช่นนี้ เพราะประชาชนมีความเคารพในพระพุทธเจ้า โดยถวายทาน บำรุงวัด สร้างโบสถ์และพระเจดีย์ขึ้นไว้เป็นพุทธานุสรณ์[๑๙๑]

ดังนั้น ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ จึงถือได้ว่ามีอิทธิพลทำให้เกิดรูปแบบศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์หรือสถูป ไม่ว่าในด้านภาพวาดหรือไม่ก็ลักษณะของรูปทรง ซึ่งมาจากแนวคิดในการสร้างที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่าชาวพุทธยังมีศรัทธาต่อพระองค์อย่างมั่นคง และเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ระลึกและอนุรักษ์ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ที่บรรพบุรุษได้รักษาและสืบทอดต่อๆกันมา ดังหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ทรงกล่าวว่า “ศิลปสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทยส่วนใหญ่เกี่ยวกับศิลปทางศาสนาทั้งสิ้น...”[๑๙๒] เพราะความเคารพและศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้สะท้อนออกมาในรูปของประดิษฐกรรมต่างๆ ทั้งวรรณกรรมและศิลปกรรม

---

[๑๙๐] พระมหามนตรี วลฺลโภ, **อิทธิพลของวัตถุมงคล ที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน**, หน้า ๖๙.

[๑๙๑] เอ็ดเวอร์ด โคนซ์, พุทธศาสนประวัติสังเขป, หน้า ๔๓–๔๖.

[๑๙๒] อ้างใน ปิ่นนาถ (นิโครธา) บุนนาค. หน้า ๒๓๗.

**ด้านศิลปกรรม** พอสรุปได้ดังนี้

(๑) ศิลปกรรมไทยเป็นศิลปะอุดมคติ (Idealestic Arts) เป็นลักษณะศิลปะที่มีแบบอย่างความคิดคำนึงโดยเฉพาะซึ่งแตกต่างออกไปจากความเป็นจริง การศึกษาศิลปกรรมไทยจึงต้องใช้ภูมิปัญญา และพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อถือและค่านิยมของคนไทยประกอบด้วย จึงมีผู้กล่าวว่าศิลปกรรมไทยเป็นเครื่องแสดงถึงวัฒนธรรมที่สมบูรณ์สูงส่งเป็นมรดกทางอารยธรรมที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้

(๒) ศิลปกรรมไทยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของกลุ่มชนบ้านเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความเจริญในด้านเทคโนโลยีและอื่นๆ ของบรรพบุรุษ ซึ่งช่วยให้ค้นหาคำตอบ เพื่อคลี่คลายปัญหาข้อสงสัยในประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

(๓) ศิลปกรรมไทยส่วนใหญ่ได้รับแรงบันดาลใจจากพระพุทธศาสนา และความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ จึงมุ่งสร้างสรรค์งานเพื่อเป็นพุทธบูชา และเพื่อเฉลิมพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์และเจ้านายเป็นสำคัญ[๑๙๓]

**ด้านสถาปัตยกรรม** พอสรุปได้ดังนี้

สถาปัตยกรรมไทยซึ่งมีได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับการสร้าง ได้แก่สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและการปกครอง และสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับลักษณะ รูปแบบ และประเพณี

(๑)สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและการปกครอง ที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และการสร้างธาตุเจดีย์ต่างๆ ตามคติความเชื่อทางศาสนาและคลี่คลายมาเป็นคตินิยมเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

(๒)สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับลักษณะรูปแบบ และประเพณี ที่เด่นเห็นได้ชัด คือเจดีย์ที่ก่อสร้างเป็นสถาปัตยกรรมแบบครึ่งวงกลม(ทรงโอคว่ำ) เจดีย์ชนิดนี้ปรากฏชัดเจนในภูมิภาคทางแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ทำให้รู้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธ-ศาสนา บางท้องที่ก็สร้างแตกต่างกันไป เช่น สถาปัตยกรรมรูปปรางค์อันเป็นคติความเชื่อใน

---

[๑๙๓] ยุวดี ฉิมพันธ์. เอกสารรายงาน เรื่องวัฒนธรรมด้านศิลปกรรม นำเสนอ อาจารย์ปิ่นทอง ใจสุทธิ สถาบันราชภัฏสมเด็จเจ้าพระยา. หน้า ๒.

แบบดั้งเดิมของศาสนาฮินดู เมื่อแพร่หลายมายังดินแดนตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นรูปแบบเป็นแบบที่พระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการตามขั้นตอนของสถาปัตยกรรม เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลและสวรรค์ของพระพุทธเจ้า มีการประดับตกแต่งทั้งด้วยลวดลายและปฏิมากรรมหรือภาพเล่าเรื่องต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคตินิยมในสมัยนั้น เพื่อผลทางการแสดงออกถึงบรมเดชานุภาพของผู้สร้าง รวมทั้งแสดงออกถึงความเป็นเอกภาพในทางการปกครองและความมั่นคงในด้านการรวมตัวของกลุ่มชนต่างๆ เพราะบ้านเมืองในระยะนั้นๆ ต่างแยกตัวเป็นอิสระ มักขัดแย้งกันตลอดเกิดศึกสงคราม เป็นการถ่ายเทครัวเรือนแย่งชิงประชาชนเพื่อเป็นกำลังในการผลิตอันเป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง[๑๙๔]

นอกจากนี้ยังมีสถาปัตยกรรมอีกประเภทหนึ่งซึ่งสืบเนื่องมาจากประเพณีการบรรจุอัฐิตามวัดได้หมดความนิยมนับแต่เสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ทั้งนี้เพราะอัฐิต่างๆ ได้สูญหาย จึงเกิดประเพณีนำเอาอัฐิไว้ตามบ้านหรือตามวังเพื่อขนย้ายได้ง่ายในยามบ้านเมืองเกิดกลียุค แต่คติเช่นนี้ได้สิ้นสุดลง มีการนำเอาอัฐิของเจ้านายประดิษฐานรวมไว้ ณ หอพระนาค ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามในสมัยรัชกาลที่ ๓ และมีอนุสาวรีย์สกุลต่างๆ ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร จึงเกิดมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเพิ่มขึ้นเป็นสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีการตาย โดยทั่วไปมักสร้างที่เป็นสถูป[๑๙๕]

อิทธิพลที่มีต่อการสร้างสถาปัตยกรรรมไทย คือ สิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่สร้างไม่ว่าที่ใดในโลก ย่อมมีปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดแบบแผน รูปลักษณะ และการจัดที่ว่างภายในปัจจัยเหล่านั้นคือวัสดุและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น การสร้างเจดีย์หรือพระสถูปก็เหมือนกัน ซึ่งพอจะสรุปปัจจัยที่ทำให้เกิดรูปแบบต่างๆ ดังนี้

---

[๑๙๔] จิราพร สุขขี, เอกสารรายงาน เรื่อง **"ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย"** นำเสนอ อาจารย์ปิ่นทอง ใจสุทธิ, วิชาการจัดการทั่วไป (การตลาด) ประจำภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๔๐, สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, หน้า ๔.

[๑๙๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

**(๑) การรับอิทธิพลจากต่างแดน**

ประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านและได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรมจากประเทศเหล่านั้น เช่น รับศาสนาและศิลปวัฒนธรรมอินเดีย รับรูปแบบเจดีย์ของลังกา ชวา ลาว พัฒนารูปแบบปราสาทขอมจนเป็นปรางค์ทรงจอมแหแบบไทย รับอิทธิพลศิลปะจีนอย่างเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนรับอิทธิพลจากชาติยุโรปในสมัยปลายอยุธยาสมัยรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์เรื่อยลงมาจนปัจจุบันเรานิยมชมชอบแบบศิลปะทั้งจากอเมริกา ยุโรป และญี่ปุ่น

**(๒) ประโยชน์การใช้สอย**

วัตถุประสงค์แห่งสถาปัตยกรรมนั้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย การใช้ประโยชน์มี ๒ ลักษณะ คือใช้บรรจุสิ่งสำคัญ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุอัฐิของพระศาสดาหรืออรหันต์ หรือบุคคลทั่วไป หรือสำหรับบรรจุสิ่งเคารพบูชาและของมีค่า เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ และแก้วแหวนเงินทองของสูงค่า ตลอดจนใช้เป็นอนุสรณ์ที่ระลึก...เหล่านี้มักไม่ประสงค์จะใช้พื้นที่ภายในในการทำกิจกรรมต่างๆ จึงมักสร้างเป็นแท่งสูง ทึบตัน หรือเกือบทึบตัน เช่น ปรางค์ เจดีย์ อนุสาวรีย์ [๑๙๖]

ในสมัยปัจจุบัน รูปแบบในการก่อสร้างก็ยังคงรักษาแบบเดิมไว้ คือ ยึดเอาประโยชน์ในการใช้สอยในแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ ดังนั้น เราจึงเห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมต่างเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะพระสถูปเจดีย์ ซึ่งรูปแบบการสร้างในที่แต่ละแห่งไม่เหมือนกัน ทั้งนี้อยู่ที่แรงศรัทธาและกำลังในการสร้างของชุมชนในแต่ละท้องที่ แต่โดยส่วนรวมแล้วก็เพื่อประโยชน์ในการใช้สอย คือเป็นที่บรรจุบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวกทั้งหลายเป็นสำคัญ

**๓.๔.๒ ด้านวัฒนธรรม,ประเพณี**

ในสังคมไทย ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับพระบรมสารีริกธาตุนับว่ามีความสำคัญยิ่ง และเป็นวัฒนธรรมที่ดีงามอีกอย่างหนึ่งของคนไทย เพราะวัฒนธรรม

---

[๑๙๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

หมายถึง สิ่งอันเป็นวิถีของสังคม คนในส่วนรวมของสังคมจะคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกให้ปรากฏเป็น รูปภาษา ประเพณี การเล่น การศาสนา เป็นต้น...จะเห็นได้ว่าประเพณีก็เป็นส่วนหนึ่ง หรือเป็นส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดของวัฒนธรรม...คนในสังคมจะประกอบอาชีพอะไร มีความเชื่อถือเกี่ยวกับศาสนาอย่างไร...ก็ล้วนแล้วพัลวันอยู่กับเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมทั้งนั้น[๑๙๗]

อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ได้กล่าวเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้ว่า "วัฒนธรรมส่วนใหญ่ของโลกมักจะมีความเชื่อทางด้านศาสนาเป็นเครื่องบันดาลใจ...เมื่อเกิดความหวาดวิตกต่างๆ(หรือ)เมื่อคนเราหาเหตุผลอะไรไม่ได้ ก็มักหันเข้าหาศาสนา ศาสนาจึงกลายเป็นเครื่องกำหนด บังคับจิตใจคนเราไม่ให้ประพฤติชั่ว...โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนชาวไทยเรามีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดถือ ดังนั้น วัฒนธรรมของไทยเกือบทุกสาขาจึงมักได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาษา สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ฯลฯ ก็ตาม[๑๙๘] เพราะมนุษย์มีองค์ประกอบอยู่ ๒ ประการ คือ ร่างกายและจิตใจ ฉันใด วัฒนธรรมของมนุษย์ก็แบ่งเป็น ๒ ประเภทเหมือนกัน คือ

(๑) วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสุขภาพ เพื่อจะได้มีการกินดีอยู่ดี มีความสะดวกสบายในการประกอบอาชีพ...ตลอดจนรู้จักรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ และการักษาสาธารณสมบัติของชาติ รู้จักสร้างความเจริญทางวัตถุ

(๒) วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา เช่น ศาสนา ศิลปะ วรรณคดี กฎหมาย และขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึกทางจิตใจให้งอกงาม[๑๙๙]

---

[๑๙๗] วิทยา เทพยา. **มนุษยสัมพันธ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, ๒๕๒๐),หน้า ๑๑๕.

[๑๙๘] จำนงค์ ทองประเสริฐ, **ภาษากับวัฒนธรรม**. เอกสารประกอบการบรรยาย วิชา ภูมิปัญญาไทย (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

[๑๙๙] จำนงค์ ทองประเสริฐ, **พัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องในวันคล้ายวันเกิด ๒ พฤษภาคม ๒๕๓๙, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตสถาน,๒๕๒๓) หน้า ๑๑.

แม้แต่ประเพณีซึ่งได้รับมรดกตกทอดกันมาก่อนเก่าเรียกว่าประเพณีเดิม คือเป็นประเพณีที่สืบต่อๆกันมาเป็นเทรดิชั่น (Tradition) หรืออีกนัยหนึ่งคือความประพฤติของสังคมที่กระทำซ้ำๆ อยู่บ่อยๆ จนเกิดความเคยชิน ดังพระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวไว้ว่า "วัฒนธรรม, ประเพณี ก็มีบ่อเกิดจากความคิดเห็น ความรู้สึกและความเชื่อของคนในส่วนรวม คือ ประชาชน ซึ่งสะสมพอกพูนและสืบต่อร่วมกันมานานหลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นความเคยชิน เรียกเป็นคำเฉพาะทางวิชาว่า "นิสัยสังคม" หรือ เรียกเป็นคำธรรมดาว่า "ประเพณี" [๒๐๐]

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำเสนอวัฒนธรรมและประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุที่มีมาในอดีตและที่ชาวพุทธยังให้ความสำคัญรักษาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งปรากฏในพิธีต่างๆ ดังนี้

**(๑) พระราชพิธีอาพาธพินาศ**

เป็นประเพณีหนึ่งที่จัดทำขึ้นเมื่อคราวที่เกิดโรคระบาด โดยมีการนำออกแห่ทั้งทางบกและทางน้ำ ดังความปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ว่า

ในปี พ.ศ. ๒๓๖๓ ได้เกิดอหิวาตกโรคครั้งใหญ่ระบาดขึ้นในพระนคร โดยเริ่มระบาดมาจากเกาะหมากปีนังก่อนแล้วลุกลามมาตามหัวเมืองชายทะเลจนถึงเมืองสมุทรปราการและพระนคร และโรคร้ายมาระบาดมากในพระนครอย่างหนัก ในชั่วเวลาประมาณราว ๑๕ วัน โรคอหิวาต์ระบาดทำลายชีวิตผู้คนพลเมืองตายเสียประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน ซากศพผู้เสียชีวิตครั้งนั้นทับถมก่ายกันดังกองฟืนอยู่ตามวัดวาอารามหลายแห่งมีศพลอยอยู่ตามแม่น้ำลำคลองเกลื่อนกลาด จนพระสงฆ์ต้องหนีออกจากวัด คฤหัสถ์หนีออกจากบ้าน สร้างความหวาดหวั่นครั่นคร้ามต่อมรณะภัยให้แก่ชาวพระนคร เป็นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๒) จึงโปรดให้ประกอบพิธีอาพาธพินาศขึ้นตามโบราณราชประเพณี เมื่อวันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ในขณะที่อหิวาตกโรคกำลังระบาดอยู่นั่นเอง

---

[๒๐๐] พระยาอนุมานราชธน, **คำนำ,หนังสือบ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑**. แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น,๒๕๑๐), หน้า (๑)-(๒).

พระราชพิธีนี้ได้จัดขึ้นที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทลักษณะคล้ายกับพิธีตรุษ คือมีการยิงปืนใหญ่รอบพระนครตลอดรุ่งคืนหนึ่ง แล้วอัญเชิญพระแก้วมรกต และพระบรมสารีริกธาตุออกแห่มีพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ร่วมในขบวนแห่ด้วย โดยทำหน้าที่โปรยทรายและประพรมน้ำพระปริตรเพื่อขับไล่โรคร้ายไปตลอดทาง ทั้งทางบกและทางเรือ[๒๐๑] เพื่อปลุกปลอบขวัญราษฎรในยามคับขันเป็นการปลอบขวัญและให้กำลังใจแก่ทวยราษฎร์เป็นอย่างดี

**(๒) ประเพณีสรงน้ำพระบรมสารีริกธาตุ**

ประเพณีการสรงน้ำพระธาตุที่พระบรมธาตุจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่วัดนี้ มีงานประจำปีสำหรับพระบรมธาตุ ปีหนึ่ง ๒ ครั้ง คือ งานสมโภชพระบรมธาตุเข้าพรรษา ๑ งานสมโภชพระบรมธาตุออกพรรษา ๑

งานสมโภชพระบรมธาตุเข้าพรรษานั้น กำหนดในเดือน ๗ เพ็ญ (เดือน ๙ ของทางเหนือ) เป็นงานประเพณีที่ใหญ่ถือกันมาแต่ดั้งเดิม ตามปกติเริ่มงานตั้งแต่วันขึ้น ๑๐ ค่ำไป พิธีกรรมสำคัญในงานนี้ คือ แห่พระบรมธาตุไปบูชาข้าวที่พระอุโบสถ ประชาชนนำเครื่องไทยทานไปถวายบูชาพระบรมธาตุ สรงน้ำพระบรมธาตุตลอดงาน กลางคืนมีเจริญพระพุทธมนต์ ฟังพระธรรมเทศนาและสวดเบิก นอกจากนี้ก็มีมหรสพ ดอกไม้เพลิงและอื่นๆ เป็นพุทธบูชา ตามแต่จะจัดให้มี ส่วนงานสมโภชพระบรมธาตุออกพรรษานั้น กำหนดเดือน ๓ เพ็ญ (เดือน ๕ ของทางเหนือ) มีการแห่พระบรมธาตุไปบูชาและสรงน้ำดุจเดียวกัน

นอกจากนั้นตามปกติตั้งแต่พระบรมธาตุออกพรรษาแล้ว คือตั้งแต่เพ็ญเดือน ๓ ไปจนถึงเพ็ญเดือน ๗ รวมเป็นเวลา ๔ เดือน ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อน มีการสรงน้ำพระบรมธาตุทุกวันพระเดือนดับและเดือนเพ็ญ ในเวลามีงานสมโภชพระบรมธาตุแต่ละคราว สาธุชนหลั่งไหลไปกันมาจากทุกสารทิศเพื่อมาร่วมบุญกันอย่างคับคั่ง[๒๐๒]

---

[๒๐๑] ชัชวาล ศรีจันทรโคตร,ผศ.. **พระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, หน้า ๔๖.

[๒๐๒] ธงทอง จันทรางศุ และคณะ, **มหาธาตุ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ๒๕๓๔), หน้า ๒๘๘.

### (๓) ประเพณีชักพระบรมสารีริกธาตุ

งานประเพณีชักพระบรมสารีริกธาตุ ของวัดนางชี ซึ่งแตกต่างจากงานชักพระในจังหวัดอื่นๆ ในภาคใต้ตรงที่มิใช่เป็นงานแห่งองค์พระพุทธปฏิมา แต่เป็นการแห่พระบรมสารีริกธาตุไปตามลำคลองสายต่างๆ

พระบรมสารีริกธาตุที่วัดนางชีโชติการาม มีอยู่ ๗ องค์ กับพระธาตุสาวกอีก ๒๐ องค์ โดยบรรจุอยู่ในปูชนียวัตถุพิเศษเป็นมณฑปเล็กที่เคลื่อนที่ได้ มณฑปนั้นรักษาไว้บนกุฏิเจ้าอาวาส ปีหนึ่งถึงจะอัญเชิญออกมาแห่ครั้งหนึ่ง

ในแต่ละปีทางวัดนางชีจะกำหนดเอาวันเสาร์ ที่ใกล้เคียงกับวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ เป็นวันชักพระ ซึ่งในวันนั้นชาวบ้านจะนำเรือมาชุมนุมที่หน้าวัดอย่างคับคั่ง เมื่อได้ฤกษ์ผานาทีแล้วก็จะแห่ขบวนตามเรือพระบรมสารีริกธาตุออกไป ตามรายทางจะมีชาวบ้านนำเรือมาเข้าร่วมขบวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้ลำคลองสายต่างๆ ใช้สัญจรไปมาลำบาก มีเรือมาแออัดยัดเยียดมากมาย บ้านเรือนเคหาที่ปลูกอยู่ตามริมน้ำทุกๆ บ้านจะเตรียมตัวกันตั้งแต่เช้ามืด เพื่อที่จะเตรียมตั้งโต๊ะหมู่บูชาต้อนรับเรือพระ และคอยชมขบวนแห่ที่สวยงามของประเพณีนี้ กลิ่นธูปควันเทียนลอยกระจายหอมฟุ้งตลบอบอวลไปทั่ว จนแลดูคล้ายม่านหมอกที่ลอยอ้อยอิ่งอยู่ในบรรยากาศ ผสมกับกลิ่นดอกไม้นานาพรรณที่ถูกตัดมาจากสวนเพื่อเตรียมถวายเป็นพุทธบูชา

เรือที่อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุนั้นถูกตกแต่งอย่างสวยงามโดยมีบุษบกอยู่ตรงกลาง เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สมัยก่อนชาวบ้านจะช่วยกันชักลาก หรือพ่วงกับเรือพาย ๒๐ ลำนำลาก แล้วช่วยกันพายจ้ำ ผู้ใดที่ได้มาออกแรงในงานบุญกุศลอย่างนี้ ถือว่ามีอานิสงส์แรง เมื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ จากสภาพนี้เอง จึงเรียกกันว่า “งานชักพระ” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา...[๒๐๓]

---

[๒๐๓] เจริญ ตันมหาพราน. **พระบรมธาตุกรุงสยาม**, หน้า ๑๗๒–๑๗๔.

**(๔) ประเพณีนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ**

งานนมัสการพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน ก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ได้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นเป็นศูนย์กลางของเมืองเป็นเวลาช้านานมาแล้ว กวีชาวเชียงใหม่ผู้หนึ่งได้เดินทางไปในงานนมัสการพระบรมธาตุประจำปี เกิดความประทับใจถึงกับบรรยายถึงเหตุการณ์นั้นไว้ใน นิราศหริภุญไชย แสดงถึงคติความเชื่อและความรู้สึกของผู้คนในครั้งโบราณไว้อย่างแจ่มชัด ดังนี้

ยลเห็นพระธาตุเจ้า จอมจักร
เป็นปิ่นอุพารักส์ เลิศล้ำ
ทายกรอำรุงรักษ์ แปงเจต งามเอย
ปราสาทใสแสงซ้ำ เพื่อน้องนารีรมย์
มหาชินธาตุเจ้า เจดีย์
เหมือนแท่งทิพสิงคี คู่เพี้ยง
ฉัตรคำคาดมณี ควรค่า เมืองแฮ
เปียวเป่งดินฟ้าเสี้ยง สว่างเท้าอำพเร
เจดีย์ชินธาตุเจ้า ศรีสถาน
โสภิตพะงาปาน เกษเกล้า
ทัศมนมิพอปาน พอคู่ ครบเอย
ฤาเลิศ (ไตรทิศ) เท้า เท่าเว้นจุดาศรี[๒๐๔]

**(๕) ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ**

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นประเพณีที่ชาวนคร(นครศรีธรรมราช) และพุทธศาสนิกชนจากต่างแดนได้ร่วมใจกันบริจาคเงินทองตามกำลังศรัทธา นำเงินที่ได้จากการบริจาคนั้นไปซื้อผ้ามาเย็บต่อกันเข้าให้เป็นแถบยาวนับพันหลา แล้วชวนกันแห่ผ้าดังกล่าวไปยังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำแถบผ้านั้นไปพันโอบรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

---

[๒๐๔] ธงทอง จันทรางศุ และคณะ, **มหาธาตุ**, หน้า ๒๘๘-๒๘๙.

ธงทอง จันทรางศุ และคณะ ได้กล่าวไว้ว่า หากจะทำบุญหรือกราบไหว้บูชาให้ได้กุศลจริงๆ จะต้องปฏิบัติเฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ หรือใกล้ชิดพระพุทธองค์มากที่สุดเท่านั้น เมื่อพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว แต่ยังมีตัวแทนอยู่ เช่น เจดีย์และพระพุทธรูป เป็นต้น การกราบไหว้ บูชาสิ่งเหล่านี้ย่อมเท่ากับบูชากราบไหว้พระพุทธองค์ การที่ชาวนครนำเอาผ้าไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ (ซึ่งชาวนครเรียกว่า "แห่ผ้าขึ้นธาตุ") เช่นนี้ คือการบูชาสนิทแนบกับองค์พระพุทธองค์นั่นเอง[๒๐๕] และกล่าวสันนิษฐานต่อไปว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุครั้งแรก (พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ทรงพิจารณาเห็นว่า พระบฏนั้นควรนำขึ้นไปห่มธาตุเจดีย์เนื่องในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุ) นี้เป็นต้นแบบของการแห่ผ้าขึ้นธาตุในสมัยต่อมา เช่น มักจะมีการวาดภาพพุทธประวัติที่พระบฏสืบต่อกันมาโดยตลอด และมักจะมีการแห่ผ้าขึ้นธาตุในระยะที่มีการสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นต้น

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของเมืองนครมีปีละสองครั้ง คือ ในวันเพ็ญ เดือนสาม (คือวันมาฆบูชา) และในวันเพ็ญเดือนหก (คือวันวิสาขบูชา) ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

ก่อนจะถึงวันเพ็ญเดือนสาม โดยปกติพุทธศาสนิกชนที่มีภูมิลำเนาในท้องที่อำเภอปากพนัง หัวไทร และเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช (ซึ่งชาวนครมักจะเรียกว่า "ชาวนอก") และชาวเมืองสงขลา เพชรบุรี ราชบุรี ระนอง และชาวกลันตัน ตรังกานู ปะลิศ และไทรบุรี มักจะออกเดินทางมาร่วมในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันเพ็ญเดือนสามโดยทางเรือ ครั้นใกล้จะถึงกำหนดแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันเพ็ญเดือนสาม ทุกคนจะขนข้าวของที่นำมาเพื่อทำบุญและบริโภคขึ้นจากเรือไปพักรวมกันในวัดหนึ่งวัดใดใกล้ๆ กับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร[๒๐๖]

ดังนั้น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ จึงเป็นประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวนครและชาวเมืองใกล้ไกล และการยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธองค์เป็นที่พึ่งทางใจนี้ นับเป็นประเพณีที่รวมเอาศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวนครและพุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกัน

---

[๒๐๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๙.

[๒๐๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๒-๒๙๓.

**(๖) ประเพณีไหว้พระธาตุประจำวันเกิด** สำหรับชาวล้านนา ประเพณีขึ้นพระธาตุประชาชนนิยมพากันไปสู่บุญสถานที่สำคัญๆ เช่น

| | |
|---|---|
| จังหวัดเชียงใหม่ | ก็พากันไปนมัสการวัดพระธาตุดอยสุเทพ |
| จังหวัดลำพูน | ไปนมัสการพระธาตุหริภุญชัย |
| จังหวัดลำปาง | ไปนมัสการพระธาตุลำปางหลวง |
| จังหวัดแพร่ | ไปนมัสการพระธาตุช่อแฮ |
| จังหวัดน่าน | ไปนมัสการพระธาตุแช่แห้ง |
| จังหวัดพะเยา | ไปนมัสการพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยง |
| จังหวัดแม่ฮ่องสอน | ไปนมัสการพระธาตุดอยกองมู |
| จังหวัดเชียงราย | ไปนมัสการพระธาตุจอมกิตติและพระธาตุดอยตุง |

นอกจากไปนมัสการพระเจดีย์สำคัญของเมืองแล้ว ประชาชนยังนิยมพากันไปนมัสการพระธาตุเจดีย์ หรือปูชนียสถานใกล้บ้านของตนทุกหนทุกแห่งในวันเดือนแปดเพ็งหรือเพ็ญเดือน ๖ ของภาคกลาง นอกจากการสร้างประเพณีไปไหว้พระธาตุที่สำคัญแล้ว คนโบราณของล้านนายังสร้างค่านิยมให้บังเกิดขึ้นกับประชาชนด้วยการให้ประชาชน "ชุธาตุ" คือการเอาพระธาตุเจดีย์นั้นเป็นที่พึ่งของตน ทุกวันคืนเวลาไหว้พระแล้วจะต้องไหว้พระธาตุ ซึ่งเป็นที่พึ่งของตนด้วย พระธาตุเจดีย์ที่กล่าวถึงนี้ ก็คือพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่ได้สถาปนาไว้ตามสุถานที่ต่างๆ เช่น พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุหริภุญชัย พระบรมธาตุศรีจอมทอง ฯลฯ

ตามประเพณีของชาวเหนือถือกันว่า คนเกิดปีใดจะต้องไปสักการบูชาพระธาตุที่นั้นจึงจะเป็นสิริมงคลแก่ตนให้มีอายุยืนมีบุญอานิสงส์มาก มีดังนี้

๑. คนเกิดปีใจ้ คือ ปีชวด พระธาตุประจำวันเกิด คือ พระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

๒. คนเกิดปีเป้า คือ ปีฉลู พระธาตุประจำวันเกิด คือ พระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

๓. คนเกิดปียี คือ ปีขาล พระธาตุประจำวันเกิด คือ พระธาตุช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

๔. คนเกิดปีเหม้า คือ ปีเถาะ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

๕. คนเกิดปีสี คือ ปีมะโรง พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (บางคนว่าปีนี้คนชุพระสิงห์ หรือพุทธชิหิงค์ มิใช่พระเจดีย์)

๖. คนเกิดปีไส้ คือ ปีมะเส็ง พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย (ชาวบ้านเดินทางไปไม่ถึงให้ไหว้ต้นโพธิ์แทน)

๗. คนเกิดปีสะง้า คือ ปีมะเมีย พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุย่างกุ้ง หรือ ชะเวดากอง ประเทศพม่า

๘. คนเกิดปีเม็ด คือ ปีมะแม พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุดอยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๙. คนเกิดปีสัน คือ ปีวอก พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

๑๐. คนเกิดปีเก้า คือ ปีระกา พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๑๑. คนเกิดปีเส็ด คือ ปีจอ พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๑๒. คนเกิดปีใด้ คือ ปีกุน พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุดอยตุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย[๒๐๗]

ดังนั้น ชาวพุทธที่อยู่ในพื้นที่ภาคเหนือ จึงนิยมไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดของตนเอง โดยถือว่าการไปนมัสการกราบไหว้พระธาตุประจำปีเกิดนั้นๆ จะได้อานิสงส์มาก และสามารถป้องกันอันตรายแก่ผู้ที่ได้สักการบูชาด้วย ดังที่สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ตามความเชื่อของชาวพุทธลานนาไทยนั้นถือว่าชีวิตคนเรามีความเกี่ยวพันกับเคราะห์กรรมต่างๆ ซึ่งตนเองได้กระทำไว้ทั้งในชาตินี้และชาติก่อน และอีกทางหนึ่งยังเกี่ยวข้องกับเคราะห์หรืออุบาทว์ ซึ่งเกิดขึ้นตามอำนาจแห่งดวงดาวในชะตาราศี ที่ตนเกิดมา

---

[๒๐๗] ไพโรจน์ เสรีรักษ์, **พุทธศาสนคดี** "ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุทั่วเมืองไทย", หน้า ๒๐-๒๑.

ถ้าชีวิตของคนเราผ่านมาถึงปีเดือนที่จะมีเคราะห์ร้าย หรือเหตุขัดข้องใดๆ ก็ตาม บุคคลนั้นก็จะต้องหาทางสะเดาะเคราะห์ให้พ้นไป จึงได้เกิดมีพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เป็นครั้งคราวเมื่ออายุย่างเข้าสู่เกณฑ์ที่มีเคราะห์กรรม แต่ในขณะเดียวกันเพียงแต่การสะเดาะเคราะห์ตามที่หมอโหรได้ทำนายนั้น อาจจะยังเป็นการประมาทและเปิดช่องให้ภัยพิบัติเกิดขึ้นได้ จึงได้กำหนดให้บุคคลที่เกิดในปีใดก็ตามได้ไหว้พระธาตุประจำปีนั้น เพราะความเชื่อว่าการไหว้พระธาตุนั้นมีอานิสงส์มาก สามารถปัดป้องภยันตรายให้กับผู้ที่ได้สักการบูชาอย่างแน่นอน...[๒๐๘] จึงเกิดเป็นประเพณียึดถือปฏิบัติกันสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ ที่พุทธศาสนิกนับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็มักจะเป็นผลสำเร็จทางจิตอันสูงส่ง ทำให้จิตมีลักษณะสว่าง สะอาด สงบ สุข เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากเหตุ คือการปฏิบัติของบุคคลแต่ละคน...แสง จันทร์งามได้แสดงทัศนะในเรื่องเดียวกันว่า

ในทางจิตใจ แม้จะมีปสาทศรัทธาอยู่ ก็ไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวด เป็นแต่เพียงคุณธรรมเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติเท่านั้น แต่มีการเน้นความสะอาดบริสุทธิ์ของจิตใจเป็นพิเศษ

ในทางวาจา แม้จะมีการสวดสรรเสริญอยู่บ้าง ก็ไม่ใช่วิธีการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ในทางวาจาเน้นในการเจรจาชอบหรือสัมมาวาจา ได้แก่ การพูดคำจริง คำไพเราะอ่อนหวาน คำประสานสามัคคีและคำมีสาระประโยชน์

ในทางกาย แม้จะมีการกราบไหว้อยู่บ้างก็ไม่ใช้ข้อปฏิบัติสำคัญ ข้อสำคัญต้องเว้นจากความชั่วและการกระทำความดีประกอบสัมมาชีพ[๒๐๙]

อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรม และประเพณี ก็ยังมีอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชน เพราะถ้าไม่มีศาสนา ประชาชนก็ไม่รู้จักวัฒนธรรมและประเพณีว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะวัฒนธรรม เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนเกิดเป็นประเพณีที่สืบถอดกันมายาวนาน ล้วนได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุว่าเป็นสิ่ง

---

[๒๐๘] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **พระเจดีย์ในลานนาไทย**. หน้า ๑๔.

[๒๐๙] แสง จันทร์งาม, **ศาสนศาสตร์**. หน้า ๙๙-๑๐๐.

ศักดิ์สิทธิ์สามารถแสดงปาฏิหาริย์ได้ จึงเกิดการสร้างสิ่งประดิษฐานและการสักการบูชาตามมา กลายเป็นประเพณีที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่ตนเองเคารพนับถือ และปฏิบัติสืบไป

จากการศึกษาวิเคราะห์ในบทที่ ๓ สามารถสรุปได้ว่า พระบรมสารีริกธาตุเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยการอัญเชิญมาของพระโสณะและพระอุตตระ ผู้เป็นสมณทูตเข้ามาเผยแพร่พระพุทธศาสนายังแคว้นสุวรรณภูมิ และได้สร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้เป็นหลักฐานที่จังหวัดนครปฐม เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในแคว้นสุวรรณภูมิแล้ว พระบรมสารีริกธาตุก็ได้รับการยอมรับและนับถือเป็นอย่างสูงสุด เพราะถือว่าเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า แม้อัฐิของคนทั่วไปก็มีการสร้างเจดีย์เป็นที่เก็บซึ่งปรากฏในสถานที่สำคัญและบริเวณวัดในสังคมไทยทั่วทุกภาค

พระบรมสารีริกธาตุจึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในรูปของสถาปัตยกรรม และศิลปกรรม เช่นรูปทรงของพระสถูป และเจดีย์ มีลักษณะเหมือนโอคว่ำ หรือมะนาวครึ่งซีก และในรูปของวัฒนธรรมและประเพณี ที่ชาวพุทธยึดถือสืบทอดกันมา เช่น ประเพณีแห่พระธาตุ ประเพณีนมัสการพระบรมสารีริกธาตุเป็นต้น

ดังนั้น ผู้วิจัยคิดว่าปัญหาที่น่าจะศึกษาประการหนึ่ง เพื่อให้ได้ความกระจ่างในเรื่องนี้ คือ ท่าทีของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบันว่าจะมีความรู้ความเข้าใจ ทัศนะ ความเชื่อ และแนวการปฏิบัติในเรื่องพระบรมสารีริกธาตุเป็นอย่างไร ซึ่งจะได้ศึกษาในบทต่อไป

## ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ผลการวิเคราะห์ ปรากฎดังนี้

### ๑.๑ เพศ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับระดับเพศ พบว่า พุทธศาสนิกชนกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๐๐ คน ที่ตอบแบบสอบถาม เป็นเพศชายมากที่สุด คือมี ๑๒๐ คน คิดเป็น ๖๐.๐ % และพุทธศาสนิกชนที่เป็นเพศหญิงมีน้อยที่สุด คือมีเพียง ๘๐ คน คิดเป็น ๔๐.๐% (ตารางที่ ๑)

**ตารางที่ ๑** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามเพศ

| เพศ | จำนวน (N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| ชาย | ๑๒๐ | ๖๐.๐ |
| หญิง | ๘๐ | ๔๐.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

### ๑.๒ อายุ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับระดับอายุ พบว่า พุทธศาสนิกชนกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๐๐ คน ที่ตอบแบบสอบถาม มีระดับอายุ ระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี มากที่สุด คือมี ๙๓ คน คิดเป็น ๔๖.๕ % รองลงมาคือ มีระดับอายุ ระหว่าง ๓๑-๔๐ มี คิดเป็น ๒๑.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่มีระดับอายุมากที่สุดคือ ๔๑ปีขึ้นไป มีน้อยที่สุด คือเพียง ๒๕ คนเท่านั้น คิดเป็น ๑๒.๕% (ตารางที่ ๒)

**ตารางที่ ๒** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามอายุ

| อายุ | จำนวน (N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| น้อยกว่า ๒๐ ปี | ๓๙ | ๑๙.๕ |
| อายุ ๒๑-๓๐ ปี | ๙๓ | ๔๖.๕ |
| อายุ ๓๑-๔๐ ปี | ๔๓ | ๒๑.๕ |
| อายุ ๔๑ ปีขึ้นไป | ๒๕ | ๑๒.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

### ๑.๓ การศึกษา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับระดับวุฒิการศึกษา พบว่า พุทธศาสนิกชนกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐๐ คน ที่ตอบแบบสอบถาม มีระดับวุฒิการศึกษาแตกต่างกัน คือระดับปริญญาตรี มีมากที่สุด ๑๒๕ คน คิดเป็น ๖๒.๕% รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษา ๔๓ คน คิดเป็น ๒๑.๕% และระดับประถมศึกษา มีน้อยที่สุด คือมี ๑๓ คน คิดเป็น ๖.๕ % ในขณะที่พุทธศาสนิกชนที่มีระดับการศึกษาอื่นๆ คือ อนุปริญญา ปริญญาโท และปริญญาเอก มีจำนวนถึง ๑๙ คน คิดเป็น ๙.๕ % (ตารางที่ ๓)

**ตารางที่ ๓** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามระดับการศึกษา

| การศึกษา | จำนวน (N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| ประถมศึกษา | ๑๓ | ๖.๕ |
| มัธยมศึกษา | ๔๓ | ๒๑.๕ |
| ปริญญาตรี | ๑๓๕ | ๖๒.๕ |
| อื่นๆ | ๑๙ | ๙.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

### ๑.๔ ภูมิลำเนา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิลำเนา พบว่า พุทธศาสนิกชนที่ตอบแบบสอบถามจำนวน ๒๐๐ คน เป็นพุทธศาสนิกชนในเขตกรุงเทพมหานคร ๑๐๐ คน คิดเป็น ๕๐.๐ % และพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่น ๑๐๐ คน คิดเป็น ๕๐.๐ % (ตารางที่ ๔)

**ตารางที่ ๔** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามภูมิลำเนา

| ภูมิลำเนา | จำนวน (N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| กรุงเทพมหานคร | ๑๐๐ | ๕๐.๐ |
| ขอนแก่น | ๑๐๐ | ๕๐.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

**ส่วนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ**

จากแบบสอบถามที่ใช้วัดความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชน จำนวน ๒๐๐ ชุด และมีพุทธศาสนิกชนจำนวน ๒๐๐ คน ตอบแบบสอบถาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ปรากฏ ดังนี้

จากคำถามว่า พระบรมสารีริกธาตุคือกระดูกของพระพุทธเจ้าใช่หรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ใช่ มากที่สุดคือจำนวน ๑๗๑ คน คิดเป็น ๘๕.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๒๑ คน คิดเป็น ๑๐.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่ใช่ มีน้อยที่สุด คือจำนวน ๘ คน คิดเป็น ๔.๐ % (ตารางที่ ๕)

**ตารางที่ ๕** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ความรู้ | จำนวน (N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| ใช่ | ๑๗๑ | ๘๕.๕ |
| ไม่ใช่ | ๘ | ๔.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๒๑ | ๑๐.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามว่า การสร้างพุทธเจดีย์เพื่อประโยชน์อะไร มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เพื่อเป็นพุทธบูชา มากที่สุดคือ ๘๗ คน คิดเป็น ๔๓.๕ % รองลงมาคือ พุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มีจำนวน ๖๗ คน คิดเป็น ๓๓.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า เพื่อเป็นพุทธานุสรณ์ มีจำนวน ๔๖ คน คิดเป็น ๒๓.๐ % (ตารางที่ ๖)

**ตารางที่ ๖** แสดงจำนวนพพุทธศาสนิกชนจำแนกตามความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ความรู้ | จำนวน (N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ | ๖๗ | ๓๓.๕ |
| เพื่อเป็นพุทธบูชา | ๘๗ | ๔๓.๕ |
| เพื่อเป็นพุทธานุสรณ์ | ๔๖ | ๒๓.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเคยเห็นพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า เคยเห็น มากที่สุด คือมีจำนวน ๘๙ คิดเป็น ๔๔.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๗๗ คิดเป็น ๓๘.๕ % และพุทธศาสนิชนที่ตอบว่า ไม่เคยเห็น มีน้อยที่สุด คือมีจำนวน ๓๔ คิดเป็น ๑๗.๐ % (ตารางที่ ๗)

**ตารางที่ ๗** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ความรู้ | จำนวน (N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เคยเห็น | ๘๙ | ๔๔.๕ |
| ไม่เคยเห็น | ๓๔ | ๑๗.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๗๗ | ๓๘.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเคยเห็นพระบรมสารีริกธาตุรูปลักษณะไหน มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เหมือนเม็ดข้าวสารหัก มากที่สุดคือจำนวน ๙๑ คิดเป็น ๔๕.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า เหมือนดอกพิกุลแห้ง มีจำนวน ๗๕ คิดเป็น ๓๗.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า เหมือนดอกมะลิตูม มีน้อยที่สุด คือจำนวน ๓๔ คน คิดเป็น ๑๗.๐ % (ตารางที่ ๘)

**ตารางที่ ๘** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ความรู้ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เหมือนเมล็ดข้าวสารหัก | ๙๑ | ๔๕.๕ |
| เหมือนดอกพิกุลแห้ง | ๗๕ | ๓๗.๕ |
| เหมือนดอกมะลิตูม | ๓๔ | ๑๗.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า สีของพระบรมสารีริกธาตุที่ท่านเห็นคือสีอะไร มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า สีเหมือนแก้วมณีใสบริสุทธิ์ มากที่สุด คือจำนวน ๘๖ คน คิดเป็น ๔๓.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า สีขาว มีจำนวน ๗๕ คน คิดเป็น ๓๗.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า สีแดง มีน้อยที่สุด คือจำนวน ๓๙ คน คิดเป็น ๑๙.๕ % (ตารางที่ ๙)

**ตารางที่ ๙** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ความรู้ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| สีเหมือนแก้วมณีใสบริสุทธิ์ | ๘๖ | ๔๓.๐ |
| สีขาว | ๗๕ | ๓๗.๕ |
| สีแดง | ๓๙ | ๑๙.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านรู้จักบทสวดอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า ไม่รู้เลย มากที่สุดคือจำนวน ๑๐๒ คน คิดเป็น ๕๑.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า รู้บ้าง มีจำนวน ๙๗ คน คิดเป็น ๔๓.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า รู้ มีน้อยที่สุดคือ จำนวน ๑๑ คน คิดเป็น ๕.๕ % (ตารางที่ ๑๐)

**ตารางที่ ๑๐** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ความรู้ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| รู้ | ๑๑ | ๕.๕ |
| รู้บ้าง | ๘๗ | ๔๓.๕ |
| ไม่รู้เลย | ๑๐๒ | ๕๑.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

**ส่วนที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนะความเชื่อต่อพระบรมสารีริกธาตุ**

ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและทรรศนะต่อพระบรมสารีริกาตุของพุทธศาสนิกชน ได้จากการแจกแบบสอบถาม จำนวน ๒๐๐ ชุด ผลการศึกษาความเชื่อและทรรศนะเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกนในเขตกรุงเทพมหานคร และจังหวัดขอนแก่น ปรากฏดังนี้

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าพระอัฐิของพระพุทธเจ้าที่เผาแล้วกลายเป็นพระธาตุได้จริง มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๑๒ คน คิดเป็น ๕๖.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๗๗ คน คิดเป็น ๓๘.๐% และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุดเพียง ๑๑ คน คิดเป็น ๕.๕ % (ตารางที่ ๑๑)

**ตารางที่ ๑๑** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อต่อพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน (N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๑๒ | ๕๖.๐ |
| ไม่เชื่อ | ๑๑ | ๕.๕ |
| ไม่แน่ใจ | ๗๗ | ๓๘.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าการได้นมัสการพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีอานิสงส์มาก ซึ่งเป็นข้อความที่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่สุด มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุด คือ มีจำนวน ๑๕๒ คน คิดเป็น ๗๖.๐ % รองลงมา คือ พุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๓๙ คิดเป็น ๑๙.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือมีเพียง ๙ คน คิดเป็น ๔.๕ % (ตารางที่ ๑๒)

**ตารางที่ ๑๒** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๕๒ | ๗๖.๐ |
| ไม่เชื่อ | ๙ | ๔.๕ |
| ไม่แน่ใจ | ๓๙ | ๑๙.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นปูชนียวัตถุทรงอานุภาพที่สุด มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๓๖ คน คิดเป็น ๖๘.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๕๒ คน คิดเป็น ๒๖.๐% และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือมีเพียง ๑๒ คน คิดเป็น ๖.๐ % (ตารางที่ ๑๓)

**ตารางที่ ๑๓** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๓๖ | ๖๘.๐ |
| ไม่เชื่อ | ๑๒ | ๖.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๕๒ | ๒๖.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุสามารถช่วยให้ท่านและครอบครัวประสบความสำเร็จเจริญรุ่งเรืองในชีวิตได้จริง มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๑๗ คน คิดเป็น ๕๘.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๖๗ คน คิดเป็น ๓๓.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือมีเพียง ๑๖ คน คิดเป็น ๘.๐ % (ตารางที่ ๑๔)

**ตารางที่ ๑๔** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๑๗ | ๕๘.๕ |
| ไม่เชื่อ | ๑๖ | ๓๓.๕ |
| ไม่แน่ใจ | ๖๗ | ๘.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุจะเสด็จไปสู่สถานที่มีการสักการบูชาและเสด็จประทับอยู่กับผู้มีศีลบริสุทธิ์ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๒๒ คน คิดเป็น ๖๑.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๕๘ คน คิดเป็น ๒๙.๐ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือมีเพียง ๒๐ คน คิดเป็น ๑๐.๐ % (ตารางที่ ๑๕)

**ตารางที่ ๑๕** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๒๒ | ๖๑.๐ |
| ไม่เชื่อ | ๒๐ | ๑๐.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๕๘ | ๒๙.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นแต่องค์พระบรมสารีริกธาตุเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นได้จริง มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๑๒ คน คิดเป็น ๕๖.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๗๑ คน คิดเป็น ๓๕.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุดคือมีเพียง ๑๗ คน คิดเป็น ๘.๕ % (ตารางที่ ๑๖)

**ตารางที่ ๑๖** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๑๒ | ๕๖.๐ |
| ไม่เชื่อ | ๑๗ | ๓๕.๕ |
| ไม่แน่ใจ | ๗๑ | ๘.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้าจริง มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๓๓ คน คิดเป็น ๖๖.๕ % รองลงมาคือ พุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๕๑ คน คิดเป็น ๒๕.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือมีเพียง ๑๖ คน คิดเป็น ๘.๐ % (ตารางที่ ๑๗)

**ตารางที่ ๑๗** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๓๓ | ๖๖.๕ |
| ไม่เชื่อ | ๑๖ | ๘.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๕๑ | ๒๕.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าเมื่อถึง ๕,๐๐๐ ปี พระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายจะอันตรธานหายไป มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า ไม่แน่ใจ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๐๖ คน คิดเป็น ๕๓.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า เชื่อ มีจำนวน ๔๖ คน คิดเป็น ๒๓.๐ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุดคือ ๔๘ คน คิดเป็น ๒๔.๐ % (ตารางที่ ๑๘)

**ตารางที่ ๑๘** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๔๖ | ๒๓.๐ |
| ไม่เชื่อ | ๔๘ | ๒๔.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๑๐๖ | ๕๓.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าเมื่อถึง ๕,๐๐๐ ปี พระบรมสารีริกธาตุจะมารวมกันแล้วแสดงปาฏิหาริย์โปรดสรรพสัตว์ ก่อนถึงยุคพระศรีอริยเมตไตรย มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า ไม่แน่ใจ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๑๘ คน คิดเป็น ๕๙.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า เชื่อ มีจำนวน ๔๔ คน คิดเป็น ๒๒.๐% และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือ ๓๘ คน คิดเป็น ๑๙.๐ % (ตารางที่ ๑๙)

**ตารางที่ ๑๙** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๔๔ | ๒๒.๐ |
| ไม่เชื่อ | ๓๘ | ๑๙.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๑๑๘ | ๕๙.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุมีอยู่ตามเจดีย์ใหญ่ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ภูเขาทอง พระบรมธาตุพนม ฯลฯ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๓๗ คน คิดเป็น ๖๘.๕ 0% รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๕๒ คน คิดเป็น ๒๖.๐ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือ ๑๑ คน คิดเป็น ๕.๕ % (ตารางที่ ๒๐)

**ตารางที่ ๒๐** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๓๗ | ๖๘.๕ |
| ไม่เชื่อ | ๑๑ | ๕.๕ |
| ไม่แน่ใจ | ๕๒ | ๒๖.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าเหตุที่ชาวพุทธมีศรัทธาต่อพระบรมสารีริกธาตุนั้น สามารถทำให้ละเว้นความชั่วหันมาทำความดีได้ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๕๔ คน คิดเป็น ๗๗ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๓๘ คน คิดเป็น ๑๙.๐ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือ ๘ คน คิดเป็น ๔.๐ % (ตารางที่ ๒๑)

**ตารางที่ ๒๑** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๕๔ | ๗๗.๐ |
| ไม่เชื่อ | ๘ | ๔.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๓๘ | ๑๙.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าผู้ที่มีพระบรมสารีริกธาตุไว้ครอบครองมากๆ ถือว่าเป็นผู้มีบุญบารมีได้สั่งสมมามาก มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๙๓ คน คิดเป็น ๔๖.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๗๐ คน คิดเป็น ๓๕.๐ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือ ๓๗ คน คิดเป็น ๑๘.๕ % (ตารางที่ ๒๒)

**ตารางที่ ๒๒** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๙๓ | ๔๖.๕ |
| ไม่เชื่อ | ๓๗ | ๑๘.๕ |
| ไม่แน่ใจ | ๗๐ | ๓๕.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าผู้เก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไว้ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม พระบรมสารีริกธาตุจะเสด็จอันตรธานหายไป มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า เชื่อ มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๑๕ คน คิดเป็น ๕๗.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่แน่ใจ มีจำนวน ๒๖ คน คิดเป็น ๒๙.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือ ๒๖ คน คิดเป็น ๑๓.๐ % (ตารางที่ ๒๓)

**ตารางที่ ๒๓** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ทัศนะความเชื่อ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๑๑๕ | ๕๗.๕ |
| ไม่เชื่อ | ๒๖ | ๑๓.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๕๙ | ๒๙.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเชื่อว่าอานุภาพของพระบรมสารีริกธาตุสามารถป้องกันภยันตรายต่างๆ ได้จริง มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า ไม่แน่ใจ มากที่สุดคือมีจำนวน ๙๑ คน คิดเป็น ๔๕.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า เชื่อ มีจำนวน ๘๙คน คิดเป็น ๔๔.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เชื่อ มีน้อยที่สุด คือ ๒๐ คน คิดเป็น ๑๐.๐ % (ตารางที่ ๒๔)

**ตารางที่ ๒๔** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

| ความเชื่อและทัศนะ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| เชื่อ | ๘๙ | ๔๔.๕ |
| ไม่เชื่อ | ๒๐ | ๑๐.๐ |
| ไม่แน่ใจ | ๙๑ | ๔๕.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

## ส่วนที่ ๔ การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

จากแบบสอบถามที่ใช้วัดการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุของพุทธศาสนิกชน จำนวน ๒๐๐ ชุด และมีพุทธศาสนิกชนจำนวน ๒๐๐ คน ตอบแบบสอบถาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ปรากฏ ดังนี้

จากคำถามที่ว่า ท่านเคยไปนมัสการพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า นานๆครั้ง มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๑๗ คน คิดเป็น ๕๘.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อย มีจำนวน ๔๖ คน คิดเป็น ๒๔.๕% และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อยมาก มีน้อยที่สุด คือ ๑๖ คน คิดเป็น ๘.๐ % (ตารางที่ ๒๕)

**ตารางที่ ๒๕** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

| การปฏิบัติ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| บ่อยมาก | ๑๖ | ๘.๐ |
| บ่อย | ๔๖ | ๒๔.๕ |
| นานๆครั้ง | ๑๑๗ | ๕๘.๕ |
| ไม่เคย | ๑๘ | ๙.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านได้นำดอกไม้ ธูปเทียนไปสักการะ ตามพระเจดีย์ใหญ่ๆ เช่น ภูเขาทอง พระปฐมเจดีย์ บ้างหรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า นานๆครั้ง มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๑๙ คน คิดเป็น ๕๙.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อย มีจำนวน ๘๙ คน คิดเป็น ๔๔.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อยมาก มีน้อยที่สุด คือ ๑๐ คน คิดเป็น ๕.๐ % (ตารางที่ ๒๖)

**ตารางที่ ๒๖** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

| การปฏิบัติ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| บ่อยมาก | ๑๐ | ๕.๐ |
| บ่อย | ๔๔ | ๒๒.๐ |
| นานๆครั้ง | ๑๑๙ | ๕๕.๕ |
| ไม่เคย | ๒๗ | ๑๓.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านได้สวดมนต์บทบูชาพระบรมสารีริกธาตุบ้างหรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า นานๆครั้ง มากที่สุดคือมีจำนวน ๘๕ คน คิดเป็น ๔๒.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เคย มีจำนวน ๘๒ คน คิดเป็น ๔๑.๐ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อยมาก มีน้อยที่สุด คือ ๗ คน คิดเป็น ๓.๕ % (ตารางที่ ๒๗)

**ตารางที่ ๒๗** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

| การปฏิบัติ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| บ่อยมาก | ๗ | ๓.๕ |
| บ่อย | ๒๖ | ๑๓.๐ |
| นานๆครั้ง | ๘๕ | ๔๒.๕ |
| ไม่เคย | ๘๒ | ๔๑.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านได้อธิษฐานจิตต่อพระบรมสารีริกธาตุที่ไปสักการบูชาหรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า นานๆครั้ง มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๑๐ คน คิดเป็น ๕๕.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อย มีจำนวน ๔๑ คน คิดเป็น ๒๐.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อยมาก มีน้อยที่สุด คือ ๑๕ คน คิดเป็น ๗.๕ % (ตารางที่ ๒๘)

**ตารางที่ ๒๘** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

| การปฏิบัติ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| บ่อยมาก | ๑๕ | ๗.๕ |
| บ่อย | ๔๑ | ๒๐.๕ |
| นานๆครั้ง | ๑๑๐ | ๕๕.๐ |
| ไม่เคย | ๓๔ | ๑๗.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านได้สักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่มีอยู่หรือ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า นานๆครั้ง มากที่สุดคือมีจำนวน ๙๓ คน คิดเป็น ๒๘.๕ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เคย จำนวน ๕๗ คน คิดเป็น ๔๔.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อยมาก มีน้อยที่สุด คือ ๑๕ คน คิดเป็น ๗.๕ % (ตารางที่ ๒๙)

**ตารางที่ ๒๙** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

| การปฏิบัติ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| บ่อยมาก | ๑๕ | ๗.๕ |
| บ่อย | ๓๕ | ๑๗.๕ |
| นานๆครั้ง | ๙๓ | ๔๖.๕ |
| ไม่เคย | ๕๗ | ๒๘.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านได้ไปร่วมงานประเพณีเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า นานๆครั้ง มากที่สุดคือมีจำนวน ๙๙ คน คิดเป็น ๔๙.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า ไม่เคย มีจำนวน ๗๕ คน คิดเป็น ๓๗.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อยมาก มีน้อยที่สุด คือ ๔ คน คิดเป็น ๒.๐ % (ตารางที่ ๓๐)

**ตารางที่ ๓๐** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

| การปฏิบัติ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| บ่อยมาก | ๔ | ๒.๐ |
| บ่อย | ๒๒ | ๑๑.๐ |
| นานๆครั้ง | ๙๙ | ๔๙.๕ |
| ไม่เคย | ๗๕ | ๓๗.๕ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากคำถามที่ว่า ท่านเคยสรงน้ำพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่ มีพุทธศาสนิกชนตอบว่า ไม่เคย มากที่สุดคือมีจำนวน ๑๐๖ คน คิดเป็น ๕๓.๐ % รองลงมาคือพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า นานๆครั้ง มีจำนวน ๖๙คน คิดเป็น ๓๔.๕ % และพุทธศาสนิกชนที่ตอบว่า บ่อยมาก มีน้อยที่สุด คือ ๔ คน คิดเป็น ๒.๐ % (ตารางที่ ๓๑)

**ตารางที่ ๓๑** แสดงจำนวนพุทธศาสนิกชนจำแนกตามการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

| การปฏิบัติ | จำนวน(N) | ร้อยละ (%) |
|---|---|---|
| บ่อยมาก | ๔ | ๒.๐ |
| บ่อย | ๒๑ | ๑๐.๕ |
| นานๆครั้ง | ๖๙ | ๓๔.๕ |
| ไม่เคย | ๑๐๖ | ๕๓.๐ |
| รวม | ๒๐๐ | ๑๐๐.๐ |

จากผลการวิเคราะห์ทั่วไป ของผู้ตอบแบบสอบถามในข้างต้น ทำให้ทราบข้อมูลทั่วไป ความรู้ ทัศนะความเชื่อ และการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ ของพุทธศาสนิกชนผู้ตอบแบบสอบถาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามนี้ จะได้กล่าวสรุปและอภิปรายผลในบทต่อไป

# บทที่ ๕

# สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร การศึกษาวิจัยแบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ การศึกษาภาคเอกสารหรือการทบทวนวรรณกรรม และการศึกษาภาคสนาม ซึ่งใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา ผลการศึกษาสามารถระบุได้ ดังต่อไปนี้

## ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า การใช้คำศัพท์เรียกพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าว่า "พระบรมสารีริกธาตุ" เพื่อให้มีจุดมุ่งหมายแตกต่างจากการเรียกอัฐิธาตุของพระอรหันตสาวกอื่นๆ เพ่ราะพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลผู้เลิศ ประเสริฐด้วยคุณคือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ โดยที่พระบรมสารีริกธาตุเป็นที่ยอมรับและนับถือของชาวพุทธว่าเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้าที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน นอกเหนือจากพระรัตนตรัยที่ชาวพุทธให้ความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งอยู่แล้ว จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว สามารถสรุปได้ดังนี้

### ๕.๑.๑ ผลการศึกษาภาคเอกสาร

การศึกษาวิจัยภาคเอกสารพบว่า ชาวพุทธส่วนใหญ่ยังเชื่อถือพระบรมสารีริกธาตุเป็นปูชนียวัตถุและวัตถุมงคลที่สำคัญยิ่ง คือ เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ และชาวพุทธอีกส่วนหนึ่งยังมีความเชื่อในพลานุภาพและสิริมงคลที่เกิดขึ้นจากองค์พระบรมสารีริกธาตุ จึงได้เคารพนับถือสักการบูชาและถือเป็นส่วนสำคัญต่อชีวิตด้วย จะเห็นได้จากการประกอบพิธีทางศาสนา มักจะนำพระบรมสารีริกธาตุเป็นสื่อในการบำเพ็ญประเพณี เช่น ประเพณีวันวิสาขบูชา ที่ทางราชการจัดขึ้น ณ ทองสนามหลวง ซึ่งมีประชาชนไปเวียนเทียนสักการบูชาเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ชาวพุทธทั่วไปจึงให้ความสำคัญต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุ ได้สร้างพระธาตุเจดีย์ในสถานที่สำคัญต่างๆ เพราะถือว่าพระบรมสารีริกธาตุมีศักยภาพสูงในด้านการยอมรับและการทำให้บูรณาการทางวัฒนธรรมที่จะสานต่อไป เป็นเรื่องที่จะนำพาให้ผู้เคารพนับถือได้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี และเกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันในชุมชนชาวพุทธ

การที่พระบรมสารีริกธาตุมีความสำคัญต่อชาวพุทธในปัจจุบัน เนื่องมาจากสาเหตุหลัก ๒ ประการ คือ

๑) เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยถือว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เพราะเชื่อในพุทธคุณที่มีอยู่ เมื่อกราบไหว้บูชาเป็นประจำจะทำให้เกิดความสบายใจ เป็นเหตุให้ประกอบกิจการต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และเป็นพลังใจในการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบัน

๒) เป็นหลักในการประเมินค่าของความประพฤติ โดยถือว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นเครื่องวัดคุณธรรมของคนผู้หมั่นกราบไหว้บูชาและประพฤติปฏิบัติอยู่เป็นนิตย์ เป็นแรงผลักดันให้เกิดกำลังใจ เกิดการสร้างสรรค์ความสามัคคี โดยการเชื่อถือในสิ่งที่ตนเคารพอย่างมั่นคง ไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยในพุทธคุณ เป็นความเชื่อที่ไม่คลอนแคลนง่อนแง่นมุ่งเน้นการปฏิบัติเพื่อให้ลุถึงธรรมเป็นที่ตั้ง

ในพระพุทธศาสนา ยอมรับแม้พระสถูปที่บรรจุอัฐิของบุคคล ๔ ประเภท[๒๑๐] ที่บุคคลเคารพนับถือและบูชาสักการะแล้วมีอานิสงส์มาก ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

> ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่า นี้เป็นสถูปของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น...นี้เป็นสถูปของพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์นั้น...นี้เป็นสถูปของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ [๒๑๑]

นอกจากนั้น การถือเพียงดอกไม้ ธูปเทียนไปสักการบูชาที่พระสถูปยังมีอานิสงส์เช่นกัน ดังที่พระองค์ตรัสว่า “ชนเหล่าใด จักยกระเบียบดอกไม้ ของหอม หรือจุณ จักอภิวาทหรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อสุข แก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน”[๒๑๒]

---

[๒๑๐] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓–๑๕๔.

[๒๑๑] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/๑๒๕.

[๒๑๒] ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๕/๑๒๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒.

การที่ชาวพุทธมีจิตศรัทธาในพระบรมสารีริกธาตุ เพราะเชื่อว่าผลแห่งการบูชาเป็นเหตุให้ถึงสุคติ และได้สืบพระศาสนา เป็นแรงจูงใจให้ชาวพุทธประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างมีเหตุผล

พระบรมสารีริกธาตุจึงนับว่ามีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมาก เพราะทำให้เกิดรูปแบบศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์หรือสถูป ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากการสร้างที่บรรจุนั้นเอง ดังนั้น เราจึงเห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะพระสถูปเจดีย์ ซึ่งมีรูปแบบการสร้างในที่แต่ละแห่งไม่เหมือนกัน ทั้งนี้อยู่ที่แรงศรัทธาและกำลังในการก่อสร้างของชุมชนแต่ละท้องถิ่นด้วย เพราะรูปแบบของพระสถูปเจดีย์ที่เราเห็นนั้นส่วนมากจะมีรูปทรงเหมือนโอคว่ำหรือมะนาวครึ่งซีก ซึ่งคล้ายกับสาญจิสถูปในอินเดีย ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

นอกจากนั้นในเรื่องการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ ชาวพุทธส่วนใหญ่ยังยอมรับนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย และปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างดียิ่ง ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็นผลสำเร็จทางจิตใจ ทำให้จิตมีสภาวะ สะอาด สว่าง สงบ เป็นผลสำเร็จที่เกิดจากการปฏิบัติของบุคคลแต่ละคน โดยอาศัยองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อแบบแนบแน่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น จนเป็นผลให้เกิดการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาและกลายเป็นประเพณีในที่สุด

ดังนั้น ความเชื่อต่อพระบรมสารีริกธาตุจึงช่วยสร้างกำลังใจ และเป็นเครื่องเตือนใจมิให้บุคคลประมาท มีกำลังใจในการสร้างความดี ละเว้นความชั่ว เป็นแรงผลักดันให้เกิดการสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่ เพราะความเชื่อในสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นมาตการที่ควบคุมความประพฤติของชาวบ้านมิให้ออกนอกจารีตประเพณีและเป็นเครื่องชี้การดำรงชีวิตของคนในสังคมด้วย ดังที่เพ็ญศรี ตุ๊ก และคณะ[๒๑๓] ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อไว้ ดังนี้

---

[๒๑๓] เพ็ญศรี ตุ๊ก และคณะ อ้างใน ยุวดี ฉิมพันธ์ เอกสารรายงาน เรื่อง **วัฒนธรรมด้านศิลปกรรม วิชาไทยศึกษา** ภาคเรียนที่ ๓ ปีการศึกษา ๒๕๓๙, นำเสนออาจารย์ปิ่นทอง ใจสุทธิ์ สถาบันสมเด็จเจ้าพระยา หน้า ๓๔.

๑) ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ

๒) ความเชื่อทำให้เกิดพลัง

๓) ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์

๔) ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี

๕) ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม

๖) ความเชื่อเป็นปทัฏฐานให้เกิดปัญญา

๗) ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนามั่นคง

ดังนั้น ความเชื่อที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ อันเกื้อกูลต่อการพัฒนาจิตในด้านคุณธรรม และไม่ส่งผลเสียต่อสังคมส่วนรวม จึงนับว่าไม่เป็นความเชื่องมงาย ดังที่ชาวพุทธเชื่อมั่นในอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าว ซึ่งเป็นความเชื่อที่อยู่ภายใต้กรอบแห่งตถาคตโพธิสัทธา[๒๑๔] อันเป็นสัทธาอย่างหนึ่งในสัทธา ๔[๒๑๕] ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่ใช้กล่าวอ้างและรองรับความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธองค์แม้ในขณะทรงพระชนม์อยู่หรือทรงปรินิพพานแล้วก็ตาม

**๕.๑.๒ ผลการวิจัยภาคสนาม**

จากการศึกษาวิจัยภาคสนาม โดยใช้แบบสอบถามกับประชากรในเขตกรุงเทพฯ และจังหวัดขอนแก่น ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

## ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

จากการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากเป็นเพศชาย อายุระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี ระดับการศึกษาปริญญาตรี และมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดขอนแก่น

---

[๒๑๔] องฺ.สตฺตก. (บาลี) ๒๓/๔-๕/๓;องฺ.อฏฺฐก.(บาลี) ๒๓/๗๖/๒๗๐.

[๒๑๕] กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ตถาคตโพธิสัทธา อ้างใน พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) **พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสน์** ฉบับประมวลธรรม หน้า ๑๖๔.

## ส่วนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

จากการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีความรู้ความเข้าใจเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ สอดคล้องกับความเป็นจริง คือ รู้ว่าพระบรมฯคือกระดูกของพระพุทธเจ้า รู้ว่าการสร้างพุทธเจดีย์เพื่อเป็นพุทธบูชา กลุ่มตัวอย่างส่วนมากเคยเห็นพระบรมสารีริกธาตุมีรูปลักษณะเหมือนเมล็ดข้าวสารหัก และเคยเห็นสีของพระบรมสารีริกธาตุเหมือนแก้วใสบริสุทธิ์ แต่ในกลุ่มตัวอย่างที่กล่าวมานี้ส่วนมากไม่รู้จักบทสวดอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ

## ส่วนที่ ๓ ทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

จากการวิจัยพบว่า กลุ่มประชากรส่วนมากมีความเชื่อในเรื่องพระบรมสารีริกธาตุว่า พระอัฐิของพระพุทธเจ้าที่เผาแล้วกลายเป็นพระธาตุได้จริง เชื่อว่าการได้นมัสการพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีอานิสงส์มาก เชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นปูชนียวัตถุสูงสุด ทรงอานุภาพที่สุด เชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุสามารถทำให้ตนและครอบครัวประสบความเจริญรุ่งเรืองได้จริง เชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุจะเสด็จไปสู่สถานที่มีการสักการบูชา และเสด็จประทับอยู่กับผู้มีศีลบริสุทธิ์ เชื่อว่าปาฏิหาริย์ที่เกิดแต่องค์พระบรมสารีริกธาตุเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นได้จริง เชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นวัตถุแทนพระพุทธเจ้าจริง เชื่อว่าเหตุที่ชาวพุทธมีศรัทธาต่อพระบรมสารีริกธาตุนั้นเพราะสามารถทำให้ละเว้นความชั่วหันมาทำความดีได้จริง เชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุมีอยู่ตามเจดีย์ใหญ่ๆ เช่นพระปฐมเจดีย์ (นครปฐม) ภูเขาทอง (วัดสระเกศ) พระธาตุพนม (นครพนม) เป็นต้น เชื่อว่าผู้มีพระบรมสารีริกธาตุบูชามากๆถือว่าเป็นผู้มีบุญบารมีได้สั่งสมอบรมมามาก เชื่อว่าเมื่อถึง ๕,๐๐๐ ปี พระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายจะอันตรธานหายไป เชื่อว่าเมื่อถึง ๕,๐๐๐ ปี พระบรมสารีริกธาตุจะเสด็จมารวมกันแล้วแสดงปาฏิหาริย์โปรดสัตว์ก่อนถึงยุคพระศรีอริยเมตไตรย เชื่อว่าผู้ที่เก็บรักษาพบรมสารีริกธาตุไว้ไม่ดี หรือไม่เหมาะสม พระบรมสารีริกธาตุก็จะอันตรธานหายไปจากสถานที่บูชานั้น และเชื่อว่าอานุภาพของพระบรมสารีริกธาตุสามารถช่วยป้องกันอันตรายได้จริง

### ส่วนที่ ๔ การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

จากการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีการปฏิบัติเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุสอดคล้องกับความเป็นจริง คือ การไปนมัสการพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การได้นำดอกไม้ ธูป เทียน ไปสักการบูชาตามเจดีย์ใหญ่ๆที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การได้สวดมนต์บูชาพระบรมสารีริกธาตุ การได้อธิษฐานจิตต่อพระบรมสารีริกธาตุที่ได้สักการบูชา มีเพียงกลุ่มตัวอย่างส่วนน้อยเท่านั้นที่ไม่เคยปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกาตุให้ถูกต้องและสอดคล้องกับประเพณีนิยม เช่น การไปร่วมประเพณีเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุและการสรงน้ำพระบรมสารีริกธาตุ

## ๕.๓ อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม สามารถอภิปรายผลได้ว่า พื้นฐานคามเชื่อของชาวพุทธไทยในปัจจุบันที่มีความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ มีสาเหตุมาจากความเชื่อเดิมที่สืบทอดมา จากข้อมูลดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ชาวพุทธไทยส่วนใหญ่เป็นผู้มีการศึกษาดี มีความรู้ความเข้าใจเรื่องพระบรมสารีริกธาตุว่าเป็นกระดูกของพระพุทธเจ้า และเคยเห็นพระบรมสารีริกธาตุในรูปลักษณะดังที่กล่าวมาแล้ว (ในบทที่๒) แต่ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่รู้จักบทสวดอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งผู้วิจัยคิดว่า อาจจะเกิดจากสาเหตุที่ว่า กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวขาดความสนใจในเรื่องนี้โดยตรง และบทสวดอัญเชิญนี้ไม่มีแพร่หลาย ดังนั้นจึงนับถือและเคารพบูชาตามคำบอกเล่า หรือทำตามประเพณีที่ยึดถือมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ

นอกจากนั้น ชาวพุทธไทยส่วนมากแสดงทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อนี้ไว้ว่า พระบรมสารีริกธาตุเป็นวัตถุพิเศษ สามารถแสดงปาฏิหาริย์หรือแสดงปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติได้ ทำให้ผู้ที่มีไว้สักการบูชาตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ยึดมั่นในคุณธรรม ทำให้เกิดความแกล้วกล้าเพราะผลจากการประพฤติปฏิบัติของตน จึงพยายามเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไว้อย่างดี ซึ่งผู้วิจัยคิดว่า น่าจะมาจากพลังพุทธานุภาพและจิตตานุภาพของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงอธิษฐานไว้ (ดูบทที่๒) ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาจากลังกา เป็นเหตุให้ชาวพุทธไทยยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีอันสำคัญในการพัฒนาสังคมให้เกิดความรักสามัคคีมีสันติสุขต่อกัน

ดังนั้น ความเชื่อจึงมีทั้งประโยชน์และโทษ หาความเชื่อเป็นความงมงายไม่ใช่วิจารณญาณ เชื่อตามการบอกเล่าของคนอื่น และไม่มีการศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผล ความเชื่อนั้นก็ก่อให้เกิดผลเสียได้เช่นกัน โดยเฉพาะผลเสียต่อการพัฒนาสังคม

## ๕.๓ ข้อเสนอแนะ

### ๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มิได้มุ่งให้ชาวพุทธมีความเชื่อเกี่ยวกับปรากฎการณ์อันเกิดจากพระบรมสารีริกธาตุอย่างงมงาย แต่เป็นการนำเสนอเชิงวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมา และคุณลักษณะสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสาร งานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงทางวิชาการ และเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุอย่างถูกต้องตามหลักศาสนา เพราะความเชื่อเป็นพัฒนาการที่มีมาพร้อมมนุษย์ การที่จะเชื่ออะไร ไม่ควรเชื่ออย่างงมงาย ควรที่จะเชื่ออย่างมีเหตุผล ตามหลักกาลามสูตร และหลักตถาคตโพธิสัทธา ดังที่กล่าวแล้ว

ดังนั้น ความเชื่อจึงเป็นพลังที่เกิดจากส่วนลึกของจิตใจ ยากที่จะลบเลือนได้ เป็นความเชื่อในปูชนียวัตถุที่ชาวพุทธให้ความเคารพและยกย่องที่สุด ด้วยเหตุนี้ ศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ จึงปรากฏในประเทศไทยมากมาย ทั้งนี้ล้วนสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา สำหรับบรรจุปูชนียวัตถุที่สำคัญคือพระบรมสารีริกธาตุ

### ๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เรื่องพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระสาวก เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งมีแง่มุมอันพึงศึกษามากมาย พอยกตัวอย่างไว้ ดังนี้

๑) ในวิทยานิพนธ์นี้ วิจัยได้กล่าวถึงพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ในการวิจัยครั้งต่อไปควรจะศึกษาเรื่องพระธาตุของพระสาวก ในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อศึกษาถึงข้อแตกต่างระหว่างของพระพุทธเจ้ากับพระสาวกว่ามีรูปลักษณะแตกต่างกันอย่างไร

(๒) ในการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มประชากรทั่วไป ในเขตกรุงเทพฯ และจังหวัดขอนแก่น การวิจัยครั้งต่อไปควรสอบถามทัศนะของพระสงฆ์และนักวิชาการเกี่ยวกับเรื่องพระธาตุในสังคมไทย เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงวิชาการเพิ่มขึ้น

(๓) การวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของพระบรมสารีริกธาตุในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยผู้วิจัยควรเข้าไปมีส่วนร่วมโดยทางตรง ในพิธีกรรมหรือเหตุการณ์อันเนื่องด้วยพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งจะเกิดประโยชน์ในแง่การศึกษาต่อไป

(๔) การวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพระบรมสารีริกธาตุของฝ่ายเถรวาทกับมหายาน ในส่วนที่เหมือนกันและแตกต่างกันทั้งวัตถุธรรมและนามธรรม อันนำไปสู่การเคารพนับถือต่อไป

## บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

### ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ


มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕ .

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๑๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๑๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๒๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๒๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๒๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๒๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๒๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๓๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๓๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, ๒๕๐๐. เล่มที่ ๓๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๒๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๒๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๒๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๒๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๒๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๓๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๓๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๓๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวัคคอัฏฐกถา** เล่มที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ธัมมปทัฏฐกถา** ภาค ๖ พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_________. **ธัมมปทัฏฐกถา** ภาค ๗ พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_________. **มังคลัตถทีปนี** ภาค ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

_________. **มังคลัตถทีปนี** ภาค ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

_________. **สมันตปาสาทิกา** ภาค ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ . กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

_________. **สมันตปาสาทิกา** ภาค ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

### ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

### (๑) หนังสือและบทความ

กรมการศาสนา, **ตำนานพระธาตุและพระบรมธาตุ**. กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๑๒.

__________.**ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร** เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : การศาสนา. ๒๕๒๕

กรมการศาสนา. **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี**, ภาค ๑. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา , ๒๕๒๕.

_________. **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ปี**, ภาค ๒. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา , ๒๕๒๕.

กรมศิลปากร. **คัมภีร์มหาวงศ์ วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์** เล่ม ๑ (หมวดศาสนจักร). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

_________. **ตำนานมูลศาสนา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์. ๒๕๑๙.

_________. **ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร**.กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๑๖.

_________. **พระบรมสารีริกธาตุ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิง. ๒๕๓๙.

กรุณา -เรืองอุไร กุศลาสัย. **อโศกมหาราช**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๓

กาญจนา นาคนันทน์. **นี่แหละลังกา**. กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา. ๒๕๒๖.

คะนอง เนินอุไร (บรรณาธิการ). **พระธาตุปาฏิหาริย์**. กรุงเทพฯ : กองทุนโลกทิพย์, มปป..

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย**. เล่ม ๑-๓. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตสถาน, ๒๕๑๔.

_________. **คำนำ,หนังสือบ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน** ภาค ๑. พระนคร : ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๐.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ. **สังคมวิทยาศาสนา**. พระนคร : แพร่วิทยา, ๒๕๒๕.

จิราพร สุขขี. เอกสารรายงาน เรื่อง **ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย** นำเสนอ อาจารย์ปิ่นทอง ใจสุทธิ สถาบันราชภัฏสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๔๐.

จีรพันธ์ สมประสงค์. **ประวัติศิลปะ**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

เจริญ ตันมหาพราน. **พระบรมธาตุกรุงสยาม**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว. ๒๕๔๒.

ชัชวาล ศรีจันทรโคตร,ผศ.. **พระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. มปท., มปป..

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร. **พระพุทธศาสนาในศรีลังกา**. ธนบุรี : เจริญสินการพิมพ์, ๒๕๐๘.

ญาณ วรรณธาดา. **อิทธิปาฏิหาริย์-ตำนานพระแก้วมรกต**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฉัตรรพี. ๒๕๔๒.

ณรงค์ เส็งประชา. **วิทยาศาสตร์สังคม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. ๒๕๒๖.

ดนัย ไชยโยธา, รศ.. **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : โอเดียนส์สโต, ๒๕๓๘.

ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา. **ตำนานพระพุทธเจดีย์**. ธนบุรี : รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓.

_________, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ชีวิตและงานสุนทรภู่**. กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาคาร. ๒๕๑๘.

เดือน คำดี. **ศาสนศาตร์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

ทองสืบ ศุภะมาร์ค. **ตำนานพระธาตุ ของพระพุทธเจ้าและพระสาวก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑.

ธงทอง จันทรางศุ และคณะ. **มหาธาตุ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุป, ๒๕๓๔.

ธนิต อยู่โพธิ์. **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ**. มปท., : ๒๕๒๙.

ธวัช เฟื่องประภัสสร,ป.๙. **เจ้าของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระเครื่อง คาถา**. กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะ, ๒๔๙๖.

ธรรมทาส พานิช. **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๓๐.

น. ณ ปากน้ำ, (นามแฝง). **สถูปเจดีย์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๖.

นิตยสารธรรมรักษา. **ประวัติและอภินิหาร พระสงฆ์และผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๕.

บรรจบ บรรณรุจิ. **ปาฏิหาริย์ และกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๓๒.

_________. **อสีติมหาสาวก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พรบุญ. ๒๕๓๗.

บริภัทร, (นามแฝง). **พระบรมธาตุ**. กรุงเทพฯ : ชมรมปฏิบัติธรรมแก้วแสงทอง, ๒๕๓๙.

บุญช่วย สมพงษ์. **ตำราพระธาตุ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๙๕.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมบาลี-ไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา. ๒๕๑๙.

ปิยนาถ (นิโครธา) บุนนาค. **ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกาสมัยโบราณถึงสมัยก่อนอาณานิคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ๒๕๓๔.

พ. สุวรรณ (นามแฝง). **พระเจดีย์ชเวดากอง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านมงคล, ๒๕๔๒.

พเยาว์ ศรีหงส์. **เมืองแห่งผ้ากาสาวพัสตร์**. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์. ๒๕๒๖.

พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ทองประเสริฐ). **แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, ๒๕๑๖.

_________. **ไปสืบศาสนาในลังกาและอินเดีย**. กรุงเทพฯ : เลี่ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๐๗.

พระครูกัลยาสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม). **พระพุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**. กรุงเทพฯ : ศุภวนิชการพิมพ์. ๒๕๔๑.

พระครูประกาศสมาธิคุณ และคณะ. **อภินิหาร-วิญญาณพเนจรฯ เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ. ๒๕๑๐.

พระครูพิพิธพัฒนาภิรัต. **ตำนานพระบรมธาตุดอนเต้า วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จ.ลำปาง**. ลำปาง : ลำปางการพิมพ์, ๒๕๓๑.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพฯ : คณะวิทยาศาสตร์, เชียงใหม่, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก. (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_________.**จารึกอโศก**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

พระปัญญาสามี. **ศาสนวงศ์ หรือ ประวัติศาสนา**. พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

พระพุทธโฆษาจารย์. **สุมังคลวิลาสินี**. แปลโดย พระธรรมคุณาภรณ์ (เช้า ฐิตปญฺโญ) และคณะ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ.**พุทธสถานในอินเดีย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

พระมหาสังเวย ธมฺมเนตฺติโก. **ความอัศจรรย์ในพระธรรมวินัย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประดิพัทธ์, ๒๕๓๕.

พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลินี**. แปลโดย เสฐียร พันธรังษี. กรุงเทพฯ : บรรณาคาร, ๒๔๗๙.

_________. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิทูร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระราชวรมุนี. **พุทธจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : การศาสนา. ๒๕๒๓.

พระวาจิสสรเถระ. **พระคัมภีร์ถูปวงศ์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๑.

พระศรีวิสุทธิโสภณ. **คัมภีร์พระคาถา**. กรุงเทพฯ : พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๕.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๗.

พิศมัย สุพรรณเภสัช และคณะ. **พระบรมสารีริกธาตุ จากศรีลังการมาสู่ไทย**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๒.

ไพโรจน์ เสรีรักษ์.**ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุทั่วเมืองไทย**.กรุงเทพฯ :โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗.

ภัทราภรณ์,(นามแฝง). **ปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๓.

ยุวดี ฉิมพันธ์ **เอกสารรายงาน เรื่องวัฒนธรรมด้านศิลปกรรม** นำเสนอ อาจารย์ปิ่นทอง ใจสุทธิ. สถาบันราชภัฏสมเด็จเจ้าพระยา,๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตสถาน . **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕** . กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕ .

วอลโปละ ราหุละ. **พระพุทธศาสนาในลังกา** แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ. พระนคร : เลี่ยงเซียงจงเจริญ, ๒๕๑๐.

วิจิตรวาทการ,พลตรีหลวง. **พุทธานุภาพกับจิตตานุภาพ**. กรุงเทพฯ : เดือนตุลา, ๒๕๔๑.

วิทยา ประทุมธารารัตน์ และคณะ. **พระบรมสารีริกธาตุ**. กรุงเทพฯ : ธารบัวแก้ว, ๒๕๔๑.

วิทยา เทพยา. **มนุษยสัมพันธ์**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ครั้งที่ ๓ .กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, ๒๕๒๐.

วิสันต์ ท้าวสูงเนิน. **ประเพณีพื้นบ้าน ตำนานพื้นเมือง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ วีทีเอส, ๒๕๔๒.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, มปป..

สนิท สมัครการ. **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

สภาการศึกษามหากุฏราชวิทยาลัย. **พระพุทธศาสนาในลังกา**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ). **ประวัติวัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร**. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **ปฐมสมโพธิกถา** ฉบับกรมการศาสนา. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๓๗.

__________. **ปฐมสมโพธิ ฉบับคัดลอกจากคัมภีรใบลานอักษรขอม**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๓๗.

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว). **ปฐมสมโพธิ ธรรมสมบัติ หมวดที่ ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

__________(สา). **พุทธประวัติ เล่ม ๓** .พิมพ์ครั้งที่ ๔๑. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. **ปูชนียสถานโบราณวัตถุไทย**. กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, ๒๕๐๖.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **พระเจดีย์ในลานนาไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

สมัคร บุราวาศ. **ปรีชาญาณของสิทธัตถะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๔๒

สะเทื้อน ศุภโสภณ. **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ ๑**. กรุงเทพฯ : บริษัทชอบวณิชชา,๒๕๓๗.

__________. **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ ๒**.กรุงเทพฯ : บริษัทชอบวณิชชา.๒๕๓๗.

สังคีต จันทนะโพธิ. **เปิดกรุล้านนาร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๓๘.

สันติ เล็กสุขุม, ศ.ดร.. **ประติมากรรมและจิตรกรรมไทย** ในไทยศึกษา เอกสารประกอบการศึกษา มสธ.. กรุงเทพฯ :สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๗.

สิริวัฒน์ คำวันสา,รศ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในไทย**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก. ๒๕๔๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุนทร ณ รังษี. **ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพฯ : พิฆิธวิทยา, ๒๕๒๑.

สุทธิวงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ์. **ประมวลธรรมในพระไตรปิฎก**. พระนคร : กรมการศาสนา, ๒๕๓๐.

สุเนตร ชุตินธรานนท์. **สู่ลุ่มจิระวดี**. กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๓๗.

สุภัทรดิส ดิศกุล (ม.จ.). **ศิลปสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑.

สุวัฒน์ จันทรจำนง. **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์ บันทึกอย่างละเอียดในมหาปรินิพพานสูตร**. กรุงเทพฯ : บ.พีเอ ลิฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๓๘.

เสถียร โพธินันทะ. **ภูมิประวัติพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : โพธิสามต้นการพิมพ์. ๒๕๑๕.

แสง จันทรงาม. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑.

หลวงวิจิตรวาทการ, พลตรี. **มหาบุรุษ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เดือนตุลา, ๒๕๔๒.

อรุณ เฉตตี. **อินเดีย แผ่นดินถิ่นมหัศจรรย์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๙.

อารยะ หวังทวีวิทย์. **พุทธอัศจรรย์ เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ : หจก. ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๓๔.

________. **พุทธอัศจรรย์ เล่ม ๓**. กรุงเทพฯ : หจก. ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๓๘.

เอเดรียน สนอดกราส. **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**. แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการ, ๒๕๔๑.

อุทัย สินธุสาระ. **สารานุกรมไทย**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตสถาน. ๒๕๓๐.

เอ็ดเวอร์ด โคนซ์. **พุทธศาสนประวัติสังเขป**. แปลโดย สภาการศึกษามหามกุฎราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : มิตรสยาม, ๒๕๑๖.

เอนก ขำทอง, ป.ธ.๙. **พุทธวงศ์ ประวัติพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์**. กรุงเทพฯ : การศาสนา.๒๕๔๑.


**(๒).วิทยานิพนธ์**


บุญน้อม มุ่งงาม. "การศึกษาวิเคราะห์ค่านิยมแบบพุทธและแนวการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี". **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๓.

ประโยชน์ ส่งกลิ่น. "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน".**วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

พระมหาเชิด เจริญรัมย์. "พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีทัศนะของนักวิชาการพุทธศาสนาในสถาบันอุดมศึกษา". **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑.

พระมหาประพันธ์ ปริปุณฺโณ."ความสำคัญของบุคคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา".**วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระมหามนตรี วลฺลโภ (ป้อมสุข). " อิทธิพลของวัตถุมงคล ที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน" **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

วิโรจน์ นาคชาตรี. "ความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในพุทธศาสนา และการอัศจรรย์ในคริสตศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปากน้ำ และคริสตจักรใจสมาน".**วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖.

๒ ภาษาอังกฤษ

Edword, Conze. **Buddhist Thought in India**. London : George Alen & Union Ltd. 1962.

Longhurst, A.H. **The Story of the Stupa**. New Delhi : New Printindia (P) Ltd . 1997.

Loaw, Bimala Churn. **A History of Pali Literature.** Vol. I. New Delhi : Gayatri Offset Press, 1933.

__________. **A History of Pali Literature.** Vol. II. Delhi : Goyal Offset prints,1983

Rahula, Walpola. **History of Buddhism in Ceylon.** 3nd Ed. Dehiwala : The Buddhist Cultural Center, 1993.

Seneviratna, Anuradha. **King Asoka and Buddhism.** Kandy : karunaratne & Sons Ltd. 1994.

Snodgrass, Adrian. **The Symbolism of The Stupa.** New York : Cornell University, 1985.

# ภาคผนวก

**แบบสอบถามเพื่อการวิจัย**

เรื่อง **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ**

**ในสังคมไทย**

-----------------------------------

**คำชี้แจง**

๑. แบบสอบถามชุดนี้ เป็นแบบสอบถามส่วนหนึ่งของการศึกษาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ของนิสิตปริญญาโท คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. แบบสอบถามชุดนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการที่จะทราบว่า ชาวพุทธในสังคมไทยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุอย่างไร

๓. แบบสอบถามชุดนี้มี ๔ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ส่วนที่ ๒ ความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

ส่วนที่ ๓ ทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

ส่วนที่ ๔ การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ

๔. การตอบแบบสอบถาม กรุณาช่วยตอบคำถามตามความเป็นจริง โดยเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ❑ ให้ตรงกับความคิดเห็นของท่านหรือเติมคำลงในช่องที่กำหนดให้

๕. ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามนี้ จะนำมาใช้สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เท่านั้นจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อตัวท่าน แต่ผลที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทยต่อไป

ขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

พระมหาสมชาย ธีรปภาโส

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

# แบบสอบถาม

## เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย

**คำแนะนำในการตอบ**

โปรดตอบคำถามทุกข้อ

ก. เขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องสี่เหลี่ยม ☐

ข. เขียนคำตอบที่เป็นความคิดเห็นของท่านลงในช่องว่าง....................

**ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป**

**๑. เพศ** ☐ ชาย ☐ หญิง

**๒. อายุ** ☐ ต่ำกว่า ๒๐ ปี ☐ ๒๐–๓๐ ปี

☐ ๓๑ -๔๐ ปี ☐ ๔๑ ปีขึ้นไป

**๓. การศึกษา** ☐ ประถมศึกษา ☐ มัธยมศึกษา

☐ ปริญญาตรี ☐ อื่นๆ ระบุ......................

**๔. ภูมิลำเนา** ☐ กรุงเทพฯ ☐ ขอนแก่น

**ส่วนที่ ๒ ความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ (กระดูกของพระพุทธเจ้า)**

๑.พระบรมสารีริกธาตุคือกระดูกของพระพุทธเจ้าใช่หรือไม่

☐ใช่ ☐ไม่ใช่ ☐ไม่แน่ใจ

๒. ในปัจจุบันการสร้างพุทธเจดีย์ เพื่อประโยชน์อะไร

☐ เพื่อบรรจุพระธาตุฯ ☐เพื่อเป็นพุทธบูชา ☐ เพื่อเป็นพุทธานุสรณ์

๓. ท่านเคยพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

☐ เคยเห็น ☐ ไม่เคยเห็น ☐ ไม่แน่ใจ

๔. ท่านเคยเห็นพระบรมสารีริกธาตุรูปลักษณะไหน

☐ เหมือนเมล็ดข้าวสารหัก ☐ เหมือนดอกพิกุลแห้ง ☐เหมือนดอกมะลิตูม

๕. สีของของพระบรมสารีริกธาตุที่ท่านเห็นคือสีอะไร

☐ สีเหมือนแก้วมณีใสบริสุทธิ์ ☐สีขาว ☐สีแดง

๖. ท่านรู้จักบทสวดอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

☐ รู้ ☐รู้บ้าง ☐ ไม่รู้เลย

**ส่วนที่ ๓ ทัศนะความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ**

๑. ท่านเชื่อว่าพระอัฐิของพระพุทธเจ้าที่เผาแล้วกลายเป็นพระธาตุได้จริง

☐เชื่อ ☐ ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๒. ท่านเชื่อว่าการได้นมัสการพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มีอานิสงส์มาก

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๓. ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นปูชนียวัตถุสูงสุด ทรงอานุภาพที่สุด

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๔.ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุสามารถช่วยให้ท่านและครอบครัว ประสบความเจริญรุ่งเรืองได้

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๕.ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุจะเสด็จไปสู่สถานที่มีการสักการะบูชา และเสด็จประทับอยู่กับผู้มีศีลบริสุทธิ์

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๖.ท่านเชื่อว่าปาฏิหาริย์ที่เกิดแต่องค์พระบรมสารีริกธาตุ เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นได้จริง

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๗.ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้าจริง

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๘.ท่านเชื่อว่าเมื่อถึง ๕,๐๐๐ปี พระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายจะอันตรธานหายไป

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๙.ท่านเชื่อว่าเมื่อถึง๕,๐๐๐ปีพระบรมสารีริกธาตุจะมารวมกันแล้วแสดงปาฏิหาริย์โปรดสรรพสัตว์ ก่อนถึงยุคพระศรีอริยเมตไตรย

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๑๐.ท่านเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุมีอยู่ตามเจดีย์ใหญ่ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ (นครปฐม) ภูเขาทอง (วัดสระเกศ) พระธาตุพนม (นครพนม) ฯลฯ

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๑๑.ท่านเชื่อว่าเหตุที่ชาวพุทธมีศรัทธาต่อพระบรมสารีริกธาตุนั้น สามารถทำให้ละเว้นความชั่วหันมาทำความดีได้จริง

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๑๒.ท่านเชื่อว่าผู้มีพระบรมสารีริกธาตุไว้ในครอบครองมากๆถือว่าเป็นผู้มีบุญบารมีได้สั่งสมมามาก

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๑๓.ท่านเชื่อว่าผู้ที่เก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไว้ไม่ดี หรือไม่เหมาะสม พระบรมสารีริกธาตุก็จะอันตรธานหายไป

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

๑๔.ท่านเชื่อว่าอานุภาพของพระบรมสารีริกธาตุสามารถป้องกันภยันตรายต่างๆได้จริง

☐เชื่อ ☐ไม่เชื่อ ☐ไม่แน่ใจ

**ส่วนที่ ๔ การปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุ**

๑.ท่านเคยไปนมัสการพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

☐บ่อยมาก ☐บ่อย ☐นานๆครั้ง ☐ไม่เคย

๒.ท่านได้นำดอกไม้ธูปเทียนไปสักการะบูชา พระเจดีย์ใหญ่ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ฯลฯ

☐บ่อยมาก ☐บ่อย ☐นานๆครั้ง ☐ไม่เคย

๓. ท่านได้สวดมนต์บทบูชาพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

☐บ่อยมาก ☐บ่อย ☐นานๆครั้ง ☐ไม่เคย

๔. ท่านได้อธิษฐานจิตต่อพระบรมสารีริกธาตุที่ไปสักการะบูชาหรือไม่

☐บ่อยมาก ☐บ่อย ☐นานๆครั้ง ☐ไม่เคย

๕. ท่านได้สักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่มีอยู่หรือไม่

☐บ่อยมาก ☐บ่อย ☐นานๆครั้ง ☐ไม่เคย

๖. ท่านได้ไปร่วมงานประเพณีเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุหรือไม่

☐บ่อยมาก ☐บ่อย ☐นานๆครั้ง ☐ไม่เคย

๗. ท่านได้สรงน้ำพระบรมสารีริกธาตุบ้างหรือไม่

☐บ่อยมาก ☐บ่อย ☐นานๆครั้ง ☐ไม่เคย

----------------------------------------

# ประวัติผู้วิจัย

| | |
|---|---|
| ชื่อ | พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง) |
| วัน เดือน ปีเกิด | ๒๖ เมษายน ๒๕๑๕ |
| สถานที่เกิด | ๑๗๔ หมู่ ๑๐ บ้านยางบ่ออี ต.เมืองบัว อ.ชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ |
| ประวัติการศึกษา | พ.ศ. ๒๕๓๘ เปรียญธรรม ๙ ประโยค (สามเณร) สำนักเรียนวัดบพิตรพิมุขวรวิหาร กรุงเทพฯ<br>พ.ศ. ๒๕๔๐ พุทธศาสตร์บัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน | พ.ศ.๒๕๓๗–๒๕๔๓<br>อาจารย์สอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี<br>สำนักเรียนวัดบพิตรพิมุขวรวิหาร<br>พ.ศ.๒๕๔๔–ปัจจุบัน<br>อาจารย์สอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี<br>สำนักเรียนคณะจังหวัดนครนายก<br>พ.ศ.๒๕๔๔–ปัจจุบัน<br>เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองนครนายก<br>จังหวัดนครนายก |
| ที่อยู่ปัจจุบัน | ๒๖๖ วัดบพิตรพิมุขวรวิหาร แขวงจักรวรรดิ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐ |